

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

N.V.GOGOL'ÜN HİKAYE VE ROMANLARINDA
HİCİV SANATI

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

YÜKSEK LİSANS TEZİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
(SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI)

Danışman: Doç.Dr. Altan Aykut

Zeynep Günal

ANKARA, 1988

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	I-IV
GİRİŞ (Yazarın Hayatı ve Eserleri).....	1
<u>I- BÖLÜM</u>	
N.V. GOGOL'ÜN ERKEN DÖNEMİNDE HİCİV (1831-1835)	
- Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları.....	12
- Mirgorod Hikâyeleri.....	47
- Eski Zaman Beyleri.....	48
- İvan İvanoviç 'le İvan Nikiforoviç 'in Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi.....	60
<u>II- BÖLÜM</u>	
N.V. GOGOL'ÜN PETERBURG DÖNEMİ HİKAYELERİNDE HİCİV (1835-1841)	
- Peterburg Hikâyeleri.....	88
- Bir Delinin Notları.....	89
- Palto.....	99
- Burun.....	109
- Nevski Caddesi.....	119
- Araba.....	132
<u>III- BÖLÜM</u>	
N.V. GOGOL'ÜN OLGUNLUK DÖNEMİNDE HİCİV (1841-1852)	
- Ölü Canlar.....	147
<u>IV- BÖLÜM</u>	
N.V.GOGOL'ÜN HİCİV SANATINDA ANLATIM ÖZELLİKLERİ.....	182
<u>V- SONUÇ</u>	207
<u>VI- BİBLİYOGRAFYA</u>	214

ÖNSÖZ

19.yy. Rusya'sının en büyük yazarlarından biri olan N.V.Gogol'ün, Rus edebiyatında çok önemli bir yeri vardır. Gogol, yalnızca düzyazı alanında yeni bir dönem başlatmakla kalmamış, aynı zamanda özgün bir hiciv sanatının temellerini ortaya koymuştur. Yazarın yaşamı boyunca verdiği eserlerin en önemli özelliklerinden birini hiciv sanatı oluşturmaktadır. Biz de tezimizde yazarın hikâye ve romanlarının en önemli özelliklerinden sayılan ve onu M.Y. Lermontov, İ.S.Turgenev, L.N. Tolstoy ve F.M. Dostoyevski gibi 19.yy.ın ünlü yazarlarından ayıran, hiciv sanatı üzerinde durmayı amaçlıyoruz.

Tezimizin birinci bölümünde, Gogol'ün düzyazı alanında verdiği ilk eseri olan "Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları" adlı toplu hikâyelerini incelemeye çalışacağız. Gogol'ün iki bölümden oluşan bu eserinin her cildinde dört hikâye ve birer önsöz yer almaktadır. "Dikanka Hikâyeleri"nde Gogol, Ukrayna yöresinin inanışlarını, efsane ve geleneklerini hicvetmektedir. Efsane ve inanışlar eserde ön planda tutulduğu için, konular büyük ölçüde fantaziye dayalı bir temel üzerinde gelişmektedir. Gogol, bu eserde kocaman masal dünyasını gözler önüne seren dâhi bir çocuk yazar gibidir. Romantik akımın etkisini taşıyan bu eserde trajik ve gülünç öğeler ayrı ayrı hikâyeler içinde

yer almaktadır. Bölgesel bir özellik taşıyan bu eserinde Gogol, hiciv sanatının temellerini belirlemiştir.

İlk bölümde inceleyeceğimiz ikinci eser "Mirgorod" adı altında toplanmış hikâyelerden oluşmaktadır. Hiciv sanatı açısından kitabın en güzel örnekleri, "Eski Zaman Beyleri" ve "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi" adlı iki eserde toplanmıştır. Hikâyelerin fonu yine Ukrayna yöresidir. Ancak bu kez yazar, hicivnin ağırlık merkezini bölge halkının günlük yaşamı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Konular gerçeğe daha yakındır. "Dikanka Hikâyeleri"nde ayrı ayrı ele alınan trajik ve gülünç öğeler, ilginç bir üslupla ve hicivsel bir anlayışla biraraya getirilmişlerdir. Yazarın Rus edebiyatında, "göz yaşları arasında gülme" olarak adlandırılan geleneksel üslup özelliği, ilk kez bu eserde kendini göstermiştir. Gogol, aynı zamanda "poşlost" yani bayağılık kavramının insan karakterinde kazandığı biçimi, yine ilk kez bu eserinde ortaya koymuştur.

Tezimizin ikinci bölümünü "Peterburg Hikâyeleri" oluşturmaktadır. "Peterburg Hikâyeleri"ni Gogol'ün 1827 yılında kısa bir süre yaptığı memurluk döneminin etkisiyle yazmış olduğunu düşünmek mümkündür. "Peterburg Hikâyelerinde büyük şehirlerin, özellikle, başkent Peterburg'un yaşantısı ele alınmaktadır. Ancak Gogol, bu yaşantıyı "zavallı, küçük adam"ın sembolü olan memurlar açısından incelemiştir. Bu hikâyelerde yüksek rütbeye ve soyluluğa önem veren büyük şehir kurallarının küçük memurlar üzerindeki etkisi yansıtılmaktadır. Hikâyelerdeki memur tiplerinin bazıları şehir yaşa-

mının haksızlıklarına ve zorluklarına karşı sessiz bir isyan halindeyken, bazıları içe kapanıp toplumdaki uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Bazı memur tipleri ise topluma kabul edilmenin, saygı kazanmanın yolunu yüksek rütbede aramaktadır. Gogol, "Peterburg Hikâyeleri"nde "zavallı, küçük memur"un yaşam biçimini anlatırken, sadece çetin kuralların hâkim olduğu büyük şehir yaşantısını hicvetmekle kalmaz. Yazar, en acınacak durumdaki kahramanında bile gülünmesi, hicvedilmesi gereken bir yön bulabilmiştir. Gogol'ün "Peterburg Hikâyeleri"nde hicvinin odak noktasını büyük şehirde yaşayan küçük insan teması oluşturmaktadır.

Tezimizin üçüncü bölümünü, Gogol'ün son eseri olan "Ölü Canlar" romanı oluşturmaktadır. "Ölü Canlar"da Gogol, sanatsal olgunluğunun doruğuna ulaşmıştır. Bu romanda yazar bir yöreyi ya da bir şehri değil, tüm Rusya'nın bir tablosunu gözler önüne sermektedir. Çünkü Gogol daha önceki eserlerinde ayrı ayrı ele aldığı kahramanları ve olayları, "Ölü Canlar" da eşsiz bir biçimde biraraya getirilmiştir. Toprak sahipleri başta olmak üzere memurlar, yöneticiler, kasabanın soyluları ve köylüler aracılığıyla yazar, yaşadığı çağın Rusya'sını hicvetmektedir.

Dördüncü ve son bölümde ise Gogol'ün hiciv sanatının anlatım teknikleri üzerinde durulacaktır. Yazar, anlatım tekniğinin temellerini de ilk eseri olan "Dikanka Hikâyeleri"nde belirlemiştir. Gogol, daha önceki dönemlerde yetişen yazarların kullandığı anlatım tekniklerini, tamamen kendine özgü bir biçimde ele almış ve geliştirmiştir.

Tezimizde N.V.Gogol'ün, bugüne kadar Türkiye'de inceleme konusu olarak ele alınmamış hiciv sanatı üzerinde durmaya ve eserlerinde ortaya koyduğu insan doğasına özgü kusurların, her çağda geçerliliğini koruduğunu göstermeye çalışacağız.

Tezimle ilgili çalışmalarındaki büyük katkı ve yardımlarından dolayı Sayın Hocam Doç.Dr. Altan Akyut'a ve beni yönlendirerek desteğini esirgemeyen Sayın Prof.Dr. Gürsel Aytaç'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Zeynep Günal

Ankara 1988

GİRİŞ

N.V. GOGOL'ÜN YAŞAMI VE
ESERLERİ
(1809,1852)

Nikolay Vasilieviç Gogol 1809 yılında Poltava eyaletinin Soroçinets kasabasında dünyaya geldi. Çocukluk yılları babasının, Mirgorod'un Vasilyevka köyündeki çiftliğinde geçti. 1818 yılında öğrenimine Poltava eyaletinde başlayan Gogol, 1821'de ise Nejin Yüksek İlimler lisesine girdi. Lisede geçirdiği bu yıllar içinde Gogol'ün çok yönlü yetenekleri olduğu ortaya çıktı. Bu dönemde bir kaç şiir, "Haydutlar" (Razboyniki) adlı bir trajedi, tarihi bir hikâye olan "Tverdoslaviç Kardeşler"i (Bratya Tverdoslaviçi) ve "Nejin Hakkında Birkaç söz veya Delilere Kanun Yazılmamıştır. (Neçto o Nejine ili durakam zakon ne pisan)adlı bir hiciv eseri yazdı. Ancak bu eserler, günümüze kadar gelememişlerdir. Gogol Nejin lisesinde öğrenimine devam ederken, Rus edebiyatında çeşitli çalkantılar yaşanmaktaydı. Klâsizm yerini yavaş yavaş yeni ekollere bırakıyordu. Liseye, A.S. Puşkin'in "Evgeni Onegin" adlı manzum eserinin dergilerde yayınlanan bölümleri getirilmekteydi. Okuldaki Alman öğretmenler ise, daha çok Goethe ve Jean Paul'ün eserlerini okutmaktaydılar. Tüm bu etkiler altında. Gogol'ün 1826 dan sonra yazdığı mektuplarda mizah anlayışı, güzel söz söyleme sanatının yerini almıştır.

Gogol'ün sanat anlayışı, Nejin Lisesindeyken oluşmaya başlamıştır. Edebiyatın yanısıra Gogol'ü çeken bir sanat türü daha vardı: tiyatro. Okulda verilen piyeslerde Gogol, büyük bir zevkle rol alıyordu ve genellikle İ.A. Krilov, D.İ. Forvizin gibi 18.yy. in ünlü hiciv yazarlarının eserlerindeki tipleri canlandırmayı tercih etmekteydi.¹

Gogol, 1829 da liseyi bitirdikten sonra hem edebiyat çalışmalarını sürdürmek, hem de topluma hizmet etmek amacıyla başkent Peterburg'a yerleşti. Bir kaç ay sonra da V. Alov adı altında ilk nazım eseri "Gants Kühelgartsen" yayınlandı.

Ancak genç yazar, bu eseriyle umduğu başarıyı elde edemedi. Eski romantik anlayış içinde yazılmış olan poem, eleştiri dünyasında çok sert karlılandı. Hem Gogol'ün yeteneği, nazım türü eserler yazmaya uygun değildi hem de eser Rus yaşantısından çok Alman yaşantısını yansıtıyordu. Büyük bir hayal kırıklığına uğrayan genç yazar "Gants Kühelgartsen'in kitapçılardaki örneklerini topladı ve hepsini yaktı.

Gogol, Peterbug'ta yaşadığı bu yıllarda küçük bir memurluk görevine girdi. Aynı zamanda Gogol, güzel sanatlar Akademisine gidiyor ve resim sanatıyla ilgileniyordu. Peterburg'ta sürdürdüğü bu yaşantı, onun edebiyat dünyasına yeni tipler kazandırması bakımından hayli ilginç malzemeler sağlamıştır.

Kendisinden önce Ukrayna'yla ilgili eserler yazan sanatçıları örnek alarak, Ukrayna hakkında edindiği bilgi-

1) V.Gippius: Gogol; S.14-15-16.

leri büyük bir ustalıkla kullandı. 1829 da "Veçera na hutore bliz Dikanki" (Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları) adını verdiği düzyazı eserini tamamladı. 1831 yılında eserin ilk bölümü, 1832 yılında ise ikinci bölümü yayınlandı. "Dikanka Hikâyeleri" Gogol'ün Peterburg edebiyat çevresiyle yakınlaşmasını sağladı. V.A.Jukovski, P.A.Pletnev ve daha sonra kişiliğinde, arkadaş ve öğretmen bulduğu ünlü şair A.S.Puşkin'le tanıştı.

"Dikanka Hikâyeleri" eleştiri dünyasında büyük bir hayranlık uyandırdı. Özellikle, Belinski ve çevresindekiler bu genç yeteneğin eserini göklere çıkardılar. "Dikanka"yı büyük bir heyecanla karşılayan Puşkin arkadaşı A.F. Voyevkov'a yazdığı mektupta (1832) şunları söylemekteydi.

"....Dikanka'yı şimdi bitirdim. Eser hayrete düşürdü beni. İşte gerçek, içten, yapmacıktan uzak neşe buna denir. Nasıl bir şiiirdir bu, nasıl bir duygusallıktır? Bu hikâyeler şimdiki edebiyatımızın o kadar dışında ki halkı bu neşe dolu kitapla kutluyor, tüm içtenliğimle genç yazarın başarılarının devamını diliyorum...."¹

"Dikanka" hikâyeleri Gogol'ün sadece Rusya'da değil diğer Slav ülkelerinde de büyük bir ün kazanmasını sağladı.

1832 de Gogol M.P.Pogodin ve S.T. Aksakov'la, ünlü aktör M.S. Şçepkin'le, Ukrayna folklor uzmanı M.A Maksimoviç'le tanıştı. Edebiyat çalışmalarının yanısıra Gogol Ukrayna

1) Gogol v russkoy kritike: A.S. Puşkin, S.3.

tarihi ve genel tarihle ilgilendi. 1834 yılında arkadaşı Pletnev'in aracılığıyla, Peterburg Üniversitesinin Tarih bölümünde profesör oldu. Ancak öğretmenlikte başarı gösteremediği için, 1835 te Gogol üniversiteden ayrıldı. Gogol, bu sıralarda tarih üzerine yaptığı çalışmaları "Arabeski" adı altında toplayarak bir gazetede yayınladı. Bu makaleler arasında "Ortaçağ Hakkında" (O srednih vekah), "Genel Tarih Dersinin Öğretimi" (O prepodavanii vseobsçey istorii) ve "Al-Mamun" gibileri sayılabilir Yazarın Ukrayna tarihi ile ilgili incelemeleri ve Ukrayna halk şarkıları derlemesi "Taras Bulba" adlı uzun hikâyesi için yeterli malzeme sağladı. 1835 yılının başında, "Taras Bulba"nın da içinde yer aldığı "Mirgorod" adlı bir hikâye kitabı yayınlandı. Gençlik döneminin başlangıcında yazdığı en üstün eser sayılan "Mirgorod"u Gogol; sanatının yeni bir dönemi olarak kabul etmiştir. "Mirgorod" hikâyelerinde tasvir edilen ortamın genişlemesi, her hikâyenin kendine özgü içeriği, karakterlerin netliği, işlenişlerindeki derinlik, olayların anlatım biçiminde göze çarpan açıklık ve bütünlük yazarın dilindeki nüansların çeşitliliği kısaca her şey Gogol'un sanat gücündeki olağanüstü gelişmeyi göstermektedir. Eserin en önemli yönlerinden bir tanesi de, Gogol'ü Rus edebiyatında yeni bir dönemin başına koyan ve en etkili edebiyat akımının kurucusu yapan özelliklerini büyük bir güçle yansıtmıştır.¹

"Mirgorod" adlı kitabın içinde yer alan hikâyelerden "Taras Bulba" Rus eleştiri sanatında "Rus Homeri" şeklinde adlandırılırken, İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in

1) Gogol v Şkole: T. G. Morozov S. 203.

Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi" ve "Eski Zaman Beyleri" "göz yaşları arasında gülme" deyimiyile karakterize edilmiştir. Kitaptaki son hikâye ise "Viy" dir. "Viy" fantastik bir atmosfer içinde geliştiği için, "Dikanka Hikâyeleri"yle "Mirgorod" hikâyeleri arasında bir geçiş niteliği taşımaktadır.

1836 yılında Puşkin'in etkisiyle " Sovremennik" gazetesinde çalışmaya başlayan Gogol, burada "Araba" (Kol-yaska) ve "Burun" (Nos) hikâyeleriyle çeşitli makalelerini yayınlama olanağı buldu. Yazar, aynı yıl "Nevski Caddesi" (Nevski prospekt), "Portre" (Portret), "Palto" (Şinel) ve "Bir Delinin Notları" (Zapiski sumassedşego) adlı hikâyelerini yazdı. "Burun" ve "Araba" dahil olmak üzere bu hikâyeler, "Peterburg Hikâyeleri" adı altında toplanmıştır. Bu hikâyelerden bazılarında "zavallı, küçük adam"ın büyük şehirlerdeki dramı dile getirilmektedir. Bu tema özellikle, "Palto" ve "Bir Delinin Notları"nda büyük bir güçle yansıtılmıştır. Gogol'ün "zavallı, küçük adam" tipini, küçük rütbeli memurlar simgelemektedirler.

Küçüklükten itibaren tiyatroya duyduğu ilgi, Gogol'ün 1833 ve 1836 yılları arasında ortaya koyduğu eserlerinde kendini açıkça göstermektedir. "3. Derece Vladimir Nişanı", "Bir Evlenme" ve "Müfettiş" yazarın tiyatro eserlerinin en tanınmışlarıdır. Bu eserler insanoğlunun dramı, yaşamın tasviri ve sosyal hiciv üstüne kurulmaz Rus güldürü sanatının ileri dönemlerdeki gelişimine ilişkin ilk işaretler sayılmaktadır. Gogol'ün "3. Dereceden Vladimir Nişanı" adlı gül-

dürüsü, yarım kalmıştır. 1835 te "Nişanlılar" olarak başladığı, daha sonra "Bir Evlenme" adını verdiği güldürüsü bittiğinde Gogol eserin kopyalarını, düşüncelerini söylemesi için Puşkin'e verdi. Gogol, ayrıca Puşkin'den yeni başlayacağı başka bir eseri için "saf Rus fıkrası" denebilecek bir konu vermesini istedi. Aynı yıl yazar, arkadaşı Pogodin'e "şimdi daha fazla güleceksiniz. Hazır olun yeni bir güldürü geliyor." diyordu. Konusunu büyük şair Puşkin'in verdiği ve Gogol'ün şaheserlerinden sayılan "Müfettiş" güldürüsü, böylece doğdu. "Müfettiş" 1836 yılında, önce Peterburg'un "Aleksandrinski Tiyatrosu"nda daha sonra ise Moskova'da sahnelendi. Özellikle, bürokratik düzenin eleştirilmesi yönetimin ileri gelenleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Ünlü eleştirmen V.G. Belinski'yle çevresindekiler ise "Müfettiş" adlı bu tiyatro eserini ve yazarını göklere çıkarıyorlardı. Onların övgülerine karşın Gogol, "Müfettiş"le umduğu başarıyı elde edemedi. Aktör M.S. Şçepkin'e "Oyunun etkisi büyük ve gürültülü oldu. Herkes bana karşı memurlar, yaşlılar ve saygın insanlar, çalışan kişiler hakkında böyle konuşmaya kalkıştığım için, dünyada bana göre kutsal bir şey kalmamış olduğunu söylemeye başladılar. Polisler, tüccarlar, edebiyatçılar herkes herkes bana karşı.... Artık komedi yazarı olmak ne demekmiş çok iyi anladım. En ufak bir gerçek sergilendiğinde, sadece bir kişi değil tüm kitle sana karşı çıkıyormuş" diyerek duygularını belirtmiştir.

"Müfettiş" le gelen hayal kırıklığını hafifletmek için Gogol 1836 da Rusya'dan ayrılarak İsviçre'ye gitti.

Konusunu yine Puşkin'in verdiği "Ölü Canlar" (Mertvieduşi) adlı romanı üzerinde çalışmaya başladı. 1837 de Paris'e geçen Gogol, burada Puşkin'in ölüm haberini aldı. En iyi dostunun, yol göstericisinin ölümü Gogol'ü derinden sarstı. Ancak "Ölü Canlar"ı onun kendisine bıraktığı bir vasiyet olarak kabul ederek roman üzerinde azimle çalışmaya devam etti. Gogol aynı yıl Roma'ya gitti. * İtalya Gogol'ün yeni yurdu olmuştu: "Burada doğdum. Rusya, Peterburg, kötü insanlar, Kürsü, tiyatro herşey artık benim için bir rüya oldu. Yurdumda yeniden doğmuş gibiyim. Ruhumda gökyüzü ve cennet var sanki... hiç bu kadar neşeli, yaşamımdan memnun hissetmemiştim kendimi. "Roma, Gogol için sadece güzel bir doğa parçasından ibaret değil, aynı zamanda bir müzeydi. Burada bulunan Rus ressamlarıyla tanıştı, kendisi de resim yapmaya başladı. Yurt dışında kaldığı bu ilk üç yıl Gogol'ün yaşamında estetikmin hâkim olduğu bir devredir.¹

1839 yılında Zaporojye kazaklarının yaşamını anlatan bir kitaba başladı ancak başarısız olduğunu düşünerek yaktı. Artık Gogol için tek amaç, "Ölü Canlar" romanını yazmak olmuştu. 1839 Eylülünde Gogol, kısa bir süre için Moskova'ya geri döndü. Rusya'da kaldığı süre içinde izlenimleri daha da gelişti. 1840 ta tekrar İtalya'ya geçti ve "Ölü Canlar"ın ilk cildini bitirdi. Eseri 1841 de Rusya'ya götürdüğünde Moskova'ya gelen Belinski'yle karşılaşınca, ondan el yazmalarını Peterburg komitesine götürmesini istedi. Mayıs 1842 de ilk cildi çıkan "Ölü Canlar" romanı, ilerici görüşlere sahip edebiyatçılar arasında çok olumlu bir etki yarat-

1) V. Gippius: Gogol, S.114.

tı. Hem batılı hem de Slavist eleştirmenler romanı, gerçekçi ve acıklı şiddetliliğiyle değerlendirip kabul ettiler. Subjektivizmin üstünlüğü ve yüksek lirik coşku, herkesten çok Belinski'yi etkilemişti. Romanda ön plânda tutulan tipler Gogol'ün deyişiyle, "birkaç çirkin toprak sahibi"dir.¹

"Ölü Canlar" da, Gogol'ün sanatını oluşturan tüm özellikler biraraya getirilmişlerdir. Bu nedenle romanı Gogol'ün sanat yaşamının doruğu olarak nitelendirmek gerekir.

1842 yılında Gogol tekrar yurt dışına gitti. "Ölü Canlar"ın ikinci cildi üzerindeki çalışması, yazarı memnun etmediği gibi yıpranmış moralinin daha da zayıflamasına neden oluyordu. Zaman zaman içinde büyük bir güç hissederek, çalışmaya tekrar tekrar başlıyor ve arkadaşlarına üstün bir eser ortaya koyacağına dair vaatle bulunuyordu. 1845 yılının sonunda ikinci cildin bir kaç bölümünü yaktı. Aynı yıl Gogol, "Dostlarla Yazışmalar" adlı eserini yayınladı. Daha önceki eserlerinde ortaya koyduğu düşüncelerinin, tam tersi bir tutum içinde olduğu gerekçesiyle, yazarın "Dostlarla Yazışmalar" kitabı büyük tepkiler aldı. Bu tepkiler Gogol'ü çok sarstı. Hemen hemen "Dostlarla Yazışmalar"da ortaya konan fikirlere paralel düşüncelere sahip Serebreyev ve Aksakov bile eseri "zararlı, görgü dışı" diye yorumluyorlardı. Gogol eserinin, içinde yarattığı üzüntüyü Jukovski'ye şöyle anlatmaktaydı: "Kitabın yayınlanması tam bir darbe oldu: halka, arkadaşlarıma inen bir darbe, benim içinse en büyük darbe...."¹

1) V. Gippius: Gogol, S. 189.

"Dostlarla Yazışmalar"ı alaylı bir biçimde şeytan işi olarak nitelendiren Pavlov'un eleştirisini Gogol yine alayla geçiştirmişti. Ancak Gogol'ü en çok üzen Belinski'nin eleştirisiydi. 1847 de Gogol'e yazdığı mektupta Belinski yazara ağır suçlamalarda bulunuyordu:

"....Siz de açıkça görüyorsunuz ki, aynı fikirlerle sahip olan insanlar bile kitabınız karşısında gerilediler. Eğer kitabı içten gelen, samimi bir fikir nedeniyle yazmış olsaydınız halka yapacağı etki değişmezdi. Eğer herkes kitabı, kurnaz ama saf dünya inançlarına ilâhi bir yolla ulaşmak için kullanılan bir oyun olarak algılamışsa bunun tek suçlusu sizsiniz. Bu hiç de şaşırtıcı bir şey değil. Asıl sizin bunu şaşırtıcı bulmanız şaşırtıyor beni. Bunun nedeni sizin Rusya'yı sadece bir ressam gözüyle tanımanız, düşünce adamı olarak değil...."¹

Gogol, "Dostlarla Yazışmalar" adını verdiği eserinin kendisine karşı uyandırdığı tepkiyi hafifletmek için "Ölü Canlar"ın ikinci cildine ağırlık vermeye başladı. Romanın ikinci cildinde Gogol'ün amacı, ciddi ve ahlâki bir eser ortaya koymaktı. Ancak böyle bir eser yaratmak Gogol'ün üslubuna ters düşüyordu. Çünkü yaşamı boyunca yazdığı eserlerinde Gogol, her zaman bayağılıkların ve karikatüristik tiplerin yaratıcısı olmuştu.

Rusya'ya dönmeden önce, 1848 de Kudüs'e uğradı. Bu ziyaret, yazarda beklediği olumlu etkiyi yapmadı. Hatta

1) Gogol v škole: Belinski, S. 243.

dinsel yaşamla, çalışma yaşamı öylesine içiçe girdi di ikisi birbirini yönlendirmeye başladı. İkinci cilt üzerindeki çalışmalar çok ağır ilerliyordu. Yaşamının sonuna doğru Gogol büyük bir bunalım geçirdi. 11 Şubat 1852 de hastalığının etkisiyle "Ölü Canlar"ın ikinci cildini bir kez daha yaktı. 21 Şubat 1852 de geçirdiği bunalıma dayanamayarak öldü.

I.S.Turgenev Gogol'ün ölümünün ardından şunları yazıyordu: "Gogol öldü!.. Hem de hepimizin bu uzun süren suskunluğuna son vereceğini, sabırsız beklentilerimizi boşa çıkarmayacağını düşündüğümüz bir anda geldi bu acı haber. Evet o öldü, artık ölümünün bize verdiği acı hakka dayanamayarak büyük diyebileceğimiz bir insandı. Edebiyat tarihimizde adıyla devir yaratan bir insandı.." ¹

Şüphesiz ki Gogol, edebiyatçıların ve eleştirmenlerin belirttikleri gibi "Rus nesir sanatının atası" kabul edilecek kadar üstün bir sanatçıydı. Edebiyat alanında ona öncü olmuş başka Rus yazarlar bulunmasına rağmen Gogol'ün sanatını kullanmakta gösterdiği başarı eşsizdir. N.V. Çerņişevski, Gogol'ün Rus düzyazı sanatının atası olarak kabul ettiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

"....Günümüze kadar bir takım nesir eserleri yazılmıştır ve yazılmaktadır. Hatta bir gün nesir, nazım sanatını geçecek ve üstün bir hale gelecektir. Ancak, edebiyatımızın bu dalına gerçek kimliğini kazandıran yazar Gogol'dür. O, bu güne kadar devam eden ve uzun bir süre daha devam edecek

1) *Gogol v russkoy kritike: I.S. Turgenev; S.521.*

olan nesre kesin bir yön veren tek yazarımızdır..."¹

Gogol'ün sanatının kendinden sonra gelen pek çok ünlü Rus yazarı için de büyük bir önemi vardır. Hatta F.M. Dostoyevski'nin bu konuda, "biz hepimiz Gogol'ün "Palto" sundan çıktık" dediği ileri sürülmektedir. Gerçekten de bu dâhi yazarın, insanı kimi zaman ciddi düşüncelere sürükleyen eligmatik yönünü, Dostoyevski genişletip psikolojik bir boyut getirirken genç Anton Çehov ve Saltıkov Şcedrin gibi yazarlar ise onun hiciv sanatında ortaya koyduğu gelenekleri benimsemişlerdir.

Gogol'ün sanatının, 19.yy. Rus edebiyatının batı edebiyatıyla kıyaslanacak bir düzeye ulaşmasını sağladığı da bilinen bir gerçektir. Danimarkalı eleştirmen Georg Brandes Gogol'ün sanatını, yerini ve Rus edebiyatını getirdiği düzeyi: "Rus edebiyatında gerçekçi ekol'ün yaratıcısı olan Gogol sayesinde, Ruslar Avrupa'yı bile geçtiler.... Gogol, henüz yeni ortaya çıktığı sıralarda sadece bir yazardı. Ancak Gogol'ü kendinden önceki yazarlarla kıyaslarsak, onun ne kadar ayrı bir yeri olduğunu anlarız." diyerek belirtmiştir.²

1) N.G. Çernişevski: *Oçerki gogolevskogo perioda*; S.18-19.

2) *Gogol v škole*: M.P. Alekseyev; S.141.

"DİKANKA YAKINLARINDAKİ BİR ÇİFTLİKTE
AKŞAM TOPLANTILARI"

"Dikanka Yakınlarındaki Bir çiftlikte Akşam Toplantıları" adlı sekiz hikâyeden oluşan bu eserin hem Gogol'un edebiyat yaşamında hem de Rus edebiyat tarihinde büyük bir önemi vardır. Gogol, ilk nazım eseri "Gants Kühelgartsen" ile gelen başarısızlığı 1831 ve 1832 yıllarında yayınladığı "Dikanka Hikâyeleri" yle eşsiz bir başarıya dönüştürmüştür. Gogol bu eseri sayesinde yeteneğini eleştiri dünyasına kesin olarak kabul ettirmiştir. "Dikanka Hikâyeleri" nin Rus edebiyat tarihindeki önemi, o güne kadar yazılmış en mükemmel nesir eseri olmasından kaynaklanmaktadır.

Eserde yer alan hikâyelerin konuları Ukrayna halkının yaşam tarzını, inanışlarını ve efsanelerini anlatan bir temel üzerinde gelişmektedir. Gerçek büyük ölçüde güldürü, hiciv, romantizm ve fantazi özellikleriyle içiçe geçmiş bir durumdadır. "Dikanka Hikâyeleri"nin hemen hemen çoğunda olaylar ve kahramanlar son derece gülünç, hicivsel öğelerle kaynaştırılmıştır. Fantaziyle romantizm ise eserin bu iki özelliğini tamamlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Hikâyelerin hepsinde şeytanlar, cadılar, büyücüler ve insan kılığına girmiş hayali yaratıklar vardır. Bu hayali yaratıklar insanların yaşantılarına karışarak trajik, komik ya da mutlu sonla biten olayların meydana gelmesine neden olurlar. Örneğin, ayrı kalmış sevgililer onların sayesinde

kavuşurlar, mutlu bir evliliği olan gençlerin şeytana kapılmaları onların ölümlerine yol açar, kaybolan bir yazının bulunmasına kâğıt meraklısı cadılar yardım eder, büyücü baba bir insanla evlenen kızından intikam almaya çalışır. Tüm bunlar, "Dikanka Hikâyeleri"nin romantik ve fantastik özelliklerini ortaya koymaktadır. Köylü genç kızların sarhoş kazağı kendi evi diye muhtarın evine sokmaları, sokağın ortasında gopak dansı nasıl yapılır konusunun tartışılması, şeytanın dinsel konulu resimler yapmasını engellemek için demircinin tuvaline boya dökmesi, kolunu ittirmesi, saf köylünün şeytan yüzünden korkuyla evden dışarı fırlarken kalpak yerine başına çömlek geçirmesi gibi olaylar ise hem komik hem de alaycı bir anlatım taşımaktadır.

Hiciv bakımından, eserin her iki bölümün başlangıç kısmını oluşturan önsözlerle birlikte şu hikâyeleri ele alacağız: "Soroçinsk Panayırı" (Soroçinskaya yarmarka), "Mayıs Gecesi veya Boğulan Kız" (Mayskaya noç ili utoplenitsa), "Noel Arifesi" (Noç pered rojdetsvom), Ivan F. Sponka ve Teyzesi" (Ivan F. Sponka i ego tetuşka). Bunların dışında kalan hikâyeler ciddi ve trajik bir yapı göstermektedirler.

Her iki bölümün girişini oluşturan önsözler, Ukraynalı bir çiftlik sahibi olan Arıcı Sarı Panko'nun ağzından aktarılmaktadır. Arıcı Sarı Panko'nun anlatımında çocuksu ve saf dilli bir hava vardır. Ancak bu anlatım biçimi yerini zaman zaman keskin ve alaycı bir tona bırakır. İlk önsözün başlangıcında Panko arıcılıkla uğraşan bir çiftlik sa-

hibi olarak, yazarlık gibi iddali bir işe nasıl kalkıştığından söz etmektedir. Bu bölümde Panko'nun anlatımı samimiyet ve saflıkla doludur. Ancak bu, sadece sonraki paragrafta esas konuya geçmek için kullanılan bir giriştir:

"Böyle güzel sözler söylemeyi bir ay önce öğrendim. Yani sizin bu çiftçi kardeşiniz burununu kulübesinden dışarıya bir uzattı ki görmeyin. Bu tıpkı bir beyefendinin odasına girmeye benziyor. Kalabalık etrafınızı sarar, aptalla dönersiniz. Bunların uşaktan farkı olsa neyse. Ama hepsi üstü başı yırtık çocuklar gibi kimseler. Üstelik suratlarına bakarsanız arka avluda didinip dururken size dönüp, ayaklarını yere vura vura "Hey nereye gittiğini sanıyorsun sen! Defol git mujik" diye bağırarak bir dilenciye benzettirirsiniz..."¹ (S.19)

Слышало, слышало вещь мое все эти речи еще за месяц! То есть, я говорю, что нашему брату, хуторянину, высунуть нос из своего захолюстья в большой свет — батюшки мои! Это все равно как, случается, иногда зайдешь в покои великого пана: все обступят тебя и пойдут дурачить. Еще бы ничего, пусть уже высшее лакейство, нет, какой-нибудь оборванный мальчишка, посмотреть — дрянь, который копается на заднем дворе, и тот пристанет; и начнут со всех сторон притопывать ногами. «Куда, куда, зачем? пошел, мужик, пошел!..» Я вам скажу... Да что

Panko burada üstü kapalı bir biçimde edebiyat dünyasıyla alay etmektedir. Açıkça görüleceği gibi edebiyat dünyasına yeni adım atmış bir yazarın durumu, bir beyefendinin evine ilk kez giren mujiğinkiyle kıyaslanmaktadır.

1) N. V. Gogol: *Veçera na hutore bliz*; S.19 (hudoiestvennaya literatura Leningrad, 1974).

Yeni bir yazarı zor kabul eden ve edebiyat ortamına hâkim olan kişiler ise, mujiği şaşkına döndüren uşaklara benzetilmektedirler. Gogol'ün Panko aracılığıyla ortaya koyduğu bu alayın amacını, "Gants Kühelgartsen" le kendisine yöneltilen ağır eleştirilerin intikamını almak olarak düşünebiliriz.

Panko bu ilk önsözünde, Ukrayna'ya özgü akşam toplantılarını lirik bir anlatımla resmederken bu toplantıları büyük şehirlerde verilen balolarla kıyaslamaktan da geri kalmaz : "Karanlık çöktüğü gibi, belki de bir sokağın sonunda ateş yakılır, uzaktan kahkaha ve şarkı sesleri duyulur. Derken onlara bir balalayka katılır, hemen arkasından kemanlar başlar bir bağırış çağırıştır gider.... İşte bizde bu eğlencelere "akşam toplantıları" derler. İzin verirseniz bizim toplantılarımızın sizin balolarınıza benzediğini söylemek cesaretini göstereceğim; gerçi farklılıklar mutlaka vardır ama...! Siz balolara ayaklarınızı sağa sola döndürmek, sonra da belli olmasın diye elinizle ağzınızı kapatarak gizli gizli esnemek için gidirsiniz...."¹ (S.20)

— тогда, только вечер, уже наверно где-нибудь в конце улицы брезжит огонек, смех и песни слышатся издавеча, брэнчит балалайка, а подчас и скрипка, говор, шум... Это у нас *вечерницы!* Они, извольте видеть, они похожи на ваши балы; только нельзя сказать, чтобы совсем. На балы если вы едете, то именно для того, чтобы повертеть ногами и позевать в руку;

Bu karşılaştırmada Panko, büyük şehirlerdekinin aksine köylerde ya da küçük yerleşim yerlerinde insanların içtenliklerini ve doğallıklarını kaybetmediklerini vurgulamaktadır. Onların toplantılarındaki neşenin kaynağı sadece keman, balalayka ve yakılan ateşler değil, davranışlarındaki içtenlikleridir. Oysa şehirlerde düzenlenen balalarda yapmacık davranışlar insanlara sıkıntıdan başka bir şey vermemektedir. Panko'nun ağızından yapılan bu yergide Gogol'ün, "Dikanka Hikâyeleri" ni yazdığı sıralarda büyük şehir insanlarıyla yeni tanışmış bir kişi olarak köy insanının duygularını yansıtmaya çalıştığını düşünebiliriz.

Panko önsözünü tanıdığı iki kişiyi anlatarak devam ettirir. Bunlardan biri köyün zangocu Foma Grigoryeviç'tir.

"...Foma Grigoryeviç pek çok köy zangocunda gördüğümüz alacalı bulacalı gömleklerden giymez, ne zaman uğrarsanız uğrayın ince çuhadan yapılmış, Poltava'da arşını-
nı altı rubleden aldığı patates nişastası renginde bir çöp-peyle karşılar sizi. Köydeki hiç kimse çizmesinden kötü kokular çıktığını idda edemez. Ama herkes onları, sanırım, bir mujiğin lapasına seve seve koyacağı iyi cinsten bir yağla temizlediğini bilir. Çoğu meslekdaşının yaptığı gibi burnunu cüppesinin eteğine silmez. Dört bir kenarı kırmızı iplikle işlenmiş, büyük bir itinayla katlanmış beyaz mendilini çıkarır. Gerekeni yaptıktan sonra tekrar, her zamanki gibi onikiye katlar ve cebine tekrar koyar..."¹ (S.21)

Он никогда не носил пестрядевого халата, какой встретите вы на многих деревенских дьячках; но заходите к нему и в будни, он вас всегда примет в балахоне из тонкого сукна, цвету застуженного картофельного киселя, за которое платил он в Полтаве чуть не по шести рублей за аршин. От сапог его, у нас никто не скажет на целом хуторе, чтобы слышен был запах дегтя; но всякому известно, что он чистил их самым лучшим смальцем, какого, думаю, с радостью иной мужик положил бы себе в кашу. Никто не скажет также, чтобы он когда-либо утирал нос полою своего балахона, как то делают иные люди его звания; но вынимал из пазухи опрятно сложенный белый платок, вышитый по всем краям красными нитками, и, исправивши что следует, складывал его снова, по обыкновению, в двенадцатую долю и прятал в пазуху. А один из гостей...

Panko, Foma Grigoryeviç'ten saygı dolu bir hava içinde söz etmektedir. Anlaşılacağı gibi Panko için bir insana saygı göstermenin ölçüsü onun giyimidir. Foma Grigoryeviç'in giyimine dikkat etmesi, onu toplum içinde saygı değer yapmaya yeterli bir nedendir. Bu tür bir değerlendirme sadece Panko'nun değil, aynı zamanda, onun temsil ettiği topluluğun da yargı biçimini ortaya koymaktadır. Dış görünüşü bu kadar ideal olan köy zangocunun kişiliğinden söz etmek yerine Panko tasvirini, onun burnunu temizledikten sonra özenle on ikiye katladığı süslü mendille bitirir.

Foma Grigoryeviç'ten sonra Panko Ukrayna dışında öğrenim yapıp tekrar evine geri dönen bir beyefendi'yi tanıtır. Bu "beyefendi" toplantılarda, gördüğü öğrenimin etkisiyle çevresindekilerden daha farklı konuşmaktadır.

Bu da Panko ve çevresindekileri öfkelenendirir. Çünkü onun konuştuğundan pek bir şey anlayamamaktadırlar. Hatta Foma Grigoryeviç onu, Latince öğrenimi gören ve evine döndüğünde, sürekli her kelimenin sonuna "us" eki koyarak konuşmasını anlaşılmasız hale getiren bir köylü gencine benzemekle suçlar. Gerek Panko ve Foma Grigoryeviç'in gerekse diğerlerinin bu "beyefendi" ye böylesine sert çıkmalarının, konuşmasını "anlaşılması güç" şeklinde nitelendirmelerinin kökeninde biraz kıskançlık ve küçük bir yerde yaşayıp tam bir öğrenim görmemenin acısı yatmaktadır. Gogol burada aslında öğrenim görmüş "beyefendi" yerine, Panko ile çevresindeki diğer toprak sahiplerinin takındığı bu düşmanca tavrı göstererek, onlarla alay etmek istemiştir.

İkinci bölümdeki hikâyelerin önsözü ilkinde göre daha kısadır. Burada da aralarında bağlantı bulunmayan iki sözcüğün saçma bir biçimde birleştirilerek "alogizm" elde edildiğini görüyoruz. Örneğin Panko "biz öyle boş şeyler konuşmayız, kültürümüzü artıran, yararlı konulardan sözedebiliriz." der. Böylece sözün kültür artırıcı konulara gelmesi beklenirken, Panko birden toplantıya katılanların saatlerce "elma salamurası nasıl yapılır?" gibi bir konu üzerinde tartıştıklarını anlatmaya başlar. Gogol'ün hicvinin odak noktası "kültür" le "elma salamurası" arasında kurulan saçma bağlantıdır. Bu saçmalık gerçekte, o toplantıda bulunanların kültür anlayışları konusunda bir fikir vermektedir.

Aynı önsözde, rütbe konusundaki hicivlere de rastlıyoruz. İlk önsözden tanıdığımız "beyefendi" elma salamurası yapımında değişik bir yöntemden söz edince diğerleri ona çok kızarlar. "Beyefendi" nin bu tavrını dayısının yüksek rütbeli bir kimse olmasına bağlarlar. Hatta bu konuda ait olduğu çevrenin tipik bir temsilcisi olarak Panko sunları söyler:

"Size bir şey söyleyeyim mi sevgili okurlarım: Şu dünyada rütbeden kötüsü yoktur. Efendim, bir zamanlar beyimizin dayısı komisermiş. Komiserlik te diğer rütbeler gibi bir rütbe alt tarafı." (S.136)

уехал. И лучше! Не нужно нам таких гостей! Я вам скажу, любезные читатели, что хуже нет ничего на свете, как эта знать. Что его дядя был когда-то комиссаром, так и нос несет вверх. Да будто комиссар такой уже чин, что выше нет его на свете? Слава богу, есть и больше комиссара. Нет, не люблю я

Görüldüğü gibi konu iyice dağılmış kültürden elma salamurasına, oradan rütbe kıyaslamasına geçmiştir. Aslında Panko'nun esas itirazı rütbeye değildir. Komiserlik rütbesinin övünmeye değmeyecek, küçük bir rütbe olmasınadır. Yoksa o da hemen hemen herkes gibi, rütbenin kesin hâkimiyetine inanmaktadır. Ona göre yüksek rütbe sahibi bir insan her ortamda tartışmasız söz sahibidir. Bu konuyu "Tanrıya şükredelim ki komiserlikten yüksek daha bir çok rütbe var" sözleriyle bitirir. Rütbe tıpkı Foma Grogoryeviç'in giyimi gibi, kişinin toplumdaki değerini belirleyebilecek bir ölçü olarak düşünülmektedir.

Ayrıca Sarı Panko'nun ağızından aktarılan bu önsözlerde, sürekli toplantı düzenleyerek, saçma hikâyeler anlatıp dinlemekten başka bir şey yapmayan Ukraynalı toprak beyleri alaya alınmaktadır. Belki de bu çevrenin temsilcisi olan Arıcı Sarı Panko giyime ve rütbeye tartışmasız saygı göstermesi, kültür denince elma salamurası gibi konulardan söz etmeye başlaması nedeniyle yazarın en çok alaya aldığı tiptir. Tüm bunlara rağmen Arıcı Sarı Panko Gogol'ün yarattığı en sevimli ve unutulmaz kahramanlardan biridir.

Önsözler gibi hikâyeler de Arıcı Sarı Panko tarafından aktarılmaktadır. Birinci ciltte yer alan ilk hikâye "Soroçinsk Panayırı" dır. Hikâyede karşımıza kazağından çingenesine, rusuna, tüccarından papazına oğluna kadar pek çok tip çıkar. Bu nedenle olayın geçtiği yeri mal ya da yiyecek satışı yapılan bir panayırdan çok, insan panayırı olarak düşünebiliriz.

Hikâye saf bir köylü olan Solopi'nin karısı Hivriya ve kızı Paraska'yla panayıra gitmesiyle başlar. Gritsko adlı bir genç Paraska'ya âşık olur ve onunla evlenmeye karar verir. Solopi'nin bu işe razı olmasına karşılık üvey anne, delikanlı ona "Bu kadın tam bir şeytan" dediği için evlenmelerine izin vermek istemez. Bu arada panayırdaki domuz kılığına girerek kırmızı kaftanın tek kolunu arayan şeytanla ilgili bir söylenti çıkar. Solopi ve ailesi, dışarıda şeytanla karşılaşma korkusundan bir kaç satıcıyla birlikte bir tanıdıklarının evinde konaklamaya karar verirler. Evde toplananlar gece sürekli bu şeytanla ilgili hikâyeler anlatırlar.

İçlerinden biri pencerede domuz suratı gördüğünü söyleyince herkes paniğe kapılır. Solopi kendini dışarı atar. Koşmaya başlar, arkasından takip eden kişiyle çarpışınca yere yuvarlanırlar. Solopi bunun şeytan olduğuna inandığından dehşet içinde kalmıştır. Ama büyük bir cesaretle gözlerini açınca bunun karısı olduğunu görür. Paraska'ya âşık olan Gritsko ise onunla evlenmek için bu şeytan masalından yararlanmaya karar verir. Plânını bir çingenenin yardımıyla uygulamaya başlar. Zavalılı Solopi sabah uyanınca arabasında kırmızı bir kaftan kolu bulur. Bu onun için felaketlerin başlangıcı demektir. Kendi kendine düşüncelere dalmışken bir kaç kişi onun üstüne atılır ve "at hırsızı" diye yakalar. Solopi'nin çaldığı iddia edilen at, aslında, onun olduğu halde cezalandırılır. Ama Gritsko hemen onu kurtarmaya koşar. Böylece Solopi delikanlının kızıyla evlenmesine izin verir.

Hikâyede halkın, şeytanın etten kemikten bir yaratık olarak sağda solda koşturduğuna inanması, önce bununla ilgili masallar uydurmaları sonra bu masallara inanarak dehşette kapılmaları eğlenceli bir dille anlatılmaktadır. Bu söylentilere en fazla inanan kişi ise saf Solopi'dir. Arabasında kırmızı bir kaftan kolu bulduğunda, bunun şeytana ait olduğuna inanan Solopi şunları söyler:

"Görüyor musun aksiliği, nasıl satış yaparım şimdi - diyordu atın ipini çözüp meydana sürüklemeye çalıştığı sırada - panayıra gelirken içime çöken sıkıntı boşuna değilmiş meğerse, cılız inek ölüp gidecekti az kalsın. Öküzler de iki kez yarı yolda eve dönmeye kalkmışlardı. Aah, şimdi hatırladım pazartesi günü çıkmadık ki yola! Bu yüzden herşey ters

gidiyor ya! Bu şeytan da amma gezme meraklısıymış, ne var san-
ki tek kollu kaftanla dolassa; ama akli fikri iyi insanlara
rahat vermemek te ya! Tanrı korusun ama, eğer ben şeytan ol-
saydım gece yarılarda lanet bir kumaş parçası için böyle koş-
turmazdım." (S.54)

— Будет продажа теперь! — ворчал он сам се-
бе, отвязывая кобылу и ведя ее на площадь. — Не-
даром, когда я собирался на эту проклятую ярмар-
ку, на душе было так тяжело, как будто кто взва-
лил на тебя дохлую корову, и волю два раза сами
поворачивали домой. Да чуть ли еще, как вспомнил
я теперь, не в понедельник мы выехали. Ну, вот и
зло все!.. Неугомонен и черт проклятый: носил бы
уже свитку без одного рукава; так нет, нужно же
добрым людям не давать покою. Будь, примерно, я
черт, — чего оборони боже, — стал ли бы я таскать-
ся ночью за проклятыми лоскутьями?

Hikâyeyi böyle aktaran Panko, Solopi'nin bu düşün-
celerini "filozofça" diye değerlendirmektedir. Bu değeren-
dirmeden Panko'yla çevresindekilerin, şeytanla ilgili konular
üzerinde konuşmayı ya da fikir yürütmeyi felsefe yapmak ola-
rak nitelendirdiklerini anlamak mümkündür. İkinci önsöz-
de okuduğumuz "kültür" ve "elme salamurası" arasındaki bağ,
bu kez şeytanla felsefe arasında kurulmuştur. Örnek olarak
verilen, yukarıdaki paragraf hem Solopi gibi sıradan halkın
inançlarını hem de Panko gibi zengin toprak beylerinin fel-
sefe konusundaki anlayışlarını göstermesi bakımından iki yön-
lü bir özellik taşımaktadır.

Panayırdaki halkın, düşüncesiyle bile dehşete düştü-
ğü domuz kılığındaki şeytanın yanısıra, hikâyede değişik bir
başka şeytan imajı daha vardır. Hırçınlığı, para hırsı ve

kıskançlığıyla bu şeytan, saf Solopi'nin karısı Hivriya'dır. Onun bu özelliğini ilk farkedenden Paraska'nın talibi Gritsko'dur. Delikanlı Paraska'ya laf atarken üvey anneyi de iğnelemekten geri kalmaz:

"Beyaz kaftanlı delikanlı - Ne güzel bir kız! diye gözlerini genç kızdan ayırmadan devam etti söze - Bir kez öpebilmek için varımı yoğumu verirdim. Hemen önünde de bir şeytan oturuyor." (S.31)

— Славная дивчина! — продолжал парубок в белой свитке, не сводя с нее глаз. — Я бы отдал все свое хозяйство, чтобы поцеловать ее. А вот впереди и дьявол сидит!

Bunu izleyen "şeytan görsün yüzünü, şeytan sakalını yaksın" gibi laflarla dolu tartışmada, Hivriya'nın gerçek kişiliği iyice ortaya çıkar.

Pencerede görülen domuz yüzünden, sokaklarda korkudan yere yuvarlanan Solopi'yle Hivriya'nın halini gören çingeneler arasında geçen konuşma da Gritsko'nun fikrini doğrulamaktadır.

" -' Durun burada bir şey var, ışığı getirsenize.' Yanlarına bir kaç kişi daha gelmişti. '- Bu da ne Vlass?' '- Galibe iki insan biri üstte öteki ise altta kalmış, bunlardan hangisi şeytan anlaşılıyor.' '- Üstteki kimmiş bak bakalım.' '- Bir kadın.' '- Şeytan o işte.' '- Kadın adamın tepesine çıkmış; bu kadın kesinlikle ata binmesini iyi biliyor.' dedi kalabalıktan birisi.... Gittikçe artan gürültü ve kahkahalar bizim ölüleri uyandırdı, bunlar Solopi ile karısıydı....." (S.52)

- Стой! здесь лежит что-то; свети сюда!
 Тут пристало к ним еще несколько человек.
 — Что лежит, Влас?
 — Так, как будто бы два человека: один наверху, другой нанизу; который из них черт, уже и не распознаю!
 — А кто наверху?
 — Баба!
 — Ну вот, это ж то и есть черт!
 Всеобщий хохот разбудил почти всю улицу.
 — Баба взлезла на человека; ну, верно, баба эта знает, как ездить! — говорил один из окружавшей толпы.

Hivriya'nın şeytanlığı sadece herkesin bakarak karar verdiği gibi hareketleri ve konuşma tarzıyla sınırlı değildir. Genellikle şeytan insanları zayıf yerlerinden yakalayıp esiri haline getiren bir yaratık olarak düşünülür. Hivriya'da kocasının saflığından, pasif bir adam olmasından yararlanıp ona her istediğini yaptırmaktadır. Ayrıca geceleri gizlice buluştuğu papazın obur oğlunu yaptığı reçel, börek, çörek gibi yiyeceklerle cezbetmeye ve böylece kendi esiri yapmaya çalışmaktadır. Hivriya'nın esiri haline getirmeye çalıştığı bu kişinin, papazın oğlu olması onun şeytanla gösterdiği ortak özelliklerin en ilginçidir.

Hikâyede herkes, özellikle de Solopi etrafında domuz kılığına girmiş bir şeytan aramaktadır. Oysa Solopi bir değil bir kaç şeytanın arasına, hem de kendi isteğiyle düştüğünün farkında bile değildir. Daha önce de belirtildiği gibi karısı Hivriya herkesin tartışmasız kabul ettiği bir şeytandır. Solopi'nin kızı Paraska'yla evlenmek isteyen damat adayı Gritsko'nun, yaptığı kurnazca planla şeytandan aşağı kalır

yanı yoktur. Kahramanın kendisine gelince, onun adının kökeninde gömlek ya da kaftan anlamındaki "salop" kelimesi yatmaktadır. Bu nedenle kaftanının tek kolunu arayan şeytanla aralarında dolaylı bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Tüm bunların yanısıra panayırda dolayıp, ortalığı karıştıran şeytanla ilgili hikâyeye zaten halkın uydurduğu bir şeydir. Kısa- ca söylemek gerekirse, hikâyede şeytanla insan içiçe geçmiş bir halde ele alınmıştır.

İlk ciltteki diğer hikâyeye ise, "Mayıs Gecesi veya Boğulan Kız"dır. Bu romantik hikâyeye yaşam sevinci ve gençlik coşkusuyla doludur. "Soroçinsk Panayırı"nın aksine, burada gözle görülen ve insanların hayatına doğrudan giren yaratıklar vardır. Bu hayali yaratıklar, dünyadaki olayların akışını etkileme yeteneğine de sahiptirler.

Hikâyenin konusu şöyledir: Köy muhtarı, oğlu Levko'nun köyün en güzel kızı olan Ganna'yla evlenmesine izin vermez. Levko babasına kızarak köyün bütün delikanlılarını toplar ve evinde kargaşa çıkarır. Bu olaydan sonra kimsenin yaklaşmadığı büyülü evin bahçesine kaçar ve orada bir ağacın altında uykuya dalar. Büyülü evin kızı Levko'yu uyandırır. Eğer üvey annesini bulursa ona istediğini vereceğini vaad eder. Levko üvey anneyi bulur, büyülü evin kızı da onun Ganna'yla evlenmesini sağlar.

Hikâyenin en ilginç tipi köy muhtarıdır. Panko köy muhtarını şu paragrafta tanıtmaktadır:

"Hakkında pek de hoş sözler söylenmeyen bu muhtar kim peki? Oo, muhtar köydeki en önemli kişidir... Köyde

herkes onu görünce şapkasını çıkarır, genç kızlar ve hatta küçük çocuklar bile "iyi günler" dileğinde bulunur. Hangi delikanlı onun yerinde olmayı istemez ki! Köydeki bütün evlerin kapısı muhtara açıktır. İri yarı bir mujik bile, muhtarın kaba ve kalın parmakları onun sigara tablasında gezinirken şapkasını çıkararak saygıyla bekler. Köy toplanmalarında veya mecliste yetkisi bir kaç oyla sınırlı olmasına rağmen, sınırı her zaman aşar. Kimi isterse onu yolu düzeltmeye, çukurları doldurmaya ya da hendek kazmaya yolları....." (S.93)

Но кто же этот голова, возбуждавший такие невыгодные о себе толки и речи? О, этот голова важное лицо на селе. Покамест Каленик достигнет конца пути своего, мы, без сомнения, успеем кое-что сказать о нем. Все село, завидевши его, берется за шапки; а девушки, самые молоденькие, отдают добридень. Кто бы из парубков не захотел быть головою! Голове открыт свободный вход во все тавлинки; и дюжий мужик почтительно стоит, снявши шапку, во все продолжение, когда голова запускает свои толстые и грубые пальцы в его лубочную табакерку. В мирской сходке, или громаде, несмотря на то что власть его ограничена несколькими головами, голова всегда берет верх и почти по своей воле высылает, кого ему угодно, ровнять и гладить дорогу или копать рвы.

Hikâye boyunca köy muhtarını bir insan değil, sadece devletin saygı duyulması gereken bir mevkii olarak görürüz. Köyde, âdeta, muhtar yerine mevkii dolaşmaktadır. Ayrıca Panko'nun da onun adını hiç söylememesi ve hakkında sürekli köy muhtarı diye söz etmesi bu izlenimi kuvvetlen-

dirmektedir. Üst düzeyde görev yapan bir kişi olarak muhtar mevkiinin kendisine sağladığı fırsatları değerlendirmektedir. Hikâyeyi anlatan Panko, yüksek mevki sahibi kişilerin hakimiyetini tartışmasız kabul ettiği için onun fırsatları işine geldiği gibi kullanmasını çok doğal bir havada anlatmaktadır.

Köyün muhtarı hakkında verilen daha detaylı bilgiler, onun nasıl muhtar olduğunu ve bu mevkiinin onda ne gibi etkiler yaptığını açıkça göstermektedir.

"...Muhtar asık suratlı bir adamdır. Fazla konuşmayı sevmez. Anısı saygıdeğer çarîçemiz, Büyük Katerina, Kırım'a geldiğinde muhtar refakatçi olarak seçilmişti. Tam iki gün ona hizmette bulunmuş ve çarîçenin arabacısının yanında oturma şerefine erişmişti. Muhtar düşünceli bir tavırla baş eğip, ciddi ciddi başını sallamayı, uzun bıyıklarını burmayı ve kaşlarının altından kartal gibi bakmayı daha o zaman öğrenmişti. Yine o zamandan beri sözü döndürüp dolaştırıp, çarîçeye nasıl refakat ettiğine getirmeye bayılır. Muhtar bazan, özellikle istemediği şeyleri duymamak için, sağır gibi davranmayı da pek sever. Muhtarın şıklığa hiç tahammülü yoktur...." (S.94)

Голова угрюм, суров с виду и не любит много говорить. Давно еще, очень давно, когда блаженной памяти великая царица Екатерина седила в Крым, был выбран он в провожатые; целые два дни находился он в этой должности и даже удостоился сидеть на козлах с царицыным кучером. И с той самой поры еще голова выучился раздумно и важно потуплять голову, глядеть длинные; закрутившиеся вниз усы и кидать соколиный взгляд исподлобья. И с той поры голова, об чем бы ни заговорили с ним, всегда умеет поворотить речь на то, как он вез царицу и сидел на козлах царской кареты. Голова любит иногда прикинуться глухим, особливо если услышит то, чего не хотелось бы ему слышать. Голова терпеть не может щегольства: носит

Burada belirtilen özelliklere göre düşünceli bir tavırla baş sallamak, bıyık burmak ve "tek gözü kör" olmasına rağmen kartallar gibi bakmayı başarabilmek hem muhtar olmak hem de muhtarlık görevini yerine getirmek için yeterlidir. Nasıl Panko için saygıdeğer bir kişi olmanın ölçütü giyimse, köy muhtarı için de bu tür tavırlar takınmak saygınlık kazanmanın ölçütü haline gelmiştir.

Ondaki bu izlenimin nedenini, hem bu tür tavırların halk üzerinde istenen etkiyi bırakması, hem de kendisiyle aynı mevkî ve karakterde bulunan kişilerden gördüğünü yerine getirmesi şeklinde düşünebiliriz.

Panko "Köy muhtarı fazla konuşmayı sevmez" der. Aslında bunun, muhtarın konuşmayı sevmemesiyle bir bağlantısı yoktur. Onun kişiliğinde birinin mantıklı ya da düzgün konuşma konusunda kendinden bekleneni vermeyeceği için susmayı ve ciddi, ağırbaşlı bir tavır arkasına gizlenmeyi tercih ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca muhtarın sözü döndürüp dolaştırıp çariçeye refakat etmeye getirmesinin nedeni ise açıkça ortadadır. Hayatı boyunca yaptığı doğru dürüst tek işin bu refakatten öteye geçmediği yukarıda verilen iki paragraftan anlaşılmaktadır.

Muhtar politika yapmanın yolunu, sağır gibi davranmakta bulmuştur. Gerçektende bu davranış biçimi, haklarını dilediğince kullanan muhtar için son derece uygundur. Panko onun şık giyimine tahammül edemediğinden söz ederken anlattım tonu, adeta onun insanların dış görünüşüne değilde kafa

yapılarına önem verdiğini ima eden bir hava taşımaktadır. Muhtarın gerçek karakteri ve giyim konusundaki bu olumlu tutumu arasındaki zıtlık, yazarın onun üzerindeki alayını iyice belirginleştirmektedir.

Gogol, Panko'nun ağızıyla gösterişçi, yapmacık tavırlarıyla muhtarlık görevini yerine getirdiğini sanan, gerçekte ise, karakter bakımından alt düzeyde bir tipi canlandırmaktadır. Köy muhtarı, Gogol'ün daha sonraki dönemlerde yazdığı eserlerde ortaya koyduğu devlet mekanizmasının önemli mevki-lerinde bulunan, ancak yer kaplamaktan başka bir işe yaramayan kişilerin ilk örneği olarak kabul edilebilir.

"Dikanka Hikâyeleri" nin ikinci bölümünde yer alan "Noel Arifesi", eserin hem en komik hem de en fantastik hikâyelerinden biridir.

Hikâye, şeytanın dinsel konulu resimler yapan demirci Vakula'dan intikam almak için Noel arifesinde yeryüzüne inmesiyle başlar. Vakula'nın Oksana adlı güzel bir kızı sevdiğini bilen şeytan, onların evlenmesine engel olarak intikam almayı plânlamıştır. O gece Oksana'nın babası, meyhaneye arkadaşlarıyla içki içmeye gitmek üzere yola çıkmıştır. Demirci onun yokluğundan faydalanarak plânını uygulamaya koyar: Önce gökyüzündeki ayı çalıp etrafın kararmasını sağlar. Böylece kızın babası, karanlık bahanesiyle eve geri dönünce, demirciyi kızıyla yakalayacak ve bu saygısızlığından ötürü evlenmelerine izin vermeyecektir. Ancak şeytanın bu plânı gerçekleşmez. Etrafın karardığını gören ihtiyar baba, Vaku-

la'nın annesinin evine gider. Vakula'nın gerçekte cadı olan annesi Soloha, köyün ileri gelen kişileriyle birbirlerinden haberleri olmaksızın dostluğunu sürdürmektedir. Aynı zamanda şeytan da Soloha'nun dostlarından biridir. Aynı gece tesadüfen hepsi biraraya gelirler. Ancak hepsi de görünmek korkusuyla aynı çuvala gizlenmeye kalkarlar. Karanlık olduğu için hiç kimse bir diğerini farketmez. Vakula eve döndüğünde, çuvalın içinde kömür var diyerek dışarı çıkarır. Çuvalın içindekiler hiçbir şey olmamışcasına kimseye görünmeden evlerine dağılırlar. Demirci Oksana'yla buluştuğunda Oksana eğer çarichenin ayakkabılarından birini kendisine getirirse onunla evleneceğini söyler. Bu istek Vakula'yı üzüntü içinde bırakır. Şeytan onun bu durumundan faydalanarak kötü yola çekmek ister. Ancak demirci onun oyununa gelmez. Hatta şeytani kendi isteklerini yapmaya zorlar. Şeytan demirciyi Peterburg'a, saraya, götürür ve çarichenin ayakkabılarından birini almasını sağlar. Vakula ayakkabıları Oksana'ya verdiği güzel kız onunla evlenmeye razı olur. Şeytan ise öfkeyle cehenneme döner.

Bu hikâyede, baş kahramanlardan olan şeytan diğer hikâyelerdekinden farklıdır. Çünkü Panko bu şeytani tıpkı karikatürlerdeki gibi tasvir etmektedir:

"...Önden bakıldığında tam bir Almandı: dar, sürekli sağa sola dönüp duran, önüne çıkan herşeyi koklayan suratı, tıpkı bizim domuzlarınkı gibi yuvarlak bir mantar şeklinde sona eriyordu. Bacakları o kadar inceydi ki, eğer bu bacaklar Yareskov muhtarının olsaydı daha ilk kazaskada

kırıverirdi. Ama arkadan bakınca üniformalı savcı yardımcısından farksızdı. Çünkü arkasında öyle uzun, öyle sivri bir kuyruğu vardı ki, son moda üniformalara konan yırtmaçları andırıyordu. Oysa çenesinin altındaki keçi sakalına, kafasında yükselen dimdik boynuzlara ve baca temizleyicisinininki kadar kirli üstüne başına dikkat edilince bunun bir Alman ya da savcı yardımcısı değil yalnızca bir şeytan olduğunu anlamak mümkündü...." (S. 140-141)

Спереди совершенно немец:¹ узенькая, беспрестанно вертевшаяся и нюхавшая все, что ни попадалось, мордочка оканчивалась, как и у наших свиней, кругленьким пяточком, ноги были так тонки, что если бы такие имел яресковский голова, то он переломал бы их в первом козачке. Но зато сзади он был настоящий губернский стряпчий в мундире, потому что у него висел хвост, такой острый и длинный, как теперешние мундирные фалды; только разве по козлиной бороде под мордой, по небольшим рожкам, торчавшим на голове, и что весь был не белее трубочиста, можно было догадаться, что он не немец и не губернский стряпчий, а просто черт.

Şeytanın karikatüristik çizgilerle tasvir edilmesinin yanısıra, dikkati çeken bir başka özellik ise bu yaratığın dış görünüşünün insanlarınkıyla kıyaslanmasıdır. Dış görünüşü şeytanla kıyaslanan tipleri Panko kasten seçmiştir. Yukarıda okuduğumuz gibi, Panko şeytanı ilk önce Alman'a benzettir. Bu benzetmenin temelinde, Panko ve çevresindekiler gibi, küçük yerlerde yaşayan kişilerin yabancılara karşı besledikleri düşmanlık duygusunun bulunduğu düşünülebilir. Alman'dan sonra, Panko bu kıyaslamaya üniformalı savcı yardımcısını karıştırır. Ancak savcı yardımcısı ile devam eden bu kıyaslamada Panko bir genellemeye

ulaşmaktadır. Şeytanın kuyruğu ile birlikte arkadan görünüşünü, o dönem memurlarının giydikleri son moda üniformaları hatırlattığı belirtilmektedir. Yani Gogol, Panko aracılığıyla, bürokrasi çarkını döndüren memurları küçük birer seytancık olarak nitelendirmektedir.

Yazar daha sonraki dönemlerde yazdığı "Palto", "Bir Delinin Günlüğü", "Burun" ve "Ölü Canlar" gibi eserlerinde yarattığı açığöz, fırsatçı, para ve rütbe düşkünü memur tiplerinde, kendince ortaya koyduğu bu fikri kanıtlamaktadır.

Hikâyede şeytanın insanları hatırlatan bu gibi özelliklerinden başka, insanların da sahip oldukları bazı özellikleriyle ondan hiç aşağı kalmadığını gösteren örneklere rastlıyoruz. Hikâyenin hemen başlangıcında bu konuyla ilgili güzel bir bölüm vardır.

"Eğer tam o anda iyi cins atların çektiği troykasına binmiş başında Ulansk biçimli kalpağı ve astarı kara yünden mavi renk gocuğunu giymiş olan, Soroçinsk belediye başkanı genellikle arabacısının hızlandırmak için kullandığı, seytansı bir zekâyla örülmüş kırbacı ile buradan geçseydi, bu cadı kadını kesinlikle farkedirdi. Çünkü bu dünyadaki hiç bir cadı kadın Soroçnisk belediye başkanının gözünden kaçmaz. O her kadının ahırında kaç domuz yuvrusu var, sandıklarında kaç metre keten bezi duruyor ve özellikle de iyi bir adamın pazar günü meyhanede çiftliğinin kaçta kaçını rehin bıraktığını su gibi ezbere bilirdi...." (S.140)

Если бы в это время проезжал сорочинский заседатель на тройке обывательских лошадей, в шапке с барашковым околышком, сделанной по манеру уланскому, в синем тулупе, подбитом черными смушками, с дьявольски сплетенною плетью, которою имеет он обыкновенно подгонять своего ямщика, то он бы, верно, приметил ее, потому что от сорочинского заседателя ни одна ведьма на свете не ускользнет. Он знает наперечет, сколько у каждой бабы свинья мечет поросят, и сколько в сундуке лежит полотна, и что именно из своего платья и хозяйства заложит добрый человек в воскресный день в шинке.

Bu paragrafta tanıtılan Soroçinsk belediye başkanının şeytanlığı, sadece, şeytansı bir zekâyla örüldüğü söylenen kırbaçıyla sınırlı değildir. Köyde olan biten herşeyi, köylünün ne kadar hayvanı ve malı olduğunu ya da malının kaçta kaçını rehine bıraktığını bilmesi onun şeytan gibi kurnaz bir tip olduğunu belirtmeye yeterlidir. Ayrıca Panko'nun onun hakkında, "dünyada hiçbir cadı kadın onun gözünden kaçmazdı" demesi, belediye başkanının kadınlara düşkünlüğünün bir işaretidir. Ancak belediye başkanının "gözünden kaçmayan" kadın tiplerinin cadılarla sınırlandırılması, sadece şeytana benzer bir kişinin, cadı kadınlara düşkün olabileceğini göstermektedir. Nitekim hikâyenin sonraki bölümlerinde belediye başkanının gözünden kaçırdığı cadı kadının, şeytanla flört ettiği sahneler, ister istemez, belediye başkanını hatırlatmaktadır. Tüm bu özellikler Panko'nun "şeytansı zekâyla örülmüş" kırbaçla uyandırdığı izlenimi tamamlamaktadır.

İnsanla hayali yaratıkların içiçe geçtikleri bir başka örnek ise, Vakula'nın cadı annesi Soloha'dır. Soloha, aynı anda köyden dört adamla ve geceleri süpürgesiyle dolaşırken şeytanla flört edebilmektedir. Dört adamı hatta şeytani bile peşinden koşturan Soloha mı gerçek şeytan yoksa demirciden intikam almak için cehennemden yeryüzüne inen beceriksiz yaratık mı şeytan, bu düşündürücü bir sorudur. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki şeytani, Soloha'yı aynı gece ziyaret eden bu dört adamın, zayıf yönlerinin bir araya gelerek oluşturdukları kusurun bir simgesi olarak kabul etmek mümkündür.

Görüldüğü gibi hikâyede, şeytana ve cadıya insan özellikleri, insana da bu iki varlığın özellikleri verilerek olağanüstü bir fizik ve metafizik karışım elde edilmektedir. Böylece zayıflıklarla insan arasındaki kopmaz bağ ve insanın kötülüğe duyduğu eğilim hayali varlıkların kişiliklerinde alaycı bir biçimde canlandırılmaktadır.

Eserde Panko'nun köy zangocu Grigoryeviç'le başlattığı giyime düşkünlük konusu bu hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Ancak, giyim konusu burada daha değişik bir amaçla ele alınmıştır:

"....Dünyanın düzeni ne gariptir! Herkes birbirini taklit etme sevdasına kapılmış gidiyor. Eskiden Mirgorod'da kış aylarında, bir yargıç bir de vali çuhayla kaplı, kuzu postundan kürkler giyerlerdi. Küçük memurlar ise çıplak deriden gocuk kullanırlardır. Ya şimdi hem yargıç yardımcısı hem de kadastro memuru kendilerine kuzu postundan çuhay-

la kaplı yeni kürkler diktirdiler. Kâtipler bölge yazıcısı üç yıl önce arşını altı grivennikten mavi çin ipeği aldılar. Papaz ise yazın giymek üzere kadife şalvarlar ve çizgili kumaştan bir yelek diktirdi. Kısacası herkes giyime kuşama düştü! Şu insanoğlu ne zaman bırakacak böyle boş şeyleri! ..." (S.143)

Чудно устроено на нашем свете! Все, что ни живет в нем, все силится перенимать и передразнивать один другого. Прежде, бывало, в Миргороде один судья да городничий хаживали зимою в крытых сукном тулупах, а все мелкое чиновничество носило просто нагольные; теперь же и заседатель и подкоморный отсмалили себе новые шубы из решетиловских смушек с суконною покрывкою. Канцелярист и волостной писарь третьего году взяли синей китайки по шести гривен аршин. Пономарь сделал себе нанковые на лето шаровары и жилет из полосатого гаруса. Словом, все лезет в люди! Когда эти люди не будут суетны!

Panko'nun burada kınadığı esas konu, insanların giyime düşkünlükleri değil, birbirlerinden aşağı kalmamak için giyimi kullanmaya çalışmalarıdır. Üst mevkideki kişiler durumları gereği iyi giyinmek zorundadırlar. Oysa küçük memurlar rütbe bakımından üsttekilere yetişemeyecekleri için, en azından, giyimleri sayesinde onlarla eşit düzeye gelmek amacıyla giyime düştükleri anlaşılmaktadır. Dünya işlerinden elini eteğini çekmesi gereken papaz da bu sevdaya kendini kaptırınca Panko'nun öfkesi artmıştır. Sözlerini, sanki, papaza sitem edercesine "Bu insanlar ne zaman bırakacaklar böyle boş şeyleri!" gibi anlamlı bir cümleyle bitirir.

Hikâyeyle hiç ilgisi olmamasına rağmen Panko'nun beklenmedik bir anda bu konuya geçmesi, güldürü eserlerinde kullanılan "absurd" tekniğinin güzel bir örneğidir.

Eserde incelemeye çalışacağımız son hikâye "İvan F. Sponka ve Teyzesidir." Diğer hikâyelerden farklı olarak, "İvan F. Sponka ve Teyzesi"nde hayali yaratıklar yoktur ve konu gerçek yaşama daha yakındır.

Hikâyenin kahramanı İvan Sponka okul yıllarında, sivil yaşantıya ayak uydurmanın zor olduğunu görerek orduya katılmaya karar verir. Ailesinden kalan çiftliğinin yönetimiyle teyzesi uğraşmaktadır. Teyzesinden, bir süre sonra, çiftliğin işleriyle artık kendisinin uğraşması gerektiğini bildiren bir mektup alır. Ordudan ayrılır ve çiftliğe döner. Bu arada teyzesi, komşu çiftlik sahibinin kızkardeşlerinden biriyle yeğenini evlendirmeye karar verir. Oysa bu girişim İvan Sponka için bir karabasandan farksızdır.

İvan Sponka'da saf, belirli sınırlar içinde yaşayan ve bu sınırlar dışına çıktığı zaman bocalayan bir insan kişiliği verilmiştir. Onun saflığının ilk örneğini okul yıllarında başına gelen şu olayda görüyoruz:

"Burada onun bütün hayatını etkileyen bir olayı anlatmadan geçemeyeceğiz: Ona verilmiş öğrencilerden biri, sınav kâğıdına "scit" yazması için, sınıfa kâğıda sarılmış bol yağlı böreklerden getirmişti. Çünkü dersine iyi çalışmamıştı. Adaletli not vermeye çalışmasına rağmen, İvan Sponka tam o sırada çok acıkmıştı ve bu nedenle iştah açıcı börekleri geri çevirmemişti: Böreği alarak, kitabın arasına gizlemiş ve yemeğe başlamıştı. Yemeğe öylesine dalmıştı ki sınıftaki derin sessizliğin farkına bile varmamıştı. Fakat

kalın kumaşlı paltodan uzanan bir el onu kulağından tutup sınıfın ortasına filatıverdiğinde kendine geldi... "Böreği ver çabuk! Böreği ver dedim sana alçak!" dedi öğretmen, yağlı böreği parmaklarıyla tuttuğu gibi pencereden dışarı attı. Avludaki çocuklara da dokunmamaları için sert bir çıkış yaptı. Sopayla eline canını yakacak gibi vurmıştu... (S.248)

Тут не можно пропустить одного случая, сделавшего влияние на всю его жизнь. Один из вверенных ему учеников, чтобы склонить своего аудитора написать ему в списке *scit*, тогда как он своего урока в зуб не знал, принес в класс завернутый в бумагу, облитый маслом блин. Иван Федорович, хотя и держался справедливости, но на эту пору был голоден и не мог противиться обольщению: взял блин, поставил перед собою книгу и начал есть. И так был занят этим, что даже не заметил, как в классе сделалась вдруг мертвая тишина. Тогда только с ужасом очнулся он, когда страшная рука, протянувшись из фризовой шинели, ухватила его за ухо и вытащила на средину класса. «Подай сюда блин! Подай, говорят тебе, негодяй!» — сказал грозный учитель, схватил пальцами масляный блин и выбросил его за окно, строго запретив бегавшим по двору школьникам поднимать его. После этого тут же высек он пребольно Ивана Федоровича по рукам.

Aslında İvan Şponka, kâğıda "scit" yani başarılı yazması karşılığı gelen börekleri rüşvet olarak kabul etmemiştir. Çünkü onun için bu börekler, teyzesinin kendi eliyle yapıp getirdiği börek ve kurabiyelerden farksızdır. Küçükken herkesin kendisine, art niyet olmadan, bir şeyler verilmesine alışmıştır. Bu börekler de kahraman için aynı anlamdadır. Bu kötü olaylardan sonra İvan Şponka "suçların sivil yaşamda kolay kolay örtbas edilemediğini" anlayarak, orduya katılmaya karar verir. Oysa subay olarak katıldığı P...piyade alayı da onun kişiliğine çok ters bir ortam içindedir:

"P. piyade alayı, diğer piyade alaylarına hiçbirbenzemezdi. Çoğunlukla köylerde konaklamasına rağmen, süvari alayları ya da öteki alaylardan zerre kadar altta kalmazdı. Bir kere subayların çoğu sert içki içerdi, sonra yahudileri kulaklarından sürüklemekte hüsarları aratmazlardı. Subaylardan bir kaç tanesi mazurka bile yapardı. P. alayının engin kültürünü daha iyi kanıtlamak için, okuyuculara subaylardan ikisinin müthiş kumarbaz olduklarını üniforma, kasket, meç hatta süvari alayları arasında rastlanmayan çamaşırlarını bile kumarda kaybettiklerini belirtmek gerektiğine inanıyorum." (S249)

П*** пехотный полк был совсем не такого сорта, к какому принадлежат многие пехотные полки; и, несмотря на то что он большею частью стоял по деревням, однако ж был на такой ноге, что не уступал иным и кавалерийским. Большая часть офицеров шила выморозки и умела таскать жидов за пейски не хуже гусаров; несколько человек даже танцевали мазурку, и полковник П*** полка никогда не упустил случая заметить об этом, разговаривая с кем-нибудь в обществе. «У меня-с,— говорил он обыкновенно, трепля себя по брюху после каждого слова,— многие пляшут-с мазурку; весьма многие-с; очень многие-с». Чтоб еще более показать читателям образованность П*** пехотного полка, мы прибавим, что двое из офицеров были страшные игроки в банк и проигрывали мундир, фуражку, шинель, темляк и даже исподнее платье, что не везде и между кавалеристами можно сыскать.

Kahramanımızın P.. piyade alayına da ayak uydurmadığını rütbesinin ancak onbirinci yılında asteğmenliğe yükseltilmiş olmasından anlıyoruz. Bunun yanısıra, öteki subaylarla hiç dostluk kurmaması, her gün "üniformasının düğmelerini temizlemesi, odasının boş bulunduğu bütün köşelerine fare kapanı koyması, fal kitabı okuması ve nihayet

yorgun düşerek yatması", onun ordu yaşamına ayak uydurabilecek yapıda olmadığını göstermektedir. P.. piyade alayının anlatıldığı bu bölümde Gogol Panko aracılığıyla askerlerin yaşantısını da hicvetmektedir. O dönemin toplum anlayışında iyi bir asker olmanın koşulu kâğıt oynamak, iyi dans etmek ve içki içmektir. Tüm bunların kahramanlık yapmakla eşdüze- de tutulması askerlik için gereken esas özellikleri ikinci plâna bırakarak, P...alay komutanının "benim çocuklarımın hepsi iyi mazurka yaparlar" diye övünmesi abartılı ancak eğ- lenceli bir dille anlatılmaktadır. Gogol askerlerin yaşantı- sını 1835 te yazdığı "Araba" adlı hikâyesinde daha detaylı biçimde ele almıştır.

Askerlerin arasında ancak on bir yıl devam ettirdiği yaşamını bırakmaya karar vererek Ivan Fyodoroviç, teyzesinin "geri gel" çağrısına hemen uyar:

"Sevgili yeğenim Ivan Fyodoroviç, sana bir kaç par- ça eşya yolluyorum: beş çift çorap ve ince keten bezinden dört tane gömlek. Ayrıca seninle çiftlik konusunda konuşmak istediğim bir kaç şey var. Artık iyi bir rütben var ve sanı- rım sen de biliyorsun ki artık çiftlikle uğraşma zamanın gel- di. Zaten orduda daha fazla yapabileceğin bir şey de kalmadı. Ben yaşlandım, çiftlik işlerine tek başıma yetişemiyorum; as- lında sana anlatmak istediğim pek çok konu var. Artık gel Vanyuşa, uzun bir ayrılıktan sonra seni görmek beni memnun edecektir. Seni seven teyzen Vasilisa Tsupçevska.

Bahçemizde öyle güzel şalgam yetişiyor ki, şalgamdan çok patatese benziyor." (S.250).

«Любезный племянник,
Иван Федорович!

Посылаю тебе белье: пять пар нитяных карпеток и четыре рубашки тонкого холста; да еще хочу поговорить с тобою о деле: так как ты уже имеешь чин немаловажный, что, думаю, тебе известно, и пришел в такие лета, что пора и хозяйством позаняться, то в воинской службе тебе незачем более служить. Я уже стара и не могу всего присмотреть в твоём хозяйстве; да и действительно, многое притом имею тебе открыть лично. Присзжай, Ванюша; в ожидании подлинного удовольствия тебя видеть, остаюсь многолюбующая твоя тетка

Василиса Цупчевська.

Чудная в огороде у нас выросла репа: больше похожа на картофель, чем на репу».

Teyze, on bir sene sonra asteğmenlikten teğmenliğe yükselen yeğenin, orduya daha fazla bir yararı dokunmayacağına söylerken gerçekte, onun yeteneklerinin sınırlarını belirlemektedir.

Ivan Şponka'nın teyzesine verdiği cevap ise şöyledir:

"Sevgili teyzeciğim Vasilisa Kasparovna,
Gönderdiğiniz eşyalar için çok teşekkür ederim. Çoraplarım öyle eskimişti ki emir eri tam dört kez yamamak zorunda kaldı. Ancak bu kez de dar gelmeye başladılar. Ordu-daki işim konusundaki fikrinize katılıyorum. Üç güne kadar istifa edeceğim. Terhis olduğum gibi bir araba kiralarım. İsteddiğiniz sibirya buğdayının tohumundan bulamadım. Mogi-

levsk eyaletinin hiç bir yerinde böyle bir tohum yok. Burada domuzlara şarap içiriyorlar. Şarabın içine biraz da bira katıyorlar.

Sevgili teyzeciğim sonsuz saygılarımla. Yeğeniniz

«Милостивая государыня, тетушка
Василиса Кашпоровна!

Ivan Sponka" (S.251)

Много благодарю вас за присылку белья. Особенно карпетки у меня очень старые, что даже денщик штопал их четыре раза и очень оттого стали узкие. Насчет вашего мнения о моей службе я совершенно согласен с вами и третьего дня подал отставку. А как только получу увольнение, то найму извозчика. Прежней вашей комиссии, насчет семян пшеницы, сибирской арнаутки, не мог исполнить: во всей Могилевской губернии нет такой. Свиной же здесь кормят большею частью брагой, подмешивая немного выигравшегося пива.

С совершенным почтением, милостивая государыня тетушка, пребываю племянником

Иваном Шпонькою».

Bu mektüplarda, aynı zamanda teyzeyle yeğenin arasındaki kopmaz bağı oluşturan bir başka özellik ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen çiftlik işleri, iri salgamlar, sibiryaya buğdayı ve şarapla beslenen domuzlar, dolayısıyla, yemek konusu onların duygu ve düşüncelerinin birleştiği ortak noktadır. Hikâyenin odak noktası da kahramanların yemek içmekle ilgili konulara gösterdiği düşkünlüktür. Çiftlik, onlar için, bir mal garantisinden çok, yiyeceklerini sağlayan bir kaynak garantisidir. Vasilisa Kasparovna yeğenini, aralarındaki toprak sorununu çözümlemesi için zorla komşu çiftliğe yollar. Ivan Sponka eve dönünce önce bu toprak sorunundan konuşurlar. Ancak onlar için bu pek tatsız bir konudur.

Bu nedenle konuyu hemen Ivan Şponka'nın orada ne yediğine getirirler:

"....Neyse şimdi bundan söz etmenin sırası değil. Sahi yemek iyi miydi? - Çok iyiydi....evet evet gerçekten iyiydi.teyzeciğim. - Anlat bakalım ne yediğinizi. Yaşlı kadının mutfak konusunda usta olduğunu iyi bilirim. -Meze olarak kaymakla peynir vardı teyze. Soslu güvercinle başladık yemeğe. -Erikli hindi var mıydı bari? -diye sordu teyze. Çünkü bu yemeği yapmakta üstüne kimse yoktu. - Evet o da vardı...." (S.269-270)

Но не об этом теперь дело. Ну, что ж, обед был хороший?

— Очень... да, весьма, тетушка.

— Ну, какие ж были кушанья, расскажи? Старуха-то, я знаю, мастерица присматривать за кухней.

— Сырники были со сметаной, тетушка. Соус с голубями, начиненными...

— А индейка со сливами была? — спросила тетушка, потому что сама была большая искусница готовить это блюдо.

— Была и индейка!..

Yukarıdaki konuşmada görüldüğü gibi yemekle ilgili konular ilk konuşulanlar arasında yer almaktadır. Toprak sorununun komşu çiftliğin sahibinin lehinde çözülmesi teyzeyle yeğeni pek fazla üzmeyecektir. Bu nedenle yemekten söz etmek onlar için toprak sorunundan daha zevklidir.

Hikâyede yaşamları belirli sınırlar ve eğilimler içinde geçen, bunların dışına çıktıklarında bocalayan, değişik ortama uyum sağlayamayan saf insanlar hicv edilmektedir. Ivan Şponka, bu insanın tipik bir örneğidir. Onun

içinde yaşadığı dünya en ufak bir değişikliğe izin vermeyecek kadar küçüktür. P... piyade alayındaki subayların hızlı, yaşamına ayak uydurmaktan kaçınmış, bunun yerine düğme temizlemek, fal kitabı okumak gibi uğraşları günlük alışkanlıkları haline getirmiştir. Böylesine kısıtlı bir dünya içinde yaşamaya alışan Ivan Sponka için, evliliğin karabasana dönüşmesi oldukça doğal bir tepkidir. Teyzesi de saflığı ve yaşadığı dünya bakımından yeğeniyle aynı durumdadır. Bütün yaşamı çiftlik işleriyle uğraşıp, yemek ya da kurabiye pişirmekle geçmiştir. Zaten yıllarca ayrı kalmalarına rağmen bu insanların birbirlerinden kopmalarının nedeni görüp öğrendikleri, alıştıkları ve devam ettirdikleri yaşam tarzının aynı olmasıdır.

Hikâyedeki bu iki tipi Gogol, gerçekte, psikolojik açıdan ele almaya çalışmıştır. Ancak yaratıcı gücü bu tür psikolojik konuları işlemekten çok, insanların kusurlarını ortaya koyup, eğlenceli bir üslupla anlatmaya elverişlidir. Bu nedenle yazar konunun akışını hangi yönde belirleyeceğine karar verememiş ve hikâyeyi yarım bırakmıştır.

"Dikanka Hikâyeleri", büyük ölçüde hayal ürünü olarak kabul edilebilecek bir eserdir. Çünkü hikâyelerde hicvedilmek istenen konular gerçek yaşamdan alınmış olmalarına rağmen, masalsı bir ortam içinde gelişmektedir. Kahramanlar hem insancıl hem de insan üstü özellikler taşımaktadırlar. Bu da "gerçeğin masal ya da masalın gerçek" gibi anlatıldığı izlenimi vermektedir. Gogol "Dikanka Hikâyeleri"nde güldürü ve hicvin âdeta bir bütün oluşturduğu özgün bir an-

latım biçimi ortaya koymuştur.

Eserde yer alan her hikâye ya tamamen trajik ya da tamamen gülünç bir üslupla ele alınmıştır. Daha sonraki dönemlerde yazdığı eserlerde ise Gogol bu trajik ve gülünç öğeleri biraraya getirerek, Rus edebiyat tarihinde "gözyaşları arasında gülme" olarak adlandırılan, kendine özgü bir anlatım tekniği oluşturmuştur. Trajedi ve güldürü ayrı ayrı ele alındıkları için, "Dikanka Hikâyeleri"ndeki hiciv özellikleri diğer eserlerindeki kadar, şiddetli ve acımasız değildir. Ancak yazarın daha sonraki dönemlerde verdiği eserlerinde hicvettiği konuların büyük bir kısmı "Dikanka Hikâyeleri"nde belirlenmiştir. Bunların başında da insanların zayıf ya da kusurlu yönleri gelmektedir. Gogol'e göre her insanın zayıf bir yanı vardır ve onu ortaya koymak gerekir. Yazar, "Dikanka Hikâyeleri"nde değişik bir bakış açısına göre, biraz çocuksu bir anlayış içinde, insanların zayıflıklarını şeytan ya da cadı gibi hayali yaratıklarla simgelemiştir. Örneğin saf Solopi'nin karısı Hivriya, damat adayı Gritsko, demircinin annesi cadı Soloha ve güzel Oksana gibi tipler kişiliklerindeki zayıf noktaları, kurnazlıkları ya da kusurlarıyla şeytandan farksızdırlar. Aynı yaklaşımı şeytan tasvirlerinde de gördük. Şeytanın bir Almanca, savcıya ya da savcı yardımcısına benzetilmesi, köyün diğer erkekleri gibi cadı kadınla flört etmeye kalması gibi özelliklerle, yazar insanla şeytan arasında sıkı bir bağlantı kurmuştur. Sonuçta mükemmel bir fizik ve metafizik karışımı, yergi dolu bir eser elde edilmiştir.

"Dikanka Hikâyeleri"nde hiciv bakımından dikkati çeken oldukça ilginç bir başka özellik ise, yazarın renkleri kullanma biçimidir. Kahramanların kişilikleriyle giyisilerindeki renkler arasında yakın bir ilgi kurulmuştur. Kırmızı şeytanın simgesidir. Eğer kahramanın giydikleri arasında kırmızı renk varsa, bu mutlaka ondaki bir kusurun ya da kötü bir özelliğin varlığını göstermektedir. Koyu renk giyisiler kahramanların kötü, açık renkler neşeli ya da iyi karakterleri, silik ve belirsiz renkler ise olgunlaşmamış karakterleri simgelemektedir. Gogol giyime aşırı düşkün kişilerin bu zayıflıklarını, uyuşmayan ve tamamen zıt renkler kullanarak alaya almıştır. Renklerin bu zıtlığı ve uyuşmazlığı, aynı zamanda, Gogol'ün "abartma" tekniğinin bir parçasıdır.

Rus ve batı edebiyatında "giperbol" denilen "abartma" tekniği, Gogol'ün hicvinin temel özelliklerindedir. Gogol'ün "abartma" tekniğinin esası, abartmayı hak etmeyecek şeyleri bu teknikle anlatmasıdır. Bunun en güzel örneğini köy muhtarında ve Foma Grigoryeviç'in giyiminin tasvirinde görmüştük. Kişilikleri, dış görünüşleri ve tavırlarının aksine, mükemmel olmayan bu iki kahramanı Arıcı Sarı Panko beğeni dolu bir tonla anlatır.

Böyle mükemmel dış görünüşle bozuk karakter arasındaki zıtlık, yazarın onlar üzerindeki hicvini daha belirgin bir hale getirir. Gogol'ün üslubunda, rusçada "alogizim" denilen "mantıksızlık" tekniğinin ilk örneklerini yine "Dikanka Hikâyeleri"nde görüyoruz. Özellikle bu açıdan

Arıcı Sarı Panko'nun "kültür"le "elma salamurası" ve batıl inançla "felsefe" arasında kurduğu ilişki eserdeki en çarpıcı örnekler arasında yer almaktadır. Gogol'ün kahramanlarının anlamsız ve saçma düşünce oyunları, anlatıcı durumundaki yazarın üslubu çerçevesinde oldukça ilginç ve kendine özgü bir nitelik kazanmıştır...

"Dikanka Hikâyeleri"nde rastlanan bu hiciv özelliklerinin, henüz Genç yazarın kaleminde tam bir olgunluğa erişmemiş olduğunu belirtmek gerekir. Yukarıda sözünü ettiğimiz anlatım tekniklerini, Gogol bu eserini izleyen hikâye ve romanlarında geliştirmiş, kendine özgü bir üslup ortaya koymuştur. Ancak yazar gerek konu gerekse teknik bakımdan yaşamı boyunca yazdığı tüm eserlerinde gördüğümüz üslup özelliklerinin temellerini "Dikanka Hikâyeleri"nde hazırlamıştır.

"MİRGOROD HİKÂYELERİ"

"Mirgorod" hikayeleri 1835 yılında Peterburg'da yazılmıştır. Eserde yer alan hikâyeler şunlardır: "Eski Zaman Beyleri" (Starovetskie pomeşçiki), "Taras Bulba", "Viy" ve "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi" (Povest o tom kak possorilsya İvan İvanoviç İvanom Nikiforovičem). "Dikanka Hikâyeleri"nden farklı olarak, "Mirgorod"da ele alınan konular gerçeğe ve yaşadığımız dünyaya daha yakındır. Hikâyelerin fonu yine Ukrayna yöresidir. Ancak bu kez Gogol, Ukrayna halkının günlük yaşamını tanıtır. Hikâyelerin her biri değişik karakter taşımaktadır. "Eski Zaman Beyleri"nde yaşlı çiftlik sahiplerinin yaşam tarzı anlatılırken "Taras Bulba"da Zaporojye kazaklarının vatan severlik duyguları ele alınmaktadır. "Viy"de felsefe öğrencisi Homa'nın doğa üstü yaratıklarla başından geçen olaylar, "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" adlı hikâyede ise uzun yıllara dayanan arkadaşlıklarını, hiç yüzünden bir kenara bırakıp birbirlerine küsen ve hatta birbirlerine düşman olan iki çiftlik sahibinin öyküsü anlatılmaktadır.

"Mirgorod Hikâyeleri"nde Gogol'ün hiciv sanatı açısından dikkati çeken iki eserini ele alacağız: "Eski Zaman Beyleri" ve "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi".

"ESKİ ZAMAN BEYLERİ"

"Eski Zaman Beyleri" sentimental, trajik ve lirik bir eserdir. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: yaşlı çiftlik sahipleri Afanasi İvanoviç ve Pulheriya İvanovna, kendi köşelerine çekilmiş son derece sakin, hatta tek düze denebilecek bir yaşam sürdürmektedirler. Birbirlerine çok bağlı bu iki yaşlı insanın en büyük zevkleri yemek pişirmek ve yemektir. Yemekle ilgilenmekten çiftlik işlerine yeterince zaman ayıramayan bu yaşlıları köy muhtarı, kâhya ve hizmetçiler sürekli soymaktadırlar. Günün birinde, Pulheriya İvanovna'nın dizinin dibinden hiç ayrılmayan kedisi, evin arkasındaki ormanda barınan kedilerin hayatına özenip kaçar. Kedinin kaışı, yaşlı çiftin âdeta bir idili andıran yaşam tarzlarının sonu olur. Pulheriya İvanovna bu olayı, kendi ölümünün bir habercisi olarak kabul eder. Gerçekten de yaşlı kadın ertesi gün yatağa düşer ve kısa bir süre sonra ölür. Pulheriya İvanovna'nın ölümünden sonra Afanasi İvanoviç hüzün dolu da olsa yine eskisi gibi yaşamaya devam eder. Bir süre sonra, her yemek yiyişinde ölen karısını hatırlamanın acısına dayanamayarak o da ölür. Çiftlik uzak bir akrabalarının eline geçer. Çiftlikte başarılı yenilikler yapıp herşeyi iyi idare ettiklerini düşünürken çiftliğe haciz gelir. Böylece yaşlı çiftin arkasından çiftlikleri de yok olur gider.

Hikâyenin başlangıcında, hikâyeyi anlatan kişi bu yaşlı çiftin yaşadığı çiftliğin bir tasvirini yapar. Bu tasvir, hem yaşlıların yaşadıkları ortam hakkında fikir

vermektedir hem de hikâyenin adını açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır.

"Ukrayna'da, genellikle, eski zaman beyleri denen üçra köylerinin içine kapalı sahiplerinin alçak gönüllü yaşamını çok severim. Bu insanlar tıpkı eski zamandan kalma, sanat değeri olan evler gibidirler. Duvarları henüz yağmurla yıkanmamış, çatıları yeşil renkli küfle kaplanmış, sıvasız eşiği' kırmızı kerpiçi örten, yeni ve düzgün bir binanın tamamen zıttı olan eski ve alacalı bulacalı görünüm-leriyle bu evler çok sevimlidirler. Zaman zaman, olağanüstü denecek kadar, içine kapalı yaşantının sürdürüldüğü o ortama bir an için de olsa girivermeyi isterim. Bu tür bir yaşam tarzında küçük avluyu çevreleyen çitlik, elma ve erik ağaçlarıyla dolu bahçenin sınırını, yana eğilmiş sonbahar söğütü, mürver ve armut ağaçlarının çepeçevre sardığı ahşap kulubeleri aşan tek bir istek yoktur. Bu alçakgönüllü insanların yaşamı öylesine ama öylesine sessizdir ki bir an için hırslar, istekler ve dünyaya huzur vermeyen kötü ruhun eziyetleri bile unutulur. Her şey kaybolur ve onların sadece parlak, göz kamaştırıcı bir rüya olduğunu düşünürsünüz...."¹.

1) N.V.Gogol: *Mirgorod*, S. 19 (Narodnaya biblioteka; 1965)

Я очень люблю скромную жизнь тех уединенных владельцев отдаленных деревень, которых в Малороссии обыкновенно называют старосветскими, которые, как дряхлые живописные домики, хороши своею пестротой и совершенною противоположностью с новым гладеньким строением, которого стен не промыл еще дождь, крыши не покрыла зеленая плесень и лишенное щекатурки крыльцо не выказывает своих красных кирпичей. Я иногда люблю сойти на минуту в сферу этой необыкновенно уединенной жизни, где ни одно желание не перелетает за часток, окружающий небольшой дворик, за плетень сада, наполненного яблонями и сливами, за деревенские избы, его окружающие, пошатнувшиеся на сторону, осененные вербами, бузиною и грушами. Жизнь их скромных владельцев так тиха, так тиха, что на минуту забываешься и думаешь, что страсти, желания и беспокойные порождения злого духа, возмущающие мир, вовсе не существуют и ты их видел только в блестящем, сверкающем сновидении. Я отсюда вижу низенький домик с галереєю из ма-

Hikâyeyi anlatan kişi "alçakgönüllü, içine kapanık, hırs ve isteklerin unutulduğu" gibi sözlerle, gerçekte, eski zaman beylerinin tek düze bir yaşam sürdürdüklerini vurgular. Çiftliklerini çevreleyen çitin içinde, Pulheriya İvanovna ile Afanasi İvanoviç'in yaşadıklarını gösteren en büyük belirti, yemek konusundaki çabalarıdır. Pulheriya İvanovna bütün gücünü yiyecek bir şeyler pişirerek, Afanasi İvanoviç de bu yiyecekleri yiyerek geçirmektedirler. Pulberiya İvanovna'nın bir gününü nasıl geçirdiği şu şekilde anlatılmaktadır:

"Pulheriya İvanovna'nın işi kileri durmadan açıp kapamak, salamura yapmak, meyva kurutmak, çeşit çeşit yemiş ve otlar kaynatmaktan ibaretti. Evi tıpkı bir kimya laboratuvarına benziyordu. Elma ağacının altında her zaman bir ateş yanar dururdu. İçine bal, şeker ve adını bile hatırlamadı-

ğım bir sürü şey atılmış reçel, pestil veya marmelatla dolu bir kazan ya da büyük tencere sacayaktan hiç inmezdi... Bütün bu ıvır zıvırlardan o kadar çok pişirilir, salamura yapılır ve kurutulurdu ki, neredeyse, tüm avlu bir yiyecek seli altında kalırdı. Çünkü, Puheriya Ivanovna kullanılmak için ayrılan miktar üzerine biraz fazlasını eklemekten çok hoşlanırdı..." (S.24-25)

Хозяйство Пульхерии Ивановны состояло в беспрестанном отпирании и запираании кладовой, в солении, сушении, варении бесчисленного множества фруктов и растений. Ее дом был совершенно похож на химическую лабораторию. Под яблоню вечно был разложен огонь, и никогда почти не снимался с железного треножника котел или медный таз с вареньем, желе, пастилою, деланными на меду, на сахаре и не помню еще на чем. Под другим деревом кучер вечно перегонял в медном лембике водку на персиковые листья, на черемуховый цвет, на золототысячник, на вишневые косточки, и к концу этого процесса совершенно не был в состоянии поворотить языком, болтал такой вздор, что Пульхерия Ивановна ничего не могла понять, и отиралялся на кухню спать. Всей этой дряни наваривалось, насаливалось, насушивалось такое множество, что, вероятно, она потопила бы наконец весь двор, потому что Пульхерия Ивановна всегда сверх расчисленного на потребление любила готовить еще на запас.

Görüldüğü gibi, tek düze bir yaşantı sürdüren Pulheriya Ivanovna yemek pişirmeyi âdeta bir eğlence haline getirmiştir. Pulheriya Ivanovna için, fazlaca yaptığı yemekleri kimin yediği önemli değildir. Üstelik bu konuda bir iddiası da yoktur. Yemek yaparak eğlenmektedir. Bu da onun için yeterlidir.

Afanasi Ivanoviç ise çiftlik işlerini tamamen boş vermiştir. Sadece yemek yediği zaman yaşadığını hissetmektedir. Afanasi Ivanoviç'te yemek yemek bir tutku haline

gelmiştir. Her öğünden önce, Afanasi Ivanoviç'in Pulheriya Ivanovna'ya sorduğu sorular daima aynıdır:

"Bundan sonra Afanasi Ivanoviç eve girer, Pulheriya Ivanovna'ya yaklaşarak "Ne dersiniz Pulheriya Ivanovna bir şeyler atıştırmanın zamanı gelmedi mi?"

—"Ne yemek istersiniz Afanasi Ivanoviç? Yağda kızartılmış çörek mi, Haşhaşlı börek mi yoksa mantar salamurası mı?" Afanasi Ivanoviç "-Eh mantar salamurası da olsun, börek te!" diye cevap verdi. Hemen bunun arkasından masanın üstüne börekler, mantarlar diziliverdi." (S.26)

После этого Афанасий Иванович возвращался в покои и говорил, приблизившись к Пульхерии Ивановне:

— А что, Пульхерия Ивановна, может быть, пора закусить чего-нибудь?

— Чего же бы теперь, Афанасий Иванович, закусить? разве коржиков с салом, или пирожков с маком, или, может быть, рыжиков соленых?

— Пожалуй, хоть и рыжиков или пирожков,— отвечал Афанасий Иванович, и на столе вдруг являлась скатерть с пирожками и рыжиками. *

За час до обеда Афанасий Иванович закусывал снова, выпивал старинную серебряную чарку водки, заедал грибами, разными сушеными рыбками и прочим. Обедать садились в двенадцать часов. Кроме блюд и соусников, на столе стояло множество горшочков с замазанными крыш-

Yemek yaşlı çiftin yaşamını o kadar doldurmuştur ki, sofrada otururken bile konuşurları tek konudur. Lâpada yanık kokusu var mı yok mu, eğer yemeğin üzerine soslu mantar konursa tadı daha mı iyi yoksa daha mı kötü olur üzerine yapılan benzeri tartışmalar her yemekte tekrarlanmaktadır.

Bir gününü altı yedi öğüne bölen Afanasi Ivanoviç' teki yeme tutkusu öylesine bir düzeye ulaşmıştır ki, gece yarısı rahatsızlık duyduğunda bile, bu rahatsızlığın yemek yerse geçeceğine inanmıştır. Pulheriya Ivanovna ise, hemen ler gece karnının ağrısından yakınan kocasına yoğurt yemesini ya da armut şerbeti içmesini teklif etmektedir. Fazla yemek yüzünden rahatsızlık duyabileceğini akıllarına bile getirmeyen ihtiyarlar, her şeye rağmen çözümü yemek yemekte aramaktadırlar.

Pulheriya Ivanovna ile Afanasi Ivanoviç'in dışı kapalı yaşam tarzını ve saflıklarını, Ivan Sponka ve teyzesinininkine benzetebiliriz. Hatta ortak noktaları olan yemek konusu Ivan Sponka'yla teyzesinin arasındaki bağın kopmamasına nasıl yardım etmişse, yaşlılarında böylesine tek düze bir yaşamı yıllarca sürdürmelerini sağlamıştır. Ivan Sponka'nın uzun zaman görmediği teyzesiyle ilgili hatırladığı tek şey ona kurabiye ve börek getirmesidir. Pulheriya Ivanovna öldükten sonra Afanasi Ivanoviç sofraya başına her oturduğunda, onu yaptığı yemekleriyle hatırlar.

Pulheriya Ivanovna'yla Afanasi Ivanoviç'in tek düze yaşamalarını canlandırıp, renklendiren anlar da vardır. Örneğin evlerine misafir geldiği zaman bir koşuşturmacanın hareketlenmenin başlaması, Afanasi Ivanoviç'in şakalar yapması onların yaşamalarını biraz olsun değiştirmektedir. Afanasi Ivanoviç şakalar yaparak Pulheriya Ivanovna'yı kızdırmaktan çok hoşlanmaktadır. Her zaman "evimiz yanarsa ne yaparız nereye gideriz?" gibi sorularına karşılık Pul-

heriya Ivanovna nasıl böyle düşünebiliyorsunuz? tanrı başımıza böyle bir şey gelmesine izin vermez" ya da "o zaman kilerde otururuz, evimizi yeniden kurarız" diye hayret dolu, ciddi yanıtlar vermektedir. Ya da Afanasi Ivanoviç "savaşa katılacağım", şeklinde şaka yapınca, Pulheriya Ivanovna "ilk karşınıza çıkan asker sizi vurur" diyerek, sanki yaşlı adam hemen gidiverecekmişcesine telâşa kapılmaktadır. Afanasi Ivanoviç için Pulheriya Ivanovna'yı, yaptığı şakalarla kızdırmak büyük bir zevktir. Ancak belirtmek gerekir ki bu tür konuşmalar eğlendirici olmasına rağmen, onların yaşantısının ve alışkanlıklarının yönlendirdiği bir özellik taşımaktadır. Afanasi Ivanoviç'in "ev yanarsa ne yaparız?" sorusuna Pulheriya Ivanovna'nın verdiği karşılıklarda başka bir yere taşınma düşüncesi yoktur. Hatta, Afanasi Ivanoviç'in savaşa katılmak düşüncesine karşı çıkması, onların kendi çiftliklerinin dışındaki yaşanti içinde yok olup gideceklerinin dolaylı bir anlatımı şeklinde düşünülebilir. Pulheriya Ivanovna'ya göre yaşamlarındaki her türlü değişiklik ancak çiftlik sınırları içinde gerçekleşebilir.

Zaten Pulheriya Ivanovna'nın kedisinin kaçması gibi, bazıları için basit görünen bir değişim, onların yaşamlarını alt üst eder.

Sovyet eleştirmen T.G Morozov, yaşlı kadının bu değişimi "kendisinin ölüm haberi" olarak kabul etmesini ve arkasından yatağa düşerek ölmesini, sadece batıl inançtan kaynaklanan bir olay şeklinde yorumlamaktadır. Bu dü-

şünceye bağılı olarak eleştirmen, hikâyeyi anlatan kişinin, ömür boyu sürdürülmüş sınırlı bir yaşamın ne kadar hatalı olduğunu ortaya koymak istediğini belirtmektedir.¹ Bize göre ise, olaya sadece batıl inancın getirdiği bir sonuç gözüyle bakmamak gerekir. Konuyu daha değişik açıdan yorumlamak mümkündür: Pulheriya Ivanovna kedinin yaşamıyla kendi yaşamı arasında, farkında olmadan bir bağlantı kurmuştur. Çünkü Pulheriya Ivanovna kedinin yaşam tarzında kendi yaşam tarzını görmektedir. Zamanla kedi, Pulheriya Ivanovna için yaşamının bir simgesi haline gelmiştir. Gerçekte, simge niteliğindeki bu kedinin vahşi ormana kaçması, onların dış dünyaya açılmalarıyla aynı anlamdadır. Kedinin kaçmasının Pulheriya Ivanovna'yı, belki, görünüşte doğrudan ilgilendirmesi gerekir. Ancak onu bir simge olarak gören ve hatta sürdürdükleri yaşamın benzerliği nedeniyle, içgüdüsel olarak bir yere kadar kediyle kendini özdeşleştiren Pulheriya Ivanovna yapısındaki biri için bu bir felâket habercisi şeklinde yorumlanabilir. Kendi çiftliği dışında bir yaşam düşünmek bile istemeyen Pulheriya Ivanovna için, kedinin alışmadığı acımasız dünyaya açılması kedinin dolayısıyla da kendi sonu demektir.

Önce Pulheriya Ivanovna'nın, arkasından Afanasi Ivanoviç'in ölmesi, çiftliğin mahvoluşunu hazırlar. Çiftliğin, "nereden geldiği bilinmeyen" mirasçısı, hangi alayda hizmet ettiği de belirsiz bir emir eridir. Çiftliği gördüğü gibi, ne kadar harap durumda olduğunu anlayan mirasçı,

1) Gogol v şköle: T.G. Morozov, S.210.

çeşitli yenilikler yapmaya girişir. Mirasçı sorunları tamamen ortadan kaldırmanın çözümünü" altı İngiliz orağıyla mujiklerin kulübelerini numaralamakta" bulmasına rağmen çiftlik iflas eder. Hikayeyi anlatan kişi iflâs eden çiftliği ve iflas ettireni şu sözlerle aktarmaktadır:

"... altı ay sonra çiftliğe haciz geldi. Haciz görevlisi yargıç ve soluk üniformalı yüzbaşı ise kısa sürede bütün tavuk ve yumurtaları silip süpürdüler. Zaten yıkılmak üzere olan kulübeler tamamen yıkıldılar, mujikler kendilerini iyiden iyiye içkiye verdiler ve büyük bir kısmı da çareyi kaçmakta buldu. Bununla beraber haciz görevlisiyle, oldukça sakin bir yaşam süren ve onunla içki içen gerçek sahibi köye seyrek gelip çok az kalıyordu. Ukrayna panayırlarında habire para harcıyordu: un, kenevir, bal vs. gibi toptan satılan ne varsa hepsinin fiyatını iyice araştırıyordu. Ama aldıkları, fiyatı bir rubleyi bile geçmeyen çakmak taşı, pipo temizleme çivisi gibi ufak tefek şeylerdi." (S.41)

имение через шесть месяцев взято было в опеку. Мудрая опека (из одного бывшего заседателя и какого-то штабс-капитана в полинялом мундире) перевела в непродолжительное время всех кур и все яйца. Избы, почти совсем лежавшие на земле, развалились вовсе; мужики распьянствовались и стали большою частью числиться в бегах. Сам же настоящий владелец, который, впрочем, жил довольно мирно с своею опекою и жил вместе с нею пуниз, приезжал очень редко в свою деревню и проживал недолго. Он до сих пор ездит по всем ярмаркам в Малороссии; тщательно осведомляется о ценах на разные большие произведения, продающиеся оптом, как-то: муку, пеньку, мед и прочее, но покупает только небольшие безделушки, как-то: кремешки, гвоздь прочищать трубку и вообще все то, что не превышает всем оптом своим цены одного рубля.

Yenilikçi bir ruh taşıyan mirasçının başarılı çiftlik sahiplerine özenerek, deneyim sahibi olmadığı halde çiftlik işlerine el atması ve sonuçta iflasa sürüklenmesi alaylı bir dille anlatılmaktadır. Hikâyeyi anlatan kişi, onun hangi alayda hizmet ettiğini hatırlamadığını söylerken, yaptığı görevin önem derecesini vurgulamaktadır. Bu vurgulama, mirasyedinin gerçek mesleğiyle çiftlikte yapılan işler arasındaki büyük farkı ve çiftliğin, ne olursa olsun, sonucu önceden tahmin edilen geleceğini açıkça gözler önüne sermektedir. Hikâyeyi anlatan kişi, "korkunç reformcu"yu tam bir mirasyedi psikolojisi içinde tasvir etmektedir. Özellikle son bölümde haciz görevlisiyle içki içmesi, rahatını bozmaması, panayırda dolaşırken parasını ufak tefek şeyler ve lüks zevkleri için harcaması, kahramandaki bu psikolojiyi çok güzel açıklamaktadır. Mirasyedinin yanısıra şiddetli bir biçimde alaya alınan diğer tipler ise haciz görevlisi yargıç ve "soluk üniformalı yüzbaşı"dır. Bu kişiler, fırsattan yararlanarak mirasyedinin sırtından geçinmekte sakınca görmeyen bir karaktere sahiptirler. Mirasyedi kalan parayı tüketiyorsa, iki görevli de yiyecek içecek türü ne varsa onu tüketmektedirler. Yüzbaşının soluk üniforma giymesi de, onun görevinden başka herşeyle uğraştığını kanıtlamaktadır.

Gerçekte, mirasyedinin çiftliği iflâsa sürüklemesi ve bundan sonra sürdürdüğü yaşam tarzı yaşlıların uyum, huzur ve bolluk içindeki yaşamıyla kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslamayla hikayeyi anlatan kişi, bir soru ileri sürmektedir: "bayağılık eski düzen içinde yaşayıp giden, yaşlandıkları

için artık amaçları kalmamış, bütün günlerini yemek yaparak geçiren bu insanların yaşam tarzlarında mıdır? Yoksa eski düzeni yıkıp bozan panayırlarda para harcayıp duran, rahatından başka bir şey düşünmeyen haciz görevlileriyle içki içen mirasyedinin yaşamında mı?"

19. yüzyıl Rus edebiyatının en büyük eleştirmeni Belinski, kendi idealist görüşleri çerçevesinde, bayağılığı Pulheriya İvanovna'yla Afanasi İvanoviç'in tek düze ve işe yaramayan yaşam tarzlarında görmektedir. Eleştirmenin onları insanlığa yöneltmiş iki parodi olarak nitelendirmesinin nedeni budur. Belinski, hikâyedeki duygusal motifleri gözden kaçırmamıştır. Makalesinde yarı insansı bir yaşam süren bu insanlar hakkında: "Peki ama niçin onların ölümleri bu kadar hüznün veriyor insana?" şeklinde bir soru ortaya koymuştur. Belinski, yaşlı insanları "hayvani, kaba ve karikatüristik" yaşantılarına rağmen, onlara sempati ve acıma duyulmasının anahtarını hikâyeyi anlatan kişide bulmaktadır. Hikâye boyunca sezilen böylesine eşsiz bir zıtlığın başarısı ise, Belinski'ye göre, yazarın yaklaşım tarzındadır: "..... Bir de anlatının etkisine kapılıveriyorsunuz. Bazen onlarla nefret duymadan alay ediyorsunuz, bazense onlar için gözyaşı döküyorsunuz. Bu iki yaşlının malını bir çırpıda yok eden mirasyediye öfke duyuyorsunuz... Bunun nedeni yazarın bu bayağı ve aptalca yaşam tarzında insancıl bir duygu bulmuş olmasındadır..."¹

1) Gogol v russkoy kritike: Belinski, S.46.

Eleştirmenin görüşüne göre, anlatıcının kahramanlara gösterdiği duygusal yaklaşım, bayağı yaşam tarzını gizleyecek bir düzeydedir. Bu görüşler insanın doğadaki en mükemmel varlık olduğuna, insan zekâsının ve gücünün sonuna dek kullanılması gerektiğine derin bir inanç besleyen Belinski'nin bakış açısına göre oldukça yerindedir.

Hikâyede, gerçekte, Pulheriya Ivanovna'yla Afanasi Ivanoviç'in sürdürdükleri yaşam tarzına karşı iki yönlü bir yaklaşım vardır. Bunlardan biri anlatıcının duygusal yaklaşımıdır.

Hikâyeyi anlatan kişinin bakış açısından değerlendirilirse bayağılığın simgesi çiftliği iflâsa götüren mirasyedir. Hikâyenin mirasyedi ile ilgili bölümünde, hiciv son derece şiddetli ve alaycı bir hava kazanmıştır. Aynı bölümde mirasyedinin yanısıra yargıçla yüzbaşı da iğneleyici bir tonla eleştirilmektedir. Bu iki kişi hakları yokken, başkasının malını yemekte bir sakınca görmemektedirler. Fırsatları kaçırmadan en iyi şekilde değerlendirmeyi bilen devlet görevlileri, onların kişiliklerinde hicvedilmektedir. Gerek mirasyedi gerekse haciz görevlileri, hikâyeyi anlatan kişinin gözünde korkunç insanlardır. Hikâyeyi anlatan kişinin, Pulheriya Ivanovna'ya Afanasi Ivanoviç'e duyduğu sempati okuyucuları da yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bu sempati nedeniyle yaşlıların tek düze, eski tarz yaşamlarının kusurlarını hoş görmek mümkündür. Yaşlıları tanıtırken, hikâyeyi anlatan kişinin, onların endişeden uzak, sakin ve gözü tok yaşamlarına duyduğu özlem açıkça hissedilmek-

dir. Sık sık Pulheriya İvanovna ve Afanasi İvanoviç için kullandığı "iyi yürekli ihtiyarcıklar", "zavallı kadıncağız" ya da "adamcağız" gibi sözler ise anlatıcının onlara beslediği sevgi ve acıma duygusunu belirtmektedir. Pulheriya İvanovna'ya Afanasi İvanoviç'in yemek konusunda gösterdikleri çabayı yumuşak bir alayla anlatmasına rağmen, bu kişi onların yaşamına özendiğini de saklamamaktadır.

Diğer yaklaşım ise, yazarın hikâyeyi yazmasındaki amaçla bağlantılıdır. Gogol, hikâyede kendi kendisiyle, âdeta, mutluluk üzerine bir polemiğe girmiş gibidir. Bu nedenle hikâyenin yazılmasındaki amaç biraz felsefi, biraz da psikolojik bir düşünceden kaynaklanmaktadır. Hikâye boyunca hemen her sayfada gizliden gizliye "mutluluk nedir?", "mutluluğu yaratmak insanın elinde midir?" ya da "nasıl mutlu olunabilir?" gibi sorular sorulmaktadır. Konu görüldüğü gibi iki yaşlı insanla, mirasyediği ve onun sırtından geçinen haciz görevlilerini sadece alaya almak kadar basit değildir. Ancak mutluluk konusundaki ciddi temayla birlikte, genç yazar yeteneği hicve yatkın olduğu için, zaman zaman hikâyeyi anlatan kişinin ağızından onların kusurlarını alaycı bir üslûpla aktarmaktan kendini alamamıştır.

"İVAN İVANOVIÇ'LE İVAN NİKİFOROVIÇ'İN
NASIL KÜSTÜKLERİNİN HİKÂYESİ"

Olgunluk döneminden önce yazılmış olmasına rağmen "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç", Gogol'ün eşsiz hikâyelerinden biridir. "Ölü Canlar" ve "Müfettiş" dışında hiciv sanatı bakımından da en önemli örnekler bu hikâyede toplanmıştır.

Hikâye "Eski Zaman Beyleri"nde olduğu gibi, birinci kişi ağzından anlatılmaktadır. Hikâyenin konusunu şu şekilde özetleyebiliriz: İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç adlı iki asil çiftlik sahibi, Mirgorod şehrinde mükemmel dostluklarıyla ün salmışlardır. Ava son derece düşkün olan İvan İvanoviç bir gün, İvan Nikiforoviç'in bahçesinde havalandırılmak üzere çıkarılmış eşyalar arasında bir tüfek görür. Bu tüfeği İvan Nikiforoviç'ten istemek için evine gider tüfek kullanmamasına rağmen İvan Nikiforoviç arkadaşının isteğini reddeder. İnatçı İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç'i ikna etmek için tüfek karşılığında iki çuval un ve boz renkli domuzunu vermeyi teklif eder. Ama İvan Nikiforoviç kendini tutamayarak, İvan İvanoviç'e "kaz" der. Şerefine son derece düşkün bir insan olan İvan İvanoviç bu söze çok gücenir. Kısa sürede tartışma kavgaya dönüşür. İki arkadaş küskün olarak ayrılırlar. Agafya Fedoseyevna'nın İvan Nikiforoviç'i, İvan İvanoviç'in pek iyi bir insan olmadığına inandırmasıyla iki arkadaşın arası daha çok açılır. Bu küskünlüğün ucu mahkemeye kadar ulaşır. Her ikisi de şikâyetler yazarak, birbirlerini mahkemeye verirler. Mirgorod halkının tüm çabalarına rağmen eski arkadaşlar barışmaya razı olmazlar. Her iki çiftlik sahibi de davanın kendi lehine sonuçlanacağını ümit etmektedir. Aradan yıllar geçer sorunlarına bir çözüm gelmez. Ancak İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç umutlarını yitirmeden beklemeye devam ederler.

Hikâyenin başlangıcında her iki arkadaşın detaylı bir tanımı yapılmaktadır. Tanımlar onların karakterlerinden çok sahip oldukları maddi değerler, fiziksel yapıları ve

olaylar karşısındaki tutumlarıyla ilgilidir. Her iki kahramanın karakterleri hakkında bir yargıya varmak için, sadece anlatıcının verdiği bilgiler yardımcı olmaktadır.

Hikâyeyi anlatan kişi bizleri önce Ivan Ivanoviç'le tanıştırmaktadır. Ancak bu tanışma doğrudan doğruya Ivan Ivanoviç'le değil, onun hayranlık uyandıran redingotuyla başlamaktadır. Anlatıcı durumundaki kişi, Ivan Ivanoviç'in redingotundan büyük bir övgüyle söz etmektedir. Sanki bu, redigont değil de dört bir yandan incelendikçe güzel yanları ortaya çıkan sanat eseridir. Hikâyeyi anlatan kişi Ivan Ivanoviç'in redigotuna duyduğu hayranlığı "nefis, eşsiz" "hele yakasındaki kıvrırcık kuzu derisi yok mu, âdeta gümüş, ateş.." gibi sözlerle oldukça abartılı bir tonda dile getirmektedir. Bu abartılı ton "Neden benimde böyle bir redigontum yok sanki?" sözlerinde zirveye ulaşmıştır. Ivan Ivanoviç'in redingotuyla ilgili bu bölümü 19.yüzyıl ünlü eleştirmeni Belinski şu sözleriyle yorumlamaktadır:

"Bay Gogol Ivan Ivanoviç'in redingotu hakkında önemli bir şeyden sözediyormuş gibi konuşmaktadır. Saf insanlar, ciddi bir tavırla "aslında yazar böyle güzel redingotu olmadığı için üzülüyor" diye düşüneceklerdir. Evet, bay Gogol öyle sevimli rol yapıyor ki. Onun alay ettiğini anlamamak için hayli aptal olmak gerekir. Ancak bu alay, gerçekten onun plânladığı gibi çok incedir."¹

Gerçekten de bu bölümde çok ince bir alay vardır. Çünkü kahraman doğrudan doğruya değil kendisine ait bir

1) Gogol v škole: T.G. Morozov; S.218

esayla hicvedilmektedir. Redingotun büyük bir övgüyle anlatıldığı bu paragraf, aynı zamanda, Ivan Ivanoviç'in kişiliğinin en önemli özelliklerinden olan titizliği ve bu titizlikten kaynaklanan sınırlı yapısı konusunda ön bir bilgi verecek nitelik taşımaktadır.

Hikâyeyi anlatan kişi, yakası kuzu kürklü redingotun yanısıra aynı övgü dolu tonla Ivan Ivanoviç'in eviyle bahçesinden söz etmektedir. Ivan Ivanoviç'in "güzel" eviyle "dalları odalara kadar uzanan ağaçlarla dolu bahçesi"ni tasvir etmeden önce anlatıcı konuya "ne harika insandır şu bizim Ivan Ivanoviç!" diyerek girmektedir. Bu ifade sanki evi ve bahçesi güzel olmasa, Ivan Ivanoviç'te "harika bir insan" olmayacakmış gibi bir izlenim bırakmaktadır.

Redingotu, evi ve bahçesi sayesinde Ivan Ivanoviç hakkında edindiğimiz fikir, günlük yaşamın anlatıldığı bölümlerde daha belirgin bir hale gelmektedir.

"Harika insandır Ivan Ivanoviç! Kavun yemeği çok sever. En sevdiği meyve de kavundur zaten. Yemeğini yiyip üzerinde sadece gömleği olduğu halde sundurmaya çıkar. Gapka'ya iki tane kavun getirmesini emreder. Gelen kavunları keser, çekirdeklerini çıkarır, özel bir kâğıda sarar ve yemeye başlar. Sonra Gapka'dan mürekkebi ister, çekirdekleri sardığı kâğıdın üzerine "bu kavun şu şu tarihte yendi" diye yazar. Eğer o gün misafiri varsa "şu şu kişi"de bana katıldı" cümlesini ekler"¹ (S.194)

1) N.V. Gogol: *Mirgorod*, S.194 (Narodnaya biblioteka, 1909).

Прекрасный человек Иван Иванович! Он очень любит дыни. Это его любимое кушанье. Как только отобедает и выйдет в одной рубашке под навес, сейчас приказывает Ганке принести две дыни. И уже сам разрежет, соберет семена в особую бумажку и начнет кушать. Потом велит Ганке принести чернильницу и сам, собственной рукою, сделает надпись над бумажкой с семенами: «Сия дыня съедена такого-то числа». Если при этом был какой-нибудь гость, то: «участвовал такой-то».

Ivan Ivanoviç'in bu saçma uğraşından, çok önemli bir konuymuş gibi sözedilmektedir. Hikâyeyi anlatan kişinin buna mecbur kaldığı açıkça bellidir. Çünkü Ivan Ivanoviç kavunla ilgili tüm işlemleri büyük bir ciddiyet ve düzenle yapmaktadır. Dışarıdan izleyen bir kişide Ivan Ivanoviç'in ciddiyeti ve düzeni ister istemez, tüm yapılanların çok önemli uğraşlar olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Hikâyeyi anlatan kişinin farkında olmadan ortaya koyduğu, paragrafın başlangıcındaki "harika" kavramıyla kavun çekirdekleri arasındaki çelişki Ivan Ivanoviç'in karakterindeki bayağılığın ilk belirtisidir. Ivan Ivanoviç'in karakterindeki bayağılık bütün gün yapacak başka bir şey bulamayıp zamanını kavun çekirdekleriyle harcamasıdır.

Ivan Ivanoviç'in karakteri hakkında fikir veren olaylardan biri de kilise çıkışında dilencilerle yaptığı konuşmadır. Ivan Ivanoviç dilencilerin içinden her zaman en fakirini seçerek "ekmek ister misin? et yemek hoşuna gider mi? Ekmeği mi yoksa eti mi tercih edersin?" gibi sorular sormaktadır. Bu sorular karşısında, dilenci Ivan Ivanoviç ona ekmek ya da et verecekmiş gibi umutlanmaktadır. Oysa Ivan Ivanoviç dilenciye "sana tanrı yardım etsin. Daha ne dikiliyorsun karşımda yoksa dayak mı yemek istiyorsun?"

gibi bir karşılık vermekle yetinmektedir. Hemen her pazar kilise çıkışında tekrarlanan bu olay İvan İvanoviç'in iyilik anlayışındaki çarpıklığı, katılığını, kendini beğenmişliğini ve cimriliğini ortaya koymaktadır.

İvan İvanoviç hakkında verilen bu bilgilerden sonra hikâyeyi anlatan kişi, İvan Nikiforoviç'i tanıtır. İvan Nikiforoviç'in karakteri hakkında verilen bilgi, İvan İvanoviç'inki kadar detaylı değildir. Hikâyeyi anlatan kişi İvan Nikiforoviç'i hem dış görünüş hem de davranış bakımından İvan İvanoviç'le kıyaslamaktadır. Bu kıyaslamamanın amacı ikisi arasındaki zıtlığı ortaya koymaktır. İvan İvanoviç için söylenenleri tersine çevirirsek karşımıza İvan Nikiforoviç çıkacaktır. Hikâyede İvan Nikiforoviç şu sözlerle tanıtılmaktadır:

"İvan İvanoviç'in olağanüstü bir konuşma yeteneği vardır... İvan Nikiforoviç ise, aksine, susmayı yeğler. Ama ağzını açtığı zamanda söylediği sözler keskin jileti hiç de aratmaz. İvan İvanoviç zayıf ve uzun boyludur. İvan Nikiforoviç kısadır, buna karşılık enine enine geniştir. İvano İvanoviç'in başı, kökü aşağı dönük turpa İvan Nikiforoviç'inki ise kökü yukarı dönük turpa benzerdi. İvan İvanoviç çok ince ruhlu bir adamdır, saygıdeğer bir konudan konuşulurken asla uygunsuz sözler kullanmaz, kullanan biri olursa çok gücenir. İvan Nikiforoviç ise bazan sözünü sakınmaz... İvan İvanoviç, eğer çorbasında sinek görürse müthiş öfkelenir: kendinden geçer, tabağı ittirir ve ev sahibine çıkarır. İvan Nikiforoviç yıkanmayı çok sever... İvan İva-

noviç haftada iki kez traş olur, İvan Nikiforoviç ise bir kez.. İvan İvanoviç sadece yemekten sonra üzerinde gömleği olduğu halde sundurmada yatar, akşam redingotunu giyer ve bir yere gider. İvan Nikiforoviç ise bütün gün eşikte yatar, eğer hava çok sıcak değilse sırtını güneşe döner ve hiç bir yere kıpırdamaz..." (S.196)

İван Ивановиç имеет необыкновенный дар говорить чрезвычайно приятно. Господи, как он говорит! Это ощущение можно сравнить только с тем, когда у вас ищут в голове или потихоньку проводят пальцем по вашей пятке. Слушаешь, слушаешь — и голову повесишь. Приятно! чрезвычайно приятно! как сон после купанья. Иван Никифоровиç, напротив, больше молчит, но зато если влепит словцо, то держись только: отбреет лучше всякой бритвы. Иван Ивановиç худощав и высокого роста; Иван Никифоровиç немного ниже, но зато распространяется в толщину. Голова у Ивана Ивановиça похожа на редьку хвостом вниз; голова Ивана Никифоровиça на редьку хвостом вверх. Иван Ивановиç только после обеда лежит в одной рубашке под навесом; ввечеру же надевает бскешу и идет куда-нибудь ← или к городовому магазину, куда он поставляет муку, или в поле ловить перепелов. Иван Никифоровиç лежит весь день на крыльце, — если не слишком жаркий день, то обыкновенно выставив спину на солнце, — и никуда не хочет идти. Если вздумается утром, то пройдет по двору, осмотрит хозяйство, и опять на покой. В прежние времена зайдет, бывало, к Ивану Ивановичу. Иван Ивановиç чрезвычайно тонкий человек и в порядочном разговоре никогда не скажет неприличного слова и тотчас обидится, если услышит его. Иван Никифоровиç иногда не обережется; тогда обыкновенно Иван Ивановиç встает с места и говорит: «Довольно, довольно, Иван Никифоровиç; лучше скорее на солнце, чем говорить такие богопротивные слова». Иван Ивановиç очень сердится, если ему попадется в борщ муха: он тогда выходит из себя — и тарелку кинет, и хозяину достанется. Иван Никифоровиç чрезвычайно любит купаться и, когда сядет по горло в воду, велит поставить также в воду стол и самовар, и очень любит пить чай в такой прохладе. Иван Ивановиç бреет бороду в неделю два раза; Иван Никифоровиç один

iki arkadaş arasında yapılan bu kıyaslamadan anlaşılacağı gibi İvan Nikiforoviç daha kaba bir insandır. Aynı zamanda tembeldir. İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç görünüşte iyi dost olmalarına rağmen, aralarında uzlaşması imkansız farklılıklar vardır. Onların arasındaki dostluk

konusundaki en güzel açıklamayı "kolları mavi renkli kahverengi ceket" giyen Anton Pupopuz yapmaktadır: "ivan ivanoviç'le ivan Nikiforoviç'i, şeytan bir iple bağlamış". Gerçi hikâyede onlar arasındaki farklılıklar son derece önemsiz, hatta saçma konulardır. Ancak bu tür karaktere sahip kahramanlarda daha ciddi bir kıyaslama yapmanın imkânı yoktur. Hikâyeyi anlatan kişi onlar arasındaki bu kıyaslamayı "aralarında bazı farklılıklar olmasına rağmen hem ivan ivanoviç hem de ivan Nikiforoviç harika insanlardır." sözleriyle bitirmektedir. Hikâyeyi anlatan kişinin "bazı farklılıklar" diyerek, onların arasında uyuşan tek nokta olmadığını gözardı etmesi ya da bu farklılıkları küçümsemesi hicvi kuvvetlendirici bir nitelik taşımaktadır.

Bu tanıtıcı bölümde, hiciv sanatının ilginç ve değişik bir örneği bulunduğunu belirtmek gerekir. Fizyolojik bakımdan her iki kahraman da bitkilerle kıyaslanmaktadır. Olgun bir eriği andıran burun, tütün rengi gözler ve turp biçimli kafalarıyla kahramanlar insandan çok, üzerinde çeşitli bitkiler yetişen ağaçlar gibidirler. Ivan ivanoviç'le ivan Nikiforoviç'in bitkilerle kıyaslanmaları tesadüfi değildir. Ruhtan ve mantıktan yoksun iki arkadaşın bu karakterleriyle bitkiden pek de farklı olmadıkları açıktır. Onları birarada tutan ortak özelliği, belki burada bulabiliriz.

Tüm bu özelliklerebağlı olarak bu iki insanın, yaşamak için belirli hedefleri bulunmadığı söylenebilir. Bütün yaptıkları sundurmada ve eşikte yatmak, sıkılınca da

gidip sağda solda birşeyler içerek çene çalmaktır. İvan İvanoviç'in büyük küskünlükten önce, sundurmada otururken düşündükleri tam anlamıyla onun karakterine uygundur:

"Tanrım ne çiftlik sahibiymişim ben! Neyim yok ki? Kuşlarım, evim, ambarlarım, her türlü kaprisim, imbikten geçirilmiş, dinlendirilmiş votkam; bahçemde armut ve erik ağaçlarım; sebze bahçemde haşhaş, lahana, bezelye var.... Başka ne eksikim var ki?... Neyim yok bilmek isterdim doğrusu?"

Kendine böyle derin anlamlı sorular soran İvan İvanoviç düşüncelere daldı." (S.198) .

«Господи, боже мой, какой я хозяин! Чего у меня нет? Птицы, строения, амбары, всякая прихоть, водка перегонная настоящая; в саду груши, сливы; в огороде мак, капуста, горох... Чего ж еще нет у меня?.. Хотел бы я знать, чего нет у меня?»

İvan İvanoviç'in kendi kendisine giriştiği bu polemikte, kendini ne gözle değerlendirdiği belli olmaktadır. İvan İvanoviç, kişisel değerini mal varlığıyla ölçmektedir. Zenginlik, onun için maddi ve ruhsal bakımından hiçbir eksikliğinin bulunmaması demektir. Hikâyeyi anlatan kişi, onun sundurmada dinlenirken giriştiği bilanço çıkarma konusunu "derin anlamlı" sözlerle kıyaslamaktadır. Bu da İvan İvanoviç'in düzeyinin daha derin düşüncelere izin vermediğinin açık bir kanıtıdır.

İvan İvanoviç'in kendi kendine giriştiği "neyim var neyim yok?" tartışması, İvan Nikiforoviç'in evinin bahçe-

sinde havalandırılmak üzere çıkarılmış tüfeği görmesiyle son bulur. Tüfeği görünce sanki sorusunun yanıtını bulmuş gibidir: onda güzel bir Türk tüfeği yoktur! Malları arasına yeni bir tanesini daha ekleme fırsatını kaçırmamak için, İvan İvanoviç hemen İvan Nikiforoviç'in evine gider.

İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç arasındaki tartışma, konuyla ilgisi bulunmayan, lüzumsuz olarak nitelendirilebilecek diyaloglardan ibarettir. Bu diyaloglarda tartışma merkezinin sürekli değişim halinde olduğunu, beklenmedik anlarda konudan konuya geçildiğini görebiliriz. Havanın güzelliğiyle başlayan konuşma, İvan Nikiforoviç'in "şeytan alsın bu havayı!" dediği zaman İvan İvanoviç'in kızmasıyla şeytan üzerine yapılan tartışma ile devam eder. Konu daha sonra şeytandan ördek avlamaya, ekinlerin kalitesine ve İvan Nikiforoviç'in dışarıda havalandırılan elbiselerine kayar. Bir ara İvan İvanoviç sözü döndürüp dolastırıp tüfeğe getirir. Özellikle tüfekte ilgili diyaloglarda mantık kesinlikle yoktur. İvan İvanoviç tüfeği kendisine vermesi için İvan Nikiforoviç'e, onun vücudunun atış yapmaya uygun olmadığını ileri sürer, İvan Nikiforoviç'in hiç kullanmadığı tüfeği vermemek için gösterdiği bahane, bu silahın çok gerekli olduğudur. Üstelik evine hırsız girerse bu tüfeği kullanacaktır. İvan Nikiforoviç'in bu imadını, İvan İvanoviç nezaketsizlik şeklinde yorumlar. İvan Nikiforoviç bunun doğru olmadığını belirtir. Çünkü İvan İvanoviç'in hizmetçilerinin çocuklarının oyun oynarken onun avlusuna da geçtiği halde hiçbir şey söylememektedir. Diyalogun bu bölümlerinde konu tamamen dağılmıştır. Hatta bir ara iki

arkadaş üç kralın Rus çarına açtığı savaşla ilgili fikirlerini bile söylerler. Diyalog pek çok kez bu şekilde dağıla toplana sonuna kadar devam eder. Nihayet sıra, karşılıklı hareketlere ve İvan İvanoviç'in son derece gururunu kıran "kaz" kalemesine gelir:

"-Siz ise İvan İvanoviç tam anlamıyla bir kazsınız."

Eğer İvan Nikiforoviç bu kelimeyi söylemeseydi, aralarında tartışmaya devam ederler ve her zamanki gibi dostça ayrılırlardı. Ama iş artık bambaşka bir biçim almıştı. İvan İvanoviç Kıp kırmızı oldu.

"-Siz ne dediniz bakayım İvan Nikiforoviç?" diye sordu sesini yükselterek."

"-Sizin tıpkı bir kaza benzediğinizi söylemiştim İvan İvanoviç!"

"-Beyefendi, karşınızdaki insanın hem rütbesine hem de soyadına gösterilmesi gereken saygı ve nezaketi unutarak böylesine şerefsiz bir sözle nasıl hakaret edersiniz?"

"-Bunda şerefsiz ne varmış? Sahi niçin ellerinizi öyle sallayıp duruyorsunuz İvan İvanoviç?"

"-Tekrar ediyorum bütün nezaket kurallarını çiğneyerek bana nasıl kaz diyebilirsiniz?"

"-Hay sizin kafanıza İvan İvanoviç! Niçin her şeyi bu kadar uzatıyorsunuz anlamıyorum?" (S.205)

- А вы, Иван Иванович, настоящий *гусак* ¹.
 Если бы Иван Никифорович не сказал этого слова, то они бы поспорили между собою и разошлись, как всегда, приятелями; но теперь произошло совсем другое. Иван Иванович весь вспыхнул.
 — Что вы такое сказали, Иван Никифорович? — спросил он, возвысив голос.
 — Я сказал, что вы похожи на гусака, Иван Иванович!
 — Как же вы смели, сударь, позабыв и приличие и уважение к чину и фамилии человека, обесчестить таким поносным именем?
 — Что ж тут поносного? Да чего вы, в самом деле, так размахались руками, Иван Иванович?
 — Я повторяю, как вы осмелились, в противность всех приличий, назвать меня гусаком?
 — Начхать я вам на голову, Иван Иванович! Что вы так раскудахтались?

Ivan Ivanoviç'le Ivan Nikiforoviç'in arası yalnızca bir "kaz" kelimesi yüzünden bu şekilde bozulur. Aslında iki arkadaşın arasını açan bu olay tam onların karakterlerine uygundur. Bütün gün yatmaktan başka işleri olmayan Ivan Ivanoviç'le Ivan Nikiforoviç'in hiçbir zaman farketmedikleri ruhsal boşluklarını, can sıkıntılarını giderecek bir problem ortaya çıkmıştır böylece. Eleştirmen Belinski iki arkadaş arasındaki bu tartışmayı şu sözlerle yorumlamaktadır:

"..Bu tiplerin yaptıkları herşey boş hayali ve aptalcadır. Karakterlerinde kaçınılmaz bir tartışma zaten vardır. Ivan Ivanoviç Ivan Nikiforoviç'in tüfeğini ister niçin mi? İşte bunu sormayın, çünkü bunu kendi de bilmemektedir. Öyle sanıyorum ki, kendi tembel boşluğunu bu şekilde doldurmak için yaptığı bilinçsiz bir davranıştır. Çünkü ne denli bayağı olursa olsun, tembelliğin verdiği boşluk her insan için ağır ve acıdır. Ivan Nikiforoviç de aynı

nedence tüfeğini vermek istemez..."¹

Tüfek konusundaki bu tartışma onların ruhsal boşluklarını gösterdiği gibi karakterlerindeki başka özellikleri de ortaya koymaktadır. İvan İvanoviç amacına ulaşmak için arkadaşının fiziksel kusurunu, kırıcı bir biçimde yüzüne vuracak kadar egoisttir. İvan Nikiforoviç ise son derece inatçıdır. Hepsinden ötesi "kaz" gibi bir kelime yüzünden birbirlerine düşman kesilecek düzeyde dar görüşlü insanlardır.

Eleştirmen Belinski "kaz" kelimesinin sanatsal bir deha olarak nitelendirmektedir. Belinski'ye göre tartışma küfürler, yumruklar ve daha ağır sözlerle anlatılmış olsaydı bu her şeyi bozardı. Çünkü böyle bir durumda, bu iki çiftlik sahibinin son derece mantıksızca ya da önemsiz bir nedenle kavga edecek karakterde oldukları gösterilmektedir.

Tüm bu izlenimlerin açığa çıkmasında hikâyeyi anlatan kişinin payı büyüktür. Hikâyeyi anlatan kişinin zaman zaman, olayı bölerek araya girdiğinde söylediği sözler, takındığı tavır, çiftlik sahipleri üzerindeki hicvi kuvvetlendirici bir nitelik taşımaktadır. Örneğin İvan İvanoviç'in tüfeği almak için İvan Nikiforoviç'e uydurduğu bahane-den sonra anlatıcı araya girmekte ve düşüncelerini belirtmektedir:

1) *Gogol v russkoy kritike: V.G. Belinski, S.73*

"-Sizin vücudunuzun yapısı öyle atışa falan uygun değil, Siz iri yapılı, kocaman gövdeli bir insansınız. (İvan İvanoviç birisini bir şeye inandırmak istediği zaman şiir okuyormuş gibi konuşurdu. Ne konuşurdu ama! Ey tanrım ne kadar güzel konuşurdu o!)...." (S.202)

İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç'i üzebileceğini hiç düşünmeden onun fiziksel kusurunu rahat rahat yüzüne söylemektedir. Hikâyeyi anlatan kişinin tam bu sözlerden sonra, İvan İvanoviç'i övmeye kalkması boşuna değildir. Ancak anlatıcı onlar için kullandığı övücü sözlerde samimidir. Bu iki arkadaşı hicvetmekte olduğunu sadece okuyucu farketmektedir.

Aynı tür anlatım, "kaz" kelimesinin intikamını almak amacıyla, İvan İvanoviç'in arkadaşının tavuk kümesine yaptığı saldırının tasvirinde vardır. Saldırının düzenlediği geceyi tasvir ederken anlatıcı sürekli "ah ressam olsaydım geceyi şöyle tasvir ederdim" sözlerini kullanmaktadır. Büyük bir ciddiyet ve ilhamla dolu bu lirik anlatım, aniden "elinde testereyle o gece dışarı çıkan İvan İvanoviç'i tasvir edebileceğimi hiç düşünmezdim" cümlesiyle sona ermektedir. Yüzünde anlaşılması zor duygular taşıyan, karanlığın içinde gizli gizli süzülen ve bir yandan da korkuyla sağı solu kontrol eden İvan İvanoviç, hikâyeyi anlatan kişinin merkezi haline gelmiştir. Ciddi ve coşkulu bir anlatım tarzının arkasından, elinde testeresi kümese saldıran İvan İvanoviç'in çıkıvermesi olayı gülünçleştirmektedir. Gülünçleştirdiği kadar da yaşını başını almış, olgun bir

kişinin doğru dürüst sebep yokken içine düştüğü durumun bayağılık düzeyini artırmaktadır. Ne var ki İvan İvanoviç bu saldırı nedeniyle, İvan Nikiforoviç'in altta kalmayacağını, kesinlikle karşılık vereceğini düşünerek dehşete kapılır. İvan Nikiforoviç'in yapacağı girişimi önlemek için hemen mahkemeye gider. Mahkemeye verdiği dilekçenin birinci şıkkı şu şekildedir:

"Tanrı tanımazlığı, tiksinti veren her ölçüyü taşan hareketleriyle herkesin tanıdığı Nikiforoğlu İvan Dovgoçhun 1810 yılının 7 temmuzunda doğrudan doğruya şerefimi zedelediği kadar dolaylı olarak unvanıma ve aile şerefime de dokunan acı bir harakette bulunmuştur. Bu soylu kişi hem aşağılık bir görünüme sahiptir hem de kötü bir karaktere sahiptir, günahkâr düşünceler ve küfürlerle doludur. Bu soylu kişi, Nikiforoğlu İvan Dovgoçhun, kendisine dostça önerilerle gittiğim zaman açık ve unvanımı lekeleyici bir biçimde bana "kaz" demiştir. Tüm Mirgorod halkının da bildiği gibi ben asla böylesine bir hakaretle karşılaşmadım..." (S.215).

1) Известный всему свету своими богопротивными, в омерзение приводящими и всякую меру превышающими законопреступными поступками, дворянин Иван, Никифоров сын, Довгочхун, сего 1810 года июля 7 дня учинил мне смертельную обиду, как персонально до чести моей относящуюся, так равномерно в уничижение и конфузию чина моего и фамилии. Оный дворянин, и сам притом гнусного вида, характер имеет бранчивый и пренсполнен разного рода богохулениями и бранными словами...»

Bu dilekçe o dönemin resmi yazışmaları hakkında bilgi verecek bir niteliktedir. Ancak bu resmi dilekçe İvan İvanoviç'in saçma şikâyetleriyle birleşince komik bir hal

almıştır. Görevli memur dilekçeyi okurken, yargıcın "Ne kuvvetli bir kalem bu! Tanrım! bu adam ne de güzel yazmış meğerse" sözleriyle ifade ettiği hayranlık, yazarın İvan İvanoviç'e alaylı yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Dilekçenin ilgi çeken bir başka özelliği de aşağılayıcı ve iyi kelimelerin birarada kullanılmasıdır. Örneğin "günahkâr, insanı tiksindiren, eşkiya vs." kelimeleri sık sık "soylu kişi" ya da "beyefendi" kelimeleriyle biraraya getirilmektedir. Aynı özellikler İvan Nikiforoviç'in dilekçesinde de vardır. Aradaki tek fark, İvan İvanoviç'in dilekçesinin İvan Nikiforoviç'inkinden daha ustalıkla olmasıdır. İvan Nikiforoviç'in dilekçesini, İvan İvanoviç'in tüfek karşılığı teklif ettiği boz renkli domuz çalar. Bunun üzerine İvan Nikiforoviç ikinci dilekçesini, fırsattan istifade, konunun uzmanına yazdırır.

Domuzun mahkeme binasını basarak, dilekçeyi çalması iki arkadaşın arasındaki saçma küskünlüğün daha büyük boyutlara ulaşmasına sebep olur. Agafya Fedoseyevna'nın İvan Nikiforoviç'i eski dostu İvan İvanoviç'e karşı kıskırtması ve bütün şehir halkının da işe karışmasıyla olayın boyutları iyice büyür. Bu iki çiftlik sahibini, iki eski arkadaşı barıştırmak için tüm şehir halkı büyük bir gayretle uğraşmaya başlar. Hatta belediye başkanı, her türlü kötü olasılığı göze alarak, küs arkadaşları verdiği baloya davet eder. Balonun anlatıldığı bu bölümde, aynı zamanda şehrin kaymak tabakası sayılan soylular hicvedilmektedir. Baloya katılan bu insanlar gerek giyimleri, gerek dış görünüşleri ve gerekse konuştukları saçma konular bakımından,

gerçekte, İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'ten farklı de-ğillerdir. Onların uşğarştıkları, zaman harcadıkları, kafa yordukları konular da boş ve anlamsız şeylerdir. Bir süre sonra, Belediye başkanının verdiği balonun bahislerin oynadığı bir toplantı haline gelmesi, bunu açıkça göstermektedir. Herkes İvan İvanoviç'in orada olacağını bilen İvan Nikiforoviç'in toplantıya gelip gelmeyeceği üzerine bahse girmeye kalkar. Hatta tek gözü kör olan İvan İvanoviç, bahiste bir gözünü ileri sürer, belediye başkanından da topal bacağını ortaya koymasını ister. Hikâyeyi anlatan kişi bu sahneyi şöyle tasvir etmektedir:

" Bu arada bütün davetliler, İvan Nikiforoviç'in geleceği ve nihayet bu saygı değer insanların birbirleriyle barışacakları, herkesin bir an önce gerçekleşmesini istediği o anı bekliyordu. Pek çoğu İvan Nikiforoviç'in gelmeyeceğinden emindiler. Belediye başkanı tek gözü kör olan İvan İvanoviç'le onun gelmeyeceğine dair iddiaya girmişti. Ancak tek gözlü İvan İvanoviç, belediye başkanından yaralı ayağını koymasını önerince, iddiadan vazgeçildi. Çünkü bu öneri belediye başkanını çok gücendirmişti. Konuklar ise, onların bu haline kıs kıs gülüyorlardı.." (S.233)

Между тем собрание с нетерпением ожидало решительной минуты, когда явится Иван Никифорович и исполнится наконец всеобщее желание, чтобы сии достойные люди примирились между собою; многие были почти уверены, что не придет Иван Никифорович. Городничий даже бился об заклад с кривым Иваном Ивановичем, что не придет, но разошелся только потому, что кривой Иван Иванович требовал, чтобы тот поставил в заклад подстреленную свою ногу, а он кривое око, — чем городничий очень обиделся, а компания потихоньку смеялась. Никто

Şehir halkı arasında, İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in küskünlüğünün bahse girme konusu olması hiç te şaşırtıcı değildir. Çünkü onlar bu olayı, görüldüğü kadar ciddiye almamaktadırlar. Hatta bu küskünlükte eğlenceli bir yan bulmuşlardır.

Baloya katılan pek çok kişinin, İvan Nikiforoviç'in gelmeyeceği düşüncesi boşa çıkar. İvan Nikiforoviç baloya gelir. Hikâyeyi anlatan kişi yemek masasında birbirlerini gören iki eski arkadaşın halini büyük bir heyecanla aktarmaktadır. Anlatıcının bu sahneyi tavrı ederken sanki her şey bir anda bozuluvorecekmiş, tüm çabalar boşa çıkacakmış gibi bir korkuya kapıldığını görüyoruz. Onun anlatımındaki bu heyecan dolu ton, İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in içinde buldukları durumu son derece gülünç bir hale getirmektedir. Hikâyeyi anlatan kişi iki arkadaşın göz göze geldikleri anda yapamayacağım, başka kalem verin bana", "bu ancak büyük bir ressamın fırçasına göre bir tabloydu" gibi sözler söylemektedir. Bu sözler onların birbirlerine karşı takındıkları anlamsız, düşmanca tavrı hicvetmektedir.

Şehir halkı onları uzaklaştırmak ister. Neredeyse bunu başarmak üzeredirler. Ancak İvan Nikiforoviç herkesin önünde "kaz" kelimesini bir kez daha tekrarlar. Bu da şerefine düşkün olan İvan İvanoviç'i son derece öfkelen-dirir. Belinski bu olayı:

"Görüyorsunuz: Eğer kaz yerine başka bir kuş adı söyleneydi, bu iki adam tekrar arkadaş olacaktı."

sözleriyle yorumlamaktadır.¹

Ivan Nikiforoviç bu kelimeyi söylediğinde, hayal aleminde yaşayan iki çiftlik sahibi de gerçeğe yüzyüze gelmiştir. Ivan Ivanoviç bu kelimeyi duyunca sarsılır. Çünkü bu kelime, onun, hikâyenin başlangıcında yapılan tanımla adeta bir bütün ortaya koymuştur. Ivan Ivanoviç "kaz" kelimesinde o güne kadar kendisine yapılan en büyük hakareti görmüştür. Bu sözü söylediğinde Ivan Nikiforoviç kendisi de şaşırır. Çünkü yaşam boyunca ilk kez yerinde bir lâf etmiştir.

Ivan Ivanoviç'in baloyu terk edip gitmesiyle birlikte hikâyenin anlatım tonunda büyük bir değişim meydana gelir. Hikâyede, oldukça ciddi ve kasvetli bir anlatım tonu hâkimiyet kazanmıştır. Yıllar sonra, hikâyeyi anlatan kişi Mirgorod'dan geçerken, yaşlanmış iki arkadaşın halâ küskünlüklerini devam ettirdiğini öğrenir. Ivan Ivanoviç'le Ivan Nikiforoviç umutla, onların tek yaşam amacı haline gelen, mahkeme davasının sonucunu beklemektedirler. Hikâyeyi anlatan kişi hiçbir şeyin değişmediğini görerek hikâyeyi "bu dünyada yaşamak sıkıcı beyler!" nidasıyla bitirir.

Ünlü eleştirmen Solonimski anlatım tonundaki değişimi şu şekilde yorumlamaktadır: Solonimski'ye göre Gogol'ün eserlerinde, felaketi daima gülünç bir olay hazırlamaktadır. Bu hikâyede felaketi hazırlayan son gülünç olay ise baloya katılanların, çiftlik sahiplerini barıştırmak için gösterdikleri çabanın boşa çıkması ve o "aşağılayıcı" ke-

1) Gogol v russkoy kritike: Belinski; S.74.

limenin tekrarlanmasıdır. Sloniski, hikâye boyunca, anlatıcının olayları şehirde yaşayanlardan biri olarak gözlemlediğini ve sadece eğlenceli bir dille tasvir etmekle yetindiğini belirtmektedir. Ancak, "gülünç felaketten" sonra anlatıcının tonunda aniden bir değişim meydana gelmektedir. Hikâye anlatan kişinin tonunda belirgin hüzün duygusu hikâyeye hâkim olmuştur. Eleştirmen Slonimski, son bölümde, aynı zamanda hikâyeyi anlatan kişinin dünya görüşünün ciddi ve felsefi bir değişime uğradığına dikkati çekmektedir.¹ Bu ciddi felsefi değişim, hikâyeyi sona erdiren "Bu dünyada yaşamak sıkıcı beyler" sözlerinde zirvesine ulaşmıştır.

Mirgorod şehrinin çok sevilen, saygı duyulan iki çiftlik sahibinin yanısıra hikâyede hicvedilen başka konular da vardır. Şehrin görünümünden şehirde yaşayanlara, mahkeme binasına ve orada çalışan memur tiplerine kadar her yerde, yazar kendine hicvedilecek konular bulmayı başarmıştır.

Hikâyeyi anlatan kişi dördüncü bölümde olayın geçtiği şehrin tasvirinin yapar. Bu tasvir İvan İvanoviç ve İvan Nikiforoviç'in kişilikleriyle garip bir uyum içindedir. Mirgorod'da tıpkı kahramanların fizik yapıları ve kişilikleri gibi başıboş, düzensiz görgüsüzlüklerle dolu, pis ve ihmal edilmiştir.

1) A. Slonimski: *Tehnika komičeskogo u Gogolia*; S. 14-15

"Olağanüstü bir şehirdir Mirgorod! çeşit çeşit yapı vardır. Damı sazdan olanı mı, samandan olanı mı istersiniz? Hatta ahşaptan olanı bile vardır! Sağda bir sokak, solda bir sokak her yerde olağanüstü çitler görürsünüz. Çitlerin etrafını şerbetçi otu sarmıştır, üzerlerine saksılar asılmıştır. Ay çiçekleri, çitlerin arkasından güneşe benzeyen başlarını gösterirler. Kırmızı gelincikler görünür. Yer yer iri bal kabakları çarpar göze...Ne ihtişamdır bu! Çitlerde, her zaman, onlara daha da canlı görünüm kazandıran keten bir eteklik, gömlek veya şalvar sallanıp durur. Mirgorod'da tek bir hırsızlık ya da dolandırıcılık olayına rastlanmaz, çünkü herkes aklına ne gelirse onu asar çitlere.

Meydana yaklaştıkça, gördüğünüz manzaranın tadını çıkarmak için bir an mutlaka duraklırsınız: Meydanın tam ortasında çukur vardır. Ne şaşırtıcı bir çukurdur bu bilerseniz! Üstelik, o güne kadar benzerini bir başka yerde görmemişsinizdir! Hemen hemen bütün meydanı kaplar. Uzaktan ot yığınınına benzeyen küçüklü büyüklü bütün evler, etrafını sardıkları bu çukuru hayran hayran seyretmektedirler."

(S.211)

Чудный город Миргород! Каких в нем нет странных! И под соломенной, и под очеретяною, даже под деревянною крышею; направо улица, налево улица, везде прекрасный плетень; по нем вьется хмель, на нем висят горшки, из-за него подсолнечник выказывает свою солнцеобразную голову, краснеет мак, мелькают толстые тыквы... Роскошь! Плетень всегда убран предметами, которые делают его еще более живописным: или напяленную плахтою, или сорочкою, или шароварами. В Миргороде нет ни воровства, ни мошенничества, и потому каждый вешает, что ему вздумается. Если будете подходить к площади, то, верно, на время остановитесь полюбоваться видом: на ней находится лужа, удивительная лужа! единственная, какую только вам удавалось когда видеть! Она занимает почти всю площадь. Прекрасная лужа! Дома и домики, которые издали можно принять за копны сена, обступивши вокруг, дивятся красоте ее.

Yazar hikâyeyi anlatan kişinin saflığından yararlanarak, şehrin bu bakımsız halini onun ağzıyla hicvetmektedir. Başlangıçta, anlatıcı Mirgorod için "olağanüstü" der. Rusça karşılığı "çudnyı" olan bu kelime, iki anlam taşımaktadır. Bunlardan biri "olağanüstü" diğeri-"büyüleyici" dir. Yazar "çudnyı" kelimesiyle okuyucuyu bir beklentiye sokmaktadır. Çünkü ister istemez akla ilk önce "çudnyı"ın "büyüleyici" anlamındaki karşılığı gelmektedir. Şehrin tasvirine detayla girildiğinde "büyüleyici" den çok, kelimenin "olağanüstü" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu "olağanüstülük" iyi anlamda kullanılmamıştır. Şehir son derece ihmal edilmiş, bakımsız görünüşüyle "olağanüstü" dür. Hikâyeyi anlatan kişi Mirgorod'da hırsızlık gibi bir olayın görülmediğinden önemle sözetmektedir. Her türlü eşyanın çitlere asıldığı bir yerde hırsızlık olmaması doğaldır. Eğer biri, başkasının eşyasını çalsa bu eşyayı çalanın üstünde gören kişi, mutlaka hemen "bu İvan İvanoviç'in ya da Taras Tarasoviç'in" diyecektir.

Çukurun anlatıldığı bölümde, şehirle ilgili hiciv zirveye ulaşır. Hikâyeyi anlatan kişi bu çukur için önce "meydanın ortasında bir çukur" vardır.der. Sanki bu çukur her yerde rastlanabilecek, küçük, sıradan bir çukurdur. Bundan sonra söylenen sözlerle hikâyeyi anlatan kişi, yavaş yavaş okuyucuyu bir şoka hazırlar. En sonunda, çukurun bütün meydanı kapladığını itiraf eder. Çukur sadece meydanı kapladığı ya da şehrin bakımsızlığını ortaya koyduğu için alay konusu edilmiş değildir. Bu çukurun, aynı zamanda, şehir halkı için bir maskot, simge hatta bir anıt ha-

line gelmiş olması kınanmaktadır.

Mirgorod'un tasvirindeki yergi ve alay dolu tutum, gerçekte, içinde yaşayan halka yöneliktir.

Gogol'ün bu hikâyede hicvettiği bir başka konu ise mahkemelerdir. Hikâyenin mahkemeye ilgili bölümlerinde, o dönem Rusyasının bürokratik düzeni ve bu düzende görev alan kişiler hicvedilmektedir. Hikâyeyi anlatan kişi önce mahkeme binasını tanıtır. Mahkeme binasının sekiz penceresi de çukura bakması ve çatısının ahşap olması beğeni dolu bir anlatımla tasvir edilmektedir. Mahkeme binası şehir halkının âdeta bir anıt gibi kabul ettiği çamur dolu koca çukura bakması ve çatısının ahşap olması nedeniyle, şanslı ender binalardan biridir! Bu arada hikâyeyi anlatan kişinin, binanın daha güzel görünmesine engel olan kâtipleri eleştirmekten kendini alamadığını görüyoruz. Çünkü kâtipler, perhiz ayında, binanın boyası için hazırlanan yağa soğan doğrayıp yemişlerdir. Sonuçta mahkeme binası granit rengiyle öylece bırakılmıştır. Binanın sahanlığında ise "çeşit çeşit yiyecekler serpili" dir. Tavuklar kendi bahçelerinden ayrılarak burada dolaşmayı çok sevmektedirler. Ancak tavukların bu konuda bir suçu yoktur. Onların sahanlığa dolaşmasına ricacıların dikkatsizliği neden olmaktadır. Görüldüğü gibi mahkemedeki memurlara işi düşen herkes buraya hazırlıklı gelmektedir. Gogol, tavukların sahanlıkta yiyecek serpintileri arasında dolaştığını söylerken, üstü kapalı bir biçimde mahkemede çalışanların rüşvet yediklerini vurgulamaktadır. Aynı cümle mahkeme bi-

nasının bakımsız halini de ortaya koymaktadır. Böylece iki yönlü bir hiciv elde edilmiştir.

Hikâyeyi anlatan kişi sanki geziyormuş gibi, mahkeme binasının sahanlığından geçer ve binanın iç kısımlarını anlatmaya başlar. Bu bölümde boş vermişliğin ve düzensizliğin iyice belirgin bir hale geldiği görülmektedir. Hikâyeyi anlatan kişi memurların çalışmalarını şu sözlerle aktarır:

".... Yargıç kâtiplerle sohbet ediyordu. Çıplak ayaklı bir kız elinde fincanlar bulunan bir tepsi taşımaktaydı.

Masanın sonunda oturan sekreter dava kararı okumaktaydı. Ama öyle monoton, öyle hüzünlü bir sesle okuyordu ki dinlerken sanık bile uyuyup kalırdı. Yargıç, şüphesiz, bunu herkesten önce yapacaktı, eğer bu sırada aralarında ilgi çekici bir konuşma geçmeseydi." (S.212).

Итак, судья разговаривал с подсудком. Босая девка держала в стороне поднос с чашками.

В конце стола секретарь читал решение дела, но таким однообразным и унывым тоном, что сам подсудимый заснул бы, слушая. Судья, без сомнения, это бы сделал прежде всех, если бы не вошел в занимательный между тем разговор.

Bu örnekle mahkemelerde işlerin nasıl yürütüldüğü açıkça ortaya konmaktadır. Yargıç işini gücünü birkenara bırakmış kâtiplerle çene çalmaktadır. Sekreter ise dava kararını bezgin bir halde okumaktadır. Hatta sonucu heyecanla beklemesi gereken sanıklar bile mahkemenin havasına uyum sağlamışlardır. Verilen ceza ne kadar ağır olursa olsun sanık ortamın

bezginliğinden etkilenerек ses çıkaracak, üzüntüsünü belli edecek ya da heyecan duyacak noktayı çoktan aşmıştır.

Mahkeme görevlilerinin kanunları yorumlama konusunda ortaya koydukları en tipik örnek, İvan İvanoviç'in dilekçe hırsızı domuzudur. İvan İvanoviç'in sert çıkacağı- nı düşünerek, onunla konuşması için belediye başkanını gönderirler. Bu nedenle belediye başkanının suç üzerindeki yorumu, gerçekte, doğrudan doğruya adalet işleriyle uğraşan mahkemeye aittir. Belediye Başkanı, İvan İvanoviç'e "kanun bir şey çalan suçludur diyorsa, sizin domuzunuz da suçludur." şeklinde bir yorum yaparak domuza gereken cezanın verilmesi konusunda ısrar etmektedir. Onlara göre, olayda kasıt bulunmamasına, "hırsız"ın bir hayvan olmasına rağmen adalet mutlaka yerine gelmelidir. Adaletin koruyucuları mahkemede asıl ilgi göstermeleri gereken işleri başlarından savmakta, hırsız domuz olunca belediye başkanını bile olaya katmakta sakınca görmemektedirler. Gerçekte domuzun cezalandırılması onlar için, özellikle de belediye başkanı için çok elverişli bir durumdur. Çünkü domuza uygulanacak ceza, onun kesilip "lezzetli sucuk" haline getirilmesidir.

Mahkemenin işleri sonuca bağlamasının en güzel örneği de İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç arasındaki davanın yıllar boyu sürmesidir. Mirgorod mahkemesinde, gerekli tüm işaretleme, numaralama ve kayıt işlemlerinden sonra dosya dolaba kaldırılmaktadır. Yıllar sonra bile dava dosyası, en iyi durumda dolapta bekletilmektedir.

Yazar, bununla hikâyeyi anlatan kişinin ağzından o dönemin uzun süren bürokratik işlemlerini hicvetmektedir. Bürokratik işlemlerin uzamasıyla dava dosyasının yıllarca beklemesinin sadece Mirgorod'a özgü bir durum olmadığı da belirtilmektedir. Çünkü hikâyeyi anlatan kişi "tüm mahkemelerde olduğu gibi " diyerek bir genelleme yapmıştır.

Özellikle mahkemeye ilgili bölümde bürokratik düzen ve memurların görev anlayışlarının anlatılması nedeniyle "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç'in Nasıl Küstüklerinin Hikâyesi", "Peterburg" hikâyelerinin başlangıcı olarak düşünülebilir.

"Mirgorod" adı altında toplanmış hikâyelerde, özellikle hiciv sanatı açısından incelediğimiz "Eski Zaman Beyleri" "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç"te Gogol'ün iki konu üzerinde durduğunu görüyoruz. Bunlardan biri Rusçada "poşlost" adı verilen, insan doğasının bayağılıklarıdır. Gogol'e göre, her insanın zayıf bir noktası vardır. Kimi kişilerde bu zayıf noktalar bayağılık derecesine ulaşmaktadır. İncelediğimiz her iki hikâyede de, Gogol'un hicvinin odağını insanın kendisiyle, başka insanlarla ve doğayla olan ilişkisinde farkedilmesi güç bayağılıklar oluşturmaktadır. "Eski Zaman Beyleri"nde yaşamalarını yemek içmekten başka bir şey düşünmeden geçirmiş iki yaşlı insan, bu yönleriyle eleştirilmektedir. İki yaşlının yemeye gösterdikleri aşırı düşkünlük onların tek düze yaşam tarzları içinde fazla göze batmamaktadır. Ancak Gogol do-

ğanın en mükemmel varlığı kabul ettiği insanın, yaşam amacını yemek bulmasını bir bayağılık olarak kabul etmiştir. Bu nedenle hikâyesinde canlandırdığı yaşlı çiftin kişiliklerinde insanların yemek konusunda gösterdikleri zayıflığı hicivci bir anlatımla gözler önüne sermiştir.

Ivan İvanoviç'le Ivan Nikiforoviç'te ise yaşamdan beklentileri olmayan, yararlı bir iş yapmayı akıllarına dahi getirmeyen insanlar hicvedilmektedir. Hikâyedeki kahramanların herkesin özendiği arkadaşlıklarına son vererek, mahkemeye gitmelerinin ve mahkeme sonucunu sabırla, nerdeyse, ömür boyu beklемelerinin tek nedeni vardır: o da önlerine bir yaşam amacı koymak içlerinde bilinçsizce hissettikleri ruhsal boşluğu tamamlamaktır. Birbirlerine tamamen zıt karakter taşıyan bu kahramanların küsüp mahkeme kapılarına dönmeleri, başlangıçta doğal bir sonuç gibi düşünülebilir. Oysa yazar, bu doğallığın arkasında kalan bayağılığı görmeyi başarmıştır.

Her iki hikâyede de kahramanların bayağılığı yaşamlarını boş yere harcamalarıdır. Yazarın hikâyelerinde sormak istediği soruları "yaşamın amacı nerededir, ne olmalıdır, mutluluk nedir, hangi şartlarda insan mutlu olabilir?" şeklinde ifade edebiliriz. Tüm bunlar Gogol'ün hicvinin, daima felsefi bir anlayışla içiçe olduğunu anlatmaktadır.

"Mirgorod" hikayelerinin bir diğer özelliği ise anlatım tekniğidir. Gogol, bu eserinde "göz yaşları arasında gülme" şeklinde ifade edilen özgün bir anlatım tekniği ortaya koymuştur. Bu anlatım tekniği "Mirgorod"dan itiba-

ren Gogol'ün hikâye ve romanlarının en büyük özelliği haline gelmiştir. "Yazarca İtiraflar" eserinde Gogol kendine özgü bu özelliğini kısaca "başlangıçta alay ettiğim her şey, birden bire derin bir hüzne dönüşüyor" diyerek açıklamıştır.¹

Eleştirmen Belinski ise "Russkie povesti i o povestyah Gogolya" makalesinde, yazarın "göz yaşları arasında gülme" olarak adlandırılan anlatım tekniğinde büyük bir sanatsal yaratıcılık görmekte ve yazarın tüm eserleri için şu genellemeyi yapmaktadır:

".... İşte yaratıcılık dediğimiz yüce sanat budur. Bay Gogol'ün bütün hikâyelerini düşünelim: bunların kendine özgü karakteri nedir? Aptallıklarla başlayan aptallıklarla devam eden, göz yaşlarıyla sona eren ve sonuçta yaşamın kendisi olarak nitelendirdiğimiz, karmaşık komedidir. Onun her komedisi böyledir. Başlangıcı komik sonu ise hüznün doludur."²

1) A. Slonimski: , *Tehnika Komiçeskogo u Gogolia*; S. 15.

2) *Gogol v Russkoy kritike: Belinski*; S.43.

PETERBURG HİKÂYELERİ

Peterburg hikâyeleri Gogol'ün olgunluk dönemine ait ilk eserleri arasındadır. Bu hikâyelerde büyük şehirlerde oturan insanların yaşam biçimleri, yaşam koşulları ve bu koşulların insana neler getirdiği anlatılmaktadır. Gogol'ün Peterburg hikâyelerini memurluk yaptığı dönemde (1829) edindiği izlenimlerin etkisiyle yazdığını ve bunun için de kahramanlarını memurların arasından seçtiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Peterburg hikâyeleri arasında "Bir Delinin Notları" (Zapiski sumashedsego), "Palto", "Burun" (Nos), "Nevski Caddesi" (Nevski prospekt) ve "Araba" (Kolyaska) adlı hikâyeler yer almaktadırlar.

Bu hikâyede Gogol, büyük şehirlerde yaşayan küçük rütbeli memurların karşılaştığı ekonomik sıkıntıları, ekonomik sıkıntıların neden olduğunu ruhsal bunalımları büyük bir ustalıkla dile getirmektedir. Ancak Peterburg hikâyelerinin en ilgi çekici özelliği yazarın, "zavallı, küçük memur" temasını hicivci bir üslupla ortaya koymasıdır. Gogol en acınacak durumda olan kahramanlarında bile gülünç, hatta, alaya alınması gereken kusurlar bulabilmıştır. Yazar "zavallı" kahramanına karşı bazen, acımasız ve şiddetli denebilecek bir tutum göstermektedir. Çünkü yazar, kahramanını her şeyden önce bir insan olarak kabul etmekte ve

kalemimi bu düşünceye göre yönlendirmektedir.

Gogol'ün Peterburg dönemine ait eserleri arasında ilk önce "Bir Delinin Notları"nı ele alacağız.

"BİR DELİNİN NOTLARI"

Bu hikâyesinde Gogol, ağır yaşam şartlarına dayanamayan akıl dengesini yitiren küçük rütbeli bir memurun trajik yaşamını anlatmaktadır. Hikâye günlük biçiminde birinci kişi ağızından yazılmıştır. Bu nedenle yazar, kahramanın duygularını son derece yoğun olarak yansıtmaya çalışmıştır. Özellikle, normal yaşamdan kopararak akıl hastahanesine götürülen kahramanın hasta bilincinden doğan mantık dışı ve komik düşüncelerle akıl hastahanesindeki trajik yaşamı olağanüstü bir güçle birleştirilmiştir. Böylelikle Gogol, Rusçada "tragi-komediya" adı verilen trajik komedi tarzının başarılı bir örneğini ortaya koymuştur.

Hikâyenin kahramanı Poprişçin küçük rütbeli bir memurdur. Çalıştığı dairede yaptığı bütün iş gelen evrakları gözden geçirip daire başkanının kalemlerini açmaktır. Poprişçin, sık sık daireye gidip gelen daire başkanının kızı Sofi'ye âşık olmuştur. Poprişçin Sofi'nin ona ilgi göstermesinin nedenini küçük bir memur olmasına bağlar. Bir süre sonra Sofi'nin hassa subayı Teplov adlı yakışıklı bir genci sevdiğini öğrenir. Böylece "iyi olan her şey yüksek rütbelilerindir" düşüncesi kahramanda saplantı haline ge-

lir. Bir yandan rütbe sorunu öte yandan da Sofi'nin ilgisizliği Poprişçin'in akıl dengesini bozar. Hatta Sofi'nin köpeği Meci'yle Fidel adlı bir kenar mahalle köpeğinin mektuplaştıklarına inanmaya başlar. Sofi hakkında bir şeyler öğrenmek için köpeklerin peşine düşer. Akıl dengesini iyiden iyiye kaybeden Poprişçin, bir gün gazetelerde İspanya kralının tahttan düşürüldüğünü okur. Bu, onun için rütbe elde etmek fırsatı demektir. Fırsattan yararlanarak kendini İspanya kralı olarak ilân eder. Nihayet akıl hastanesine kapatılan Poprişçin'in son anları çektiği derin acılarla doludur.

Hikâyenin başlangıcında Poprişçin küçük rütbesinden ötürü bölüm şefinin ve diğer memurların kendisini ne kadar çok aşağıladıklarından söz etmektedir. Özellikle bölüm şefi, Poprişçin için gizli bir savaş açtığı yüksek rütbenin simgesi haline gelmiştir. Bu nefretin ardında, yüksek rütbelilere duyduğu nefret vardır. Bölüm şefine duyduğu nefreti "kahrolası balıkçıl kuşu", "şeytan görsün seni" gibi sözlerle belirtmektedir.

"İtiraf edeyim ki, işe gitmeyi hiç istemiyorum. Hem de bölüm şefinin beni ekşi suratla karşılayacağını bile bile. Uzun zamandan beri bana 'Nedir bu kafadaki karmaşa? Eteklerin tutuşmuş gibi çırpınıyorsun, zaten işleri öyle bir hale sokuyorsun ki şeytan bile çıkamaz içinden. Unvanları küçük harfle yazıyorsun, evraklara ne tarih ne de numara koyuyorsun.' deyip duruyor.. Kahrolası balıkçıl

kuşu seni! Mutlaka başkanın odasında oturup kalemlerini açmamı kıskanıyor...." (S.108)¹.

Признаюсь, я бы совсем не пошелъ въ департаментъ, зная заранее, какую кислоту мину сдѣластъ нашъ начальникъ отдѣленія. Онъ уже давно мнѣ говоритъ: «Что это у тебя, братецъ, въ головѣ всегда ерлашгъ такой? Ты иной разъ метнешься, какъ угорѣлый, дѣлю подчасъ такъ спутаешь, что самъ сатана не разберетъ, въ титулъ поставишь маленькую букву, не выставишь ни числа, ни номера». Проклятая цапля! онъ, вѣрно, завидуетъ, что я сижу въ директорскомъ кабинетѣ и очиниваю перья для его пр — ва.

Bu bölümde yazar, Poprişçin'in ağızından yüksek rütbesinin verdiği hakla, astlarına kötü davranan onları ezmeye çalışan kişileri hicivci bir dille eleştirmektedir. Daha sonraki bölümlerde onun zalim davranışları iyice ortaya çıkar. Bölüm şefi Poprişçin'e "sen bir hiçsin! Beş parasızın birisin!" gibi zözlerle hakarete bulunur. Bu da Poprişçin'daki yüksek rütbelilere duyduğu kını iyice artırır. Poprişçin gerçekte gururuna son redede düşkündür. Hastalık derecesinde bir düşkünlüktür bu. Bölüm şefinin hakaretlerine karşı, kendi kendine telkinlerde bulunmaktadır. Başkanın ona ve kişiliğine vermediği değeri o kendi kenine vermeye çalışır:

"Doğrusu bizim mesleğimizin asaleti vardır. Her şey temizdir. Böylesini başka dairelerde görmek zordur. Masalar maundandır. Bütün şefler "siz" diye hitap ederler insana.... İtiraf edeyim ki eğer mesleğimin soylu bir yanı olmasaydı çoktan istifamı vermiştim." (S.109)

1) N.V. Gogol: Zapiski sumasheddego; S.108 (Prilojenie k ilustrirovannoy Rossii 1934).

Правда, у насъ зато служба благородная, чистота во всемъ такая, какой вовсе не видѣть губернскому правленію. Столы изъ краснаго дерева, и всѣ начальники на вы... Да, признаюсь, если бы не благородство службы, я бы давно оставилъ департаментъ.

Poprişcin kendi kendini bu şekilde rahatlatmaya çalışmasına rağmen, rütbesinin düşük olmasının ezikliğini her an hissetmektedir. Daire kapıcısının bile ona en ufak bir saygı göstermemesine içerlemektedir. Onun önünden geçerken "Aptal uşak ne olacak! Ben memurum hem de soylu bir memur haberin var mı?..." demektedir.

Poprişcin'in ruhsal dengesinin bozulmasında rütbe tutkusundan başka, daire başkanının kızı Sofi'ye duyduğu karşılıksız sevginin de payı büyüktür.

Poprişcin, Sofi'ye yaklaşıncaya zihninde, onun köpeğinin kenar mahallede yaşayan bir köpekle mektuplaştığı hayaline kapılır. Böylece zavallı memur dolaylı da olsa Sofi'ye yaklaştığına inanmaktadır. Mektuplarda Sofi'nin köpeği Meci, gerçekte, kızın tüm sırlarını bilen bir hizmetçi kişiliğindedir. Bu nedenle Fidel'e yazdığı mektuplarda Gogol, Poprişcin'in aracılığıyla evin içinde olan biten herşeyi bilen dedikoducu hizmetçi tipini alaylı bir dille hicvetmiştir:

".... Sofi bir süre sonra dışarı çıktı ve onun topuklarını vurarak selam vermesine karşılık, neşeyle eğildi. Ben de sanki bir şeyin farkında değilmiş gibi pencereye bakmaya devam ettim. Ama başımı hafifçe yana eğdim ve konuştuklarını duymaya çalıştım. Ah ma cheère, ne saçma şeyler konuştuklarını bilsen! Efendim baloda kadınlardan

biri esas figür yerine bir başkasını yapmış, üstelik az kalsın dans ederken düşecekmiş. Lidina ise yeşil renklerine rağmen gözlerinin mavi olduğunu iddia ediyormuş. Bütün konuşukları buna benzer şeyler işte...." (S.119).

Софи скоро вышла и весело поклонилась на его шарманье; а я себя такъ, какъ будто не замѣчая ничего, продолжала глядѣть въ окошко; однагожь, голову наклонила нѣсколько на-боку и старалась услышать, о чемъ они говорятъ. Ахъ, та сѣге, о какомъ вздорѣ они говорили! Они говорили о томъ, какъ одна дама въ танцѣ, вмѣсто одной какой-то фигуры, сдѣлала другую; также, что какой-то Бобовъ былъ очень похожъ въ своемъ жабо на анста, и чуть было не упалъ, что какой-то Лидина воображаетъ, что у нея голубые глаза, между тѣмъ какъ они зеленые, — и тому подобно.

Meci'nin mektuplarında dikkati çeken bir başka özellik ise insanların sürekli köpeklerle kıyaslanmasıdır. Mecî bunu bazen, kendisini anlatırken farkında olmadan yapar. Örneğin yemek konusundan söz ederken, hangi yemeği ne şekilde sevdiğini açıklar. Yemek konusunda gösterdiği tutumuyla midesine düşkün insanlara benzemektedir. Kimi zamansa Mecî insanla köpeklerin davranışları arasında benzerlik kurmaktadır. Bunun en güzel örneğini, peşine düşen sokak köpeklerini anlatırken vermektedir:

"....Pek çok hayranım olduğunu sana söylemeli - yim. Pencerenin önünde otururken sık sık onları seyrederim. Bir görersen, aralarından bazıları öyle çirkin ki! Avluda duran bir köpek var, son derece kaba ve aptal. Yüzünden aptallık akıyor. Sokakta yürürken öyle kasılıyor ki sorma. Herhalde kendini önemli bir kişi sanıyor, herkesin ona baktığını düşünüyor. Aptal şey! İlgilenmiyorum bile, görmezlikten geliyorum. Korkunç görünümlü bir buldog da pencerenin önünde dikiliyor habire. Eğer arka ayaklarının üstüne

kalksa, gerçi bunu istese de yapamaz ya neyse, Sofi'nin hayli uzun ve toplu olan babasından bir baş daha uzun görünürdü. Bu kütük, korkunç derecede arsız bir köpek. Bir-kere hırlamaya kalkıştım ona umurunda bile olmadı, hatta yüzünü ekşitti. Dili bir karış dışarıda, koca kulakları sarkmış pencereye bakıp duruyor. Tam bir mujik!...." (S.118)

Я тебѣ открою, что у меня много куртизановъ. Я часто, сидя на окнѣ, разсматриваю ихъ. Ахъ, если-бы ты знала, какіе между ними есть уроды! Иной преалаповатый, дворника, глазъ страшно, на лицѣ написана глупость, преважно идетъ по улицѣ и воображаетъ, что онъ преснатная особа, думаетъ, что такъ на него и заглядятся всѣ. Ничуть! Я даже и вниманія не обратила — такъ, какъ бы не видала его. А какой страшный дога останавливается передъ моимъ окномъ, если бы онъ сталъ на заднія лапы, чего, грубиянъ, онъ, вѣрно, не умѣетъ, то онъ бы былъ цѣлою головою выше папа моея Софи, которая тоже довольно высокаго роста и толста соборъ. Этотъ болванъ, должно-быть, наглестъ преужасный. Я попорчала на него, но ему и нуждочки мало: хотя бы поморщился! высунуть свой языкъ, повѣсилъ огромныя уши и глядеть въ окно — такой мужикъ!

Görüldüğü gibi, Meci bu bölümde köpek olmaktan çıkmıştır. Artık o delikanlıların kur yaptığı bir genç kızdır. Pencerenin dışında gördüğü köpekler ise çalımlı yürüyüşlerine ve havalarıyla, kendilerini bir genç kıza beğendirmeye, farkettermeye çalışan delikanlılara benzetmektedirler. Meci, bir başka mektubunda hayvanlarla insanlar arasındaki bu benzetmeleri daha ileri götürür: kendi

Trezor'unun görünüşüyle Sofi'nin evleneceği hassa subayını kıyaslar. Bu kıyaslamada kazanan kişi, Meci'nin "ince belli" Trezor'udur!

Meci mektuplarında sık sık arkadaşı Fidel'e "ma cheère" şeklinde hitap etmektedir. Gogol bununla, o dönemlerde Rus soyluları arasında hayli yaygınlaşmış olan Fransızca konuşma alışkanlığını hiçv etmiştir.

Poprişçin, Meci'nin yazdıklarından sadece bunları öğrenmekle kalmaz. Küçük köpek mektuplarında Poprişçin'den de söz etmektedir. Ancak Meci'nin ondan hiç hoşlanmadığı açıktır. Çünkü Poprişçin'i "torbaya sokulmuş bir kurbağaya" benzetmektedir. Sofi'nin Teplov adlı hassa subayıyla evleneceğini öğrenen ve köpeğin bile kendisini aşağıladığını gören Poprişçin zaten yerinde olmayan akıl dengelerini iyice kaybeder. Kendini tahttan düşen İspanya kralının yerine geçecek kişi olarak düşünmeye başlar. Nihayet akıl hastahanesine götürülen Poprişçin burayı İspanya sanmaktadır. Onun akıl hastahanesini İspanya sanması ve başına gelen kötü olayları kendi mantığına göre açıklamaya çalışması hem acıklı hem de gülünçtür. Kendini almaya gelen görevlileri İspanyol temsilcisi sanar. Hastahaneyi saraya, hastaları ise İspanyol soylularına benzetir. Hastaların kafalarının traş edilmiş olması ona önce çok garip gelir. Ancak sonra bu hastaların soylular ve önemli kişiler olduğuna inanır. Bu durumu zihninde "Kafalarını böyle traş ettirenler sadece soylular" diyerek açıklığa kavuşturur. Akıl hastalarına göz kulak olmakla görevli adamı başbakan kabul etmektedir. Onun kendisine dayak atmasının nedenini ise İspanya'nın sert kurallarına bağlamaktadır.

Poprişçin bir kral olarak, dünya politikası üzerine kendi kendine bir takım yorumlar yapmaktadır. Gogol Poprişçin'in ağzından 19.yy.da özellikle, Avrupa politikasında önemli rol oynayan devletleri şöyle hicv etmektedir:

"...Doğrusu bir kral nasıl olur da engizisyona verilir anlayamadım gitti. Bence bu Fransa'nın özellikle de Polinyak'ın işidir. Ah ne cin fikirlidir o Polinyak! Beni öldürmeye yemin etmiş canım. Peşime düşmüş bir kere kovalayıp duruyor. Ama dostum, seni İngilizler'in yönettiğini bal gibi biliyorum. İngilizler dehşet politikacıdırlar. Her yerde parmakları vardır. Artık herkes İngiltere enfiye çekince Fransızlar'ın aksırdığını biliyor...." (S.128).

Только я все не могу понять, как же могъ король подвергнуться инквизиціи. Оно, правда, могло со стороны Франціи и особенно Полинякъ. О, это бестія Полинякъ! Поклялся вредить мнѣ по смерти. И вотъ гонить да и гонить; но я знаю, пріятель, что тебя водить англичанинъ. Англичанинъ большой политикъ. Отъ вездѣ юлятъ. Это уже извѣстно всему свѣту, что когда Англія нюхаетъ табакъ, то Франція чихаетъ.

Notların en son kısmında, Poprişçin akıl hastahanesinde gördüğü işkencelerin derin acısını, özellikle bedensel acıdan daha büyük olan ruhsal acısını dilegetirmektedir. Bu bölümde Gogol, hüznün ve kederin doruğuna ulaşmıştır. Poprişçin yardım umarak söylediği: "Kurtarın beni! Götürün burdan! Rüzgâr gibi atlar olan bir troyka verin bana... Niçin bana işkence ediyorlar? Ben onlara ne yaptım ki?.. Anneciğim kurtar zavallı oğlunu" şeklindeki sözleriyle acısını dile getirmektedir. Poprişçin'in notlarının son cümlesi ise oldukça şaşırtıcı bir etkiye sahiptir. Bu cümleyle Gogol, bizleri birdenbire hüznün doruğundan aşağı yuvarlamaktadır. Poprişçin'in yönelttiği"... Cezayir Beyi'nin tam

burnunun altında beni olduğunu biliyor muydunuz?" sorusu Gogol'ün hiciv sanatında çok sık kullandığı "absurd" tekniğinin tipik bir örneğidir.

Hikâyede Gogol, yine Poprişçin'in ağzından Peterburg'un çeşitli devlet dairelerinde görev yapan memurları hicv etmektedir. Bu Poprişçin'in kendi çalıştığı daireler arasında yaptığı kıyaslamada verilmiştir. O dönemin memurlarına yönelik oldukça güzel bir hiciv vardır. Özellikle memurların rüşvet almaları ve bunu yaparken hiç fark ettirmemeleri alaylı bir anlatımla verilmektedir:

".... Belediyede, sosyal işlerde ve adliyede çalışmak çok farklı: bakarsın köşesine çekilmiş bir şeyler yazıp duruyor. Giydiği frak âdeta üzerinden dökülecek gibidir. Öyle suratsızdır ki içinden tükürmek gelir. Ama keratanın tuttuğu yazlık ev de evdir hani! Bu tip adama yaldızla süslü fincan götürmeye gelmez. 'Bu' der 'doktorlara göre bir hediye'; ona ya bir çift kısrak ya bir araba ya da üç yüz rublelik kunduz kürk götürmeniz gerekir. Oysa o kadar sessiz ve eziktir, o kadar nazik konuşur ki: 'acaba kalemimi açmam için çakınızı lütfeder misiniz?' Ancak bir yandan da ricaya gelen adamın gömleği de dahil üzerinde neyi var neyi yoksa alır...." (s. 108-109)

Вотъ въ губернскомъ правленіи, гражданскихъ и казенныхъ на-
дѣлахъ совсѣмъ другое дѣло: тамъ, смотришь, иной при-
жался въ самомъ уголку и подписываетъ. Фрацишка на
немъ гадкій, рожа такая, что плюнуть хочется. а по-
смотри ты, какую онъ дачу занимаетъ! Фарфоровой
вызолоченной чашки и не пнешь къ нему: «Эго», говоритъ,
«докторскій подарокъ»; а ему давай или пару рысаковъ,
или дрожки, или боберь рублей въ триста. Съ виду та-
кой тихенькій, говорить такъ деликатно: «одолжите по-
жичка починить перышко», а тамъ обчистить такъ, что
только одну рубашку оставить на просительѣ.

Bu bölümde, memurların sadece rüşvet almakla kaldıklarını görüyoruz. Hiç bir çekinme, sıkılma duymaksızın gelen dicacılara, verecekleri rüşvetin nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli imalarda buldukları da anlaşılmaktadır.

Memurların rüşvetçilikleri, fırsatçılıkları konusunda diğer bölümlerde de çeşitli imalar vardır. Örneğin Popriş'in kendisi tiyatroya gitmekten büyük zevk aldığını ancak başka memurların bu tür şeyleri ilgi göstermediklerini belirtir. Onlar tiyatroya ancak ellerine "bedava" bilet geçerse gitmektedirler.

Hikâyenin kahramanı Popriş'in içinde bulunduğu ortam böyledir. Rahat yaşayabilmek için ya rüşvet almak ya da rütbe sahibi olmak gerekmektedir. Gerçekte ince ruhlu bir insan olan Popriş'in rüşvet almayı gururuna yediremediği için rütbe tutkusuna kapılmıştır. Onun bütün istediği saygı görebilmek, toplum içine girebilmektir. Ona göre tüm bunlar ancak rütbe elde edilerek gerçekleştirilebilir. Bu hikâyede yazarın hicv etmek istediği konu, Popriş'in rütbe-ye duyduğu tuktu değildir. Popriş'in böyle bir yargıya kapılmasına neden olan toplumun değer yargılarıdır. Gogol'ün hicvinin odak noktası, şube müdürü ve Sofi'nin daire başkanı babasıdır. Onların rütbeleriyle duydukları gurur, öyle güçlüdür ki Popriş'in bu gururun aynısının Sofi'nin köpeğinde bile bulunduğu inancına kapılmıştır.

"PALTO"

"Palto" Gogol'ün en büyük hikâyelerinden biridir. Bu hikâyesinde de Gogol zavallı küçük adam" temasını işlemektedir.

Hikâyenin konusu şöyledir: Yedinci dereceden memur olarak çalışan Akaki Akakiyeviç, meslek yaşamı boyunca hiç bir gelişme göstermemiştir. Yaşamını son derece kısıtlı sınırlar içinde sürdürmektedir. Akaki Akakiyeviç kopye çalışmalarından başka hiç bir şeyden zevk almaktadır. Günün birinde yeni bir paltoya ihtiyacı olduğunu görür. Ancak yeni bir palto diktirmek onun ekonomik gücünü aşmaktadır. Her şeye rağmen palto diktirmeye karar veren Akaki Akakiyeviç, kendini en büyük zevki olan kopya çalışmalarından bile mahrum eder. Yeni paltosunu terziden aldığı gün çaldırır. Paltosunun bulunması için, gerekli yerlere baş vurmasına rağmen kimse onunla ilgilenmez. Özellikle de herkesin çok şey başarabileceğini düşündüğü "önemli kişi", onu azarlar. Akaki Akakiyeviç, hem paltosunun çalınması hem de elinin kokulun bağlanıp desteksiz kalmasına dayanamaz ölür. Hikâye'nin sonunda, etrafta bir hayaletin dolaştığı ve herkesten paltosunu istediğine dair söyletini çıkar. Hatta bu hayaletle "önemli kişi" bile karşılaşır. Korkuyla ona sırtındaki paltoyu verir. Hayalet paltoyu beğendiği için bir daha ortalıkta görünmez.

Hikâye boyunca yazarın kahramanına karşı tutumu zaman zaman değişir. Bazen Gogol, Akaki Akakiyeviç'e sempati ve acıma duygusuyla yaklaşmaktadır. Bazen kahramanını şiddetli denebilecek bir tarzda alaya almaktadır. Örneğin hikâyenin başlangıcında yazar, kahramanına takılan ismin "biraz tuhaf hatta uydurulmuş gibi" bir izlenim bırabileceğini söyler. Akaki Akakiyeviç doğduğunda kendiliğinden öyle olaylar olmuştur ki başka isim koymak imkânsızlaşmıştır. Annenin bebeğe nasıl bu ismi taktığı şu şekilde anlatılmaktadır:

"...Anneye, bebeğe konması için üç isimden birini seçmesini seylediler: Mokki, Sossi veya çilekeş Hozdazat. 'Hayır' diyer düşündü çoktan ölmüş olan kadın 'hepsi birbirine benziyor.' Anneyi memnun etmek için takvimin sonraki yaprağını çevirdiler. Bu kez de üç isim çıktı karşılına: Trifili, Dula ve Varahasi. 'Saçmalığa bak'dedi kadın 'nebiçim isim bunlar! Doğrusu hiç böylelerini duymamıştım. En azından Varadat ya da Varuh falan olsaydı, çıka çıka Trifili'yle Varahasi çıktı. 'Bir sayfa daha çevirdiler. Pavsikahi ve Vahtisi isimleri vardı o sayfada da. 'Artık anladım' dedi anne 'kaderin oyunu bu. Enyisi ona babasının adını vermek. Babasının adı Akaki'ydi bari oğlu da Akaki olsun! 'İşte Akaki Akakiyeviç adı böylece doğdu..."

(S.60)

Родительнице предоставили на выбор любое из трех, какое она хочет выбрать: Моккия, Соссия, или назвать ребенка во имя мученика Хоздзата. «Нет,—

подумала покойница, — имена-то все такие». Чтобы угодить ей, развернули календарь в другом месте; вышли опять три имени: Трифилий, Дула и Варахасий. «Вот это наказание, — проговорила старуха, — какие все имена; я, право, никогда и не слыхивала таких. Пусть бы еще Варадат или Варух, а то Трифилий и Варахасий». Еще переверотили страницу — вышли: Павсякахий и Вахтисий. «Ну, уж я вижу, — сказала старуха, — что, видно, его такая судьба. Уж если так, пусть лучше будет он называться, как и отец его. Отец был Акакий, так пусть и сын будет Акакий». Таким образом и произошел Акакий Акакиевич.

Adının konulması sırasında Akaki Akakiyeviç'in annesinin karşılatığı güçlükler, sanki onun acılı yaşamının bir habercisi gibidir. Bunun yanı sıra bebeğe sonuçta babasının adının verilmesi âdeta onun sınırlandırılmış yaşamının bir başlangıcıdır. Akaki Akakiyeviç memurluğu süresince hiç bir ilerleme göstermemiştir. Bir kez işi değiştirilmiş ancak kendisi bu işten zevk alamayınca müdüründen eski işine, yani yazı temize çekme görevine dönmeyi istemiştir. Gogol'ün Akaki Akakiyeviç'te hicv ettiği yön sınırlı, durgun bir yaşam sürmesi, başka türlü bir yaşam tarzının olup olmadığına merak bile duymamasıdır. Yazar onun yaşamındaki durgunluğu "pek çok yönetici, başkan değişmiş ama herkes onu aynı yerde, aynı durumda ve görevde yani yazıları kopye işinde görmüştür. Sanki o, dünyaya üzerindeki üniforma ve saçsız başıyla öylece gelmişti...." diyerek belirtmektedir.

Akaki Akakiyeviç'in en büyük zevki yazıları kopye etmektir. Elinin altında şekillenen harfler onun dostu gibi olmuşlardır. Hatta onların arasında özellikle sevdiği harfler bile vardır. Kafası yazı yazmakla o kadar meşguldür ki sokakta yürürken bile yolun neresinde yüdüğüünün, arkasında ne olduğunun farkında değildir. Yemek yerken rüyadaymışçasına ne yediğinin farkına varmadan kafasında harflerle oynamaktadır. Gogol onun bu halini şu satırlarda anlatır:

".... Eve gelir gelmez sofraya oturur lahana çorbasını içer ve etli soğan yahnisini tadına varmadan içindeki sinekler ve Tanrı o ara daha ne verdiyse onlarla birlikte yer bitirirdi...." (S:63)

Приходя домой, он садился тот же час за стол, хлебал няскоро свои щи и ел кусок говядины с луком, вовсе не замечая их вкуса, ел все это с мухами и со всем тем, что ни посылал бог на ту пору.

Tüm dünyası yazı yazmak olan Akaki Akakiyeviç'in sınırlı yaşam tarzını anlatırken yazar doğrudan doğruya kahramanını hicv edecek sözler söylemez. Bu hikâyede Gogol'ün kahramanını hicv ederken kullandığı yöntem, yalnızca anlatım tonunda meydana gelen ani ve tamamen zıt değişimlerdir. Bunun en güzel örneğini şu bölümde görmek mümkündür.

"Peterburg'un gökyüzünün tamamen karardığı, bütün memurların maaşlarına ve zevklerine göre yemek yedikleri o saatlerde, dairede hem kendilerinin hem de başkaları için zorunlu koşuşturmalar yorulmak nedir bilmeyen adamın kendi kendine dürüstlükle "daha ne yapmak gerek" diye yönelttiği

sorulardan sonra memurların kalan zamanlarını zevkle geçirmeyi istedikleri zamanlarda bile... Kısacası bütün memurların bardaktan çaylarını yudum yudum içerek uzun çubuklarından derin derin nefes çekerek vist oynamak için bir ahbablarının evine gittikleri o saatlerde bile Akaki Akakiyeviç hiç bir eğlenceye katılmazdı...." (S.633)

Даже в те часы, когда совершенно потухает петербургское серое небо и весь чиновный народ наелся и отобедал, кто как мог, сообразно с получаемым жалованьем и собственной прихотью,— когда все уже отдохнуло после департаментского скрипенья перьями, беготни, своих и чужих необходимых запятий и всего того, что задает себе добровольно, больше даже, чем пужно, неутомимый человек,— когда чиновники спешат предать наслаждению оставшееся время:

— словом, даже в то время, когда все чиновники рассеиваются по маленьким квартиркам своих приятелей поиграть в штурмовой яист, прихлебывая чай из стаканов с копеечными сухарями, затягиваясь дымом из длинных чубуков,

— Акакий Акакиевич не предавался никакому развлечению.

Peterburg gecelerini tasvir eden, böylesine ciddi tumturaklı ve uzun sözlerin ardından, bütün söylenen Akaki Akakiyeviç'in eğlencelere katılmadığıdır. Böylesine basit bir sonucu tamamen zıt, ağır ve ciddi anlatımla gelmek kahramanın yaşam biçimini ve kahramanı daha güçlü bir hale getirmektedir. Eyhenbaum "Kak Sdelana Şinel Gogolya" adlı makalesinde anlatım tonundaki bu değişiklik şunları söylemektedir:

"Burada yoğun, gizem dolu bir anlatım tonu vardır. Ciddi anlatım tonu uzun bir cümleyle gelişmekte ve

umulmayacak kadar basit bir biçimde çözümlenmektedir. Sentaks bakımından cümlenin düzenine göre, doğal olarak, bir çözüm beklenmektedir. Ancak kelime ve ifadelerin seçimi konusunda, cümle boyunca devam eden anlatım tonundaki ciddiyetin artmasıyla zıt bir etkiye sahip olan sonuç arasında kurulmuş mantıklı bir düşünce dengesi yoktur. Yazar kendiliğinden ciddiyet kazanan anlatım konuyla düşünce içeriğindeki zıtlıktan, abartılı bir üslup ortaya koymak için yararlanmıştırlar...."¹.

Akaki Akakiyeviç'in, özellikle, içine kapalı dünyasının kuralları içinde palto yeni bir olaydır. Gogol, bu olayı da aynı abartılı anlatım tarzıyla vermektedir. Akaki Akakiyeviç palto diktirme düşüncesine alışınca, ilgi merkezi tamamen bu konu üzerinde yoğunlaşır. Paltodan başka bir şey düşünemez olur. Gün geçtikçe palto onun gözünde canlı bir varlık haline gelir. Gogol kahramanın bu durumunu ciddi bir tonla anlatmaktadır. Yazar âdeta psikolojik bir konu işliyor gibidir. Ancak bu ciddi anlatım biçimi "Bu kız arkadaş kalın vatkalı, eskimek bilmeyen, sağlam astarlı paltodan başka bir şey değildi...." gibi beklenmedik bir sonuçla bitmektedir.

Sınırlı bir dünya içinde yaşayan Akaki Akakiyeviç'in, yarı gülünç yarı acıklı durumunu Gogol bu tür ani iniş çıkışlarla dolu bir anlatım tonuyla hicv etmektedir.

1) B. Eyhenbaum: Oproze; S.322.

Yazarın "Palto"da hicv ettiği önemli tiplerden biri de Akaki Akakiyoviç'in paltosunu diken terzi Petroviç'tir. Terzi Petroviç hem işinin ustası, hem de tüccar bir kişidir. Petroviç'le karısında köyden şehire gelmiş insanların kişilikleri yansıtılmaktadır:

".... Bu terzi hakkında elbette fazla bir şey söylemek gereksiz, ama hikâyede her kişinin karakteri tam olarak verildiğine göre, Petroviç'in kişiliğinden söz etmekten başka yapacak birşey yok. Önceleri adı sadece Grigori'ydi ve bir beyin kölesiydi. Özgürlük belgesini alınca büyük küçük hiç bir ayırım yapmadan takvimlerde haçlarla belirtilen tüm bayramlarda zil zurna sarhoş olana kadar içmeye başlayınca ona Petroviç adını verdiler. İçme konusunda dedelerinin geleneklerini devam ettiriyordu. Karısıyla kavgaya ederken ona sosyete kadını ya da Alman diyordu...." (S.65)

Об этом портном, конечно, не следовало бы много говорить, но так как уже заведено, чтобы в повести характер всякого лица был совершенно означен, то, почему делать, подавайте нам и Петровича сюда. Сначала он назывался просто Григорий и был крепостным человеком у какого-то барина; Петровичем он начал называться с тех пор, как получил отпускную и стал попить довольно сильно по всяким праздникам, сначала по большим, а потом, без разбору, по всем церковным, где только стоял в календаре крестик. С этой стороны он был верен дедовским обычаям и, споря с женой, называл ее мирскою женщиной и немкой.

Gogol Petroviç'in kişiliğinde özgürlüğüne kavuşunca bunun tadını fazlasıyla çıkarmaya çalışan bir mujiği hicv etmektedir. Petroviç kendinden geçinceye kadar sarhoş olma özelliğini dedelerinden öğrenmiştir. Karısına kızınca Alman deme huyu ise, onun küçük yerlerde yaşayan

insan psikolojisinin etkisiyle yabancılara duyduğu düşmanlığı göstermektedir.

Petroviç'in, hikâyede âdeta onun simgesi haline gelmiş bir enfiye kutusu vardır. Üzerindeki general resmi zamanla zedelenince dört köşe kağıtla kaplanmış olan bu enfiye kutusu, hikâyede Petroviç'in kişiliğinin bir parçası gibi anlatılmaktadır. Yazarın fırsat buldukça bu kutudan söz etmesi, onun insanla eşya arasındaki bağlantıyı vurgulamak amacıyla kullandığı bir yöntemdir.

"Palto" hikâyesinde en büyük hiciv, "Bir Delinin Notları"nda olduğu gibi, devlet memurlarına yöneliktir. Bu kez Gogol'ün hicvinin odak noktasını "önemli kişi"yle halkın güvenliğinden sorumlu dairelerde çalışan memurlardır. Akaki Akakiyeviç paltosu çalınınca ev sahibesinin tavsiyesi üzerine önce başkomisere gider. Kahramanı başkomiserle görüşmeden önce uzun bir süre oyalarlar. Her şeye rağmen baş komiserle görüşmeyi başaran Akaki Akakiyeviç bundan bir sonuç alamayacağını anlar. Çünkü baş komiser olayla ilgisi olmayan saçma sapan sorular sormaktadır. Akaki Akakiyeviç çalıştığı daireden bir arkadaşının, "önemli kişi"ye gitmesi tavsiyesine uymaya karar verir. Gogol "önemli kişi"yi şöyle anlatmaktadır:

"....Önemli kişinin bu güne kadar hangi işle uğraştığı belli değildi. Bilinmesi gereken tek şey "önemli kişi"nin kısa bir süre önce önemli bir kişi olduğudur. Daha önce sıradan bir kişiydi. Bununla birlikte onun mevkii diğerlerine kıyasla pek de o kadar önemli sayılmazdı.

Ama başkaları için önemli olmayan şeylere büyük önem veren insanlar vardır. Bununla birlikte, bu kişi pek çok değişik yöntemle yaptığı işin önemini artırmaya çalışıyordu: özellikle iş yerine geldiği zaman alçak rütbeli memurların onu merdivenlerde karşılamalarını istiyordu; hiç kimse karşısına doğrudan doğruya çıkmaya cesaret etmemeliydi. Kayıt memuru evrakı on ikinci dereceden memura, o da daha yüksek rütbeli bir memura veya kime gerekiyorsa ona rapor vermek zorundaydı. Evrak ancak onların elinden geçtikten sonra "önemli kişi"ye gelebilirdi. Tüm bunlar işin düzgün gitmesi için son derece gerekliydi...." (s.79).

Нужно знать, что одно значительное лицо недавно сделался значительным лицом, а до того времени он был незначительным лицом. Впрочем, место его я теперь не почиталось значительным в сравнении с другими, еще значительнейшими. Но всегда найдется такой круг людей, для которых незначительное в глазах прочих есть уже значительное. Впрочем, он старался усилить значительность многими другими средствами, именно: завел, чтобы пиящие чяповники встречали его еще на лестнице, когда он приходил в должность; чтобы к нему являться прямо никто не смел, а чтоб шло все порядком строжайшим: коллежский регистратор докладывал бы губернскому секретарю, губернский секретарь —

Gogol bu bölümde, tasvir ettiği "önemli kişi"yle o dönemin bürokratik düzenini hicvetmektedir. Resmi bir kuruluşun başına, daha önce neşede görev yaptığı, kim olduğu bilinmeyen kişiler getirilmektedir. Daha önce önemli bir görevde bulunmamış bu kişi, üst düzeyde görev yapmanın astları üzerinde zorunlu bir saygı uyandırmakla ve işleri mümkün olan en uzun süre içinde çözümlenmesini sağlamakla, herşeyin hal edildiğini düşünmektedir. Akaki Akakiyeviç'in başvurusunu "usufe uygun" bulmayarak, ona baş vuru için

neler yapması gerektiğini söyler. Bu sözlerde basit bir sorunun çözümlenmesinin, böyle bir bürokratik düzende ne kadar uzadığını göstermektedir.

Gogol bu "önemli kişi"nin gerçekte iyi, yardım sever ve yumuşak bir insan olduğunu da vurgular. Ancak bütün sorun, rütbesinin yüksetilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü rütbesi yükseltince, bunun etkisine kapılarak emrindeki memurlar arasında "yırtıcı bir arslana" dönüşmüştür. Bu kişi, aynı zamanda, kendini küçük düşürmekten korkarak emrindeki memurlar arasındaki sohbetlere katılmaktadır. Böylece ağızından sadece tek heceli kelimeler çıkarmaya alışmış, bu nedenler memurlar ona "sıkıcı adam" demeye başlamışlardır.

Akaki Akakiyeviç onun yanına girip derdini açıklarken de tam bir arslan kesilir. Hatta zavallı kahramana, her gün başkalarına olduğundan daha şiddetli çıkışır.

"Önemli kişi"nin bu öfkeli tavrı, zaten korkak bir kişi olan Akaki Akakiyeviç'i çok korkutur. Akaki Akakiyeviç aynı gün anjin olur ve yatağa düşer. Gogol bu olayı "yerinde bir çıkışmanın bazen böyle şiddetli etkiler yaptığı da olur!" diyerek alaylı bir biçimde hicveder. Bu sözleriyle Gogol, sırf büyüklüğünü ve önemini hissettirmek için karşısındakini azarlayan bir insan tipini eleştirmektedir. Ancak burada hicvedilen sadece "önemli kişi" değildir. Yazar Akaki Akakiyeviç'i de üstü kapalı bir biçimde hicvetmektedir. Bu olayın onun üzerinde böyle bir etki yapmasının tek nedeni kendisidir. Çünkü o güne kadar dış dün-

yadaki yaşamla yüzleşme gereğini duymamıştır ve içine kapalı kalmıştır. Böyle bir olay meydana geldiğinde, şiddetli etki yapması doğaldır.

Görüldüğü gibi, "Palto" hikâyesinde Gogol tasvir ettiği "zavallı, küçük memur" tipi Akaki Akakiyeviç aracılığıyla o dönemin memur yaşantısını pek çok yönüyle hicvetmiştir. Akaki Akakiyeviç dış dünyaya kapalı, sessiz ve kendi halinde bir yaşam sürdürmektedir. Gogol'ün bu içine kapanık memurda hicvettiği nokta budur. İşte bu nedenle yazar, palto diktirmeyi kahramanın yaşam tarzında büyük bir olaya dönüşmesini, onun neredeyse canlı bir varlık gibi görmesini hicvetmektedir. Akaki Akakiyeviç'in yazı yazmaktan başka eğlencesi bulunmamasını, hatta yemek yerken aklı yazı yazmakla meşgul olduğu için, çorbasındaki sinekleri bile yutmasını zaman zaman acımasız denebilecek bir üslupla işlemektedir. Gogol'ün Akaki Akakiyeviç'i şiddetle hicvetmesinin yanısıra, ona sempati ve acıma duyduğunu da belli eden bir yaklaşım gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

"BURUN"

"Burun" hikâyesi Gogol'ün oldukça ilginç bir eserdir. "Bir Delinin Notları"ndan sonra rütbe tutkusunun ayrıntılı bir biçimde ele alındığı ikinci hikâye "Burun" dur. "Bir Delinin Notları"ndan farklı olarak, burada rütbe teması son derece komik bir üslupla ele alınmıştır.

Hikâyenin önemli bir başka özelliği ise, Gogol'ün geniş hayal gücünü, bir kez daha burada ortaya koymasındadır. "Burun" pek çok yorumlara neden olmuştur. Edebiyat dünyasında Gogol'ün, neden her zamanki yerinden ayrılarak etrafta dolayan bir burun yarattığı ya da böyle bir temayı neden ele aldığı konusunda, değişik açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Kimi eleştirmene göre, Tsşokke adlı bir yazarın "Buruna Övgü" adlı eseri Gogol'e ilham kaynağı olmuştur. Çünkü Tsşokke'nin 1831'de bir dergide yayınlanan eserinin sonunda başka yazarlara şöyle bir çağrı yapmaktaydı: "Eğer bu denemem bir dâhinin eline geçer ve onda kalemle dehasını buruna adama fikri doğmasına neden olursa amacıma ulaştım demektir." İşte bu değişik çağrıya uyan da Gogol olmuştur.

Kimi eleştirmenlere göre ise, "Burun" hikâyesinin yazılmasından önce, Peterburg'ta dans eden sandalyelerle ilgili bir söylentinin çıkması, Gogol'de bazı düşüncelere neden olmuştur. Gogol'ün bu söylentiye duyduğu zaman gösterdiği tepkiyi M. Longinov adlı bir arkadaşı şöyle anlatmıştır: ".... onun, dans eden sandalyelerle ilgili dedikodu ve yorumlara kattığı komik şeyleri şimdi bile hatırlıyorum. Belki'de bu saçma durum onu gerçekten eğlendirmişti. Çünkü bir kaç yıl sonra "Burun" hikâyesinde bu olayı hatırlatmaktadır...." Gogol tanıdığı kişileri bu konu üzerinde güldürürken, dahiyane yaratıcılığı için de cazip bir materyal görmüştür. Muhtemelen yazar "masa ve sandal-

yeler dans ediyorsa burun niçin yerinden ayrılarak şehirde gezmeye çıkmasın" diye düşünmüş olsa gerek.¹

Konumuzun kaynağı ne olursa olsun Gogol'ün hikâ-yeyi eşsiz ve kendine özgü yeteneğiyle işlediği gerçektir.

Hikâye, berber Ivan Yakoleviç'in sabah kahvaltısını yaparken, ekmeğin içinde bir burun bulmasıyla başlar. Burun müşterilerinden binbaşı Kovalev'indir. Berber, korkuya kapılarak burundan kurtulmak için gösterdiği gayretlere rağmen tesadüfen polise yakalanır. Binbaşı Kovalev ise sabah uyanınca burnunun yerinde olmadığını görür. Kendisini saygıdeğer, herkesçe beğenilen biri gibi gören binbaşı dehşet içinde kalır. Bu durumda Nevski caddesinden kendini beğenmiş bir havayla dolaşamayacağını ve zengin kızlara kur yapamayacağını düşünerek daha çok dehşete kapılır. Dışarı çıktığında büyük caddelerden birinde, burnunu üçüncü dereceden sık bir memur olarak arabaya binerken görür. Peşinden gider ve onu yakaladığı gibi yerine dönmesini söyler. Ancak burun onun söylediklerine aldırılmaz. Kovalev bu kez çareyi gazeteye ilân vermekte bulur. Gazetede kimse bu olaya inanmadığı gibi, "gazetenin şerefine dokunur" diyerek ilân isteği geri çevrilir. Emniyet müdürlüğünde de Kovalev'e inanmazlar. Akşam eve dönüp burnuyla ilgili düşüncelere daldığı sırada, berberi yakalayan polis gelir ve burnunun bulunduğunu haber verir. Burun geri getirilmişse de yeni bir sorun vardır ortada. Burun yerine nasıl konacaktır? Doktor bunun imkânsız olduğunu söyler. Ona göre yapılacak en iyi

1) Gogol v škole: Olga Kudryavstseva, S.263 .

sey burnu ilâçlı bir kavanoza koyup, hatıra olarak saklamaktır. Ertesi sabah burun kendiliğinden yerine döner Kovalev de, eskisi gibi, kendini beğenmiş bir tavırla büyük caddelerde gezinmeye başlar.

Gogol, binbaşı Kovalev'in kişiliğinde rütbeye ve dış görünüşüne aşırı derecede önem veren bir insanı hicvetmektedir. Kovalev için rütbesi dünyadaki herşeyden önemlidir. Sivil rütbesinin bıraktığı etkiyi az bularak, kendisine binbaşı denmesini istemesi bunun en güzel örneğidir. Onun bu zayıf yönü hikâyede şu satırlarda hicvedilmektedir.

".... Kovalev beşinci dereceden Kafkasyalı bir memurdu. İki yıldan beri bu rütbedeydi, bu da bir an olsun aklında çıkmıyordu; Ancak kendisini daha saygılı ve daha önemli'göstermek için kendisini beşinci dereceden memur rütbesiyle değil binbaşı olarak tanıttırdı...."¹ (S.38)

Ковалев был кавказский коллежский асессор. Он два года только еще состоял в этом звании и потому ни на минуту не мог его позабыть; а чтобы более придать себе благородства и веса, он никогда не называл себя коллежским асессором, но всегда майором.

Bu paragrafta Gogol'ün gösterdiği gibi Kovalev'in gözünde memur olmak, âdeta, küçültücü bir durum gibidir. Bu nedenle Kovalev kendini olduğundan daha yüksek düzeyde göstermek için askerlik rütbesini kullanmaktadır. Ona göre, bu rütbe toplumda saygı görmesini sağlayacak ve bol drahomalı zengin kızlar onun peşinde koşacaktır. Ya da hiç

1) N.V. Gogol: *Povesti*, S.38 (Collet's Publisher's 1977).

olmazsa bu rütbe ona büyük caddelerde gurur dolu bir tavırla yürüme fırsatı verecektir.

Kovalev'in emniyet müdürünün karşısında derdini anlatmaya çalıştığı bölümde, yazar onun rütbesi konusundaki aşırı duyarlılığını alaylı bir biçimde hicveder.

"....Şunuda belirtelim ki Kovalev çok alingan bir insandı. Hakkında ne söylenirse söylensin başışlayabilirdi ama rütbesine ve unvanına laf söylenmesine kesinlikle dayanamazdı...." (S.47)

Нужно заметить,
что Ковалев был чрезвычайно обидчивый человек. Он мог простить все, что ни говорили о нем самом, но никак не извинял, если это относилось к чину или авантю.

Gururu yerine koyduğu rütbesine bu derece düşkün Kovalev, birisi onun kişiliğine en ağır hakereti yapsa ses çıkarmayacaktır. Ancak rütbesine karşı söylenecek her kötü söz onu öfkeliendirecektir. Tiyatrodaki oyunlarda kurmay subaylara en küçük bir laf dokundurduğunda salonu terk edecek kadar kızması da boşuna değildir.

Kovalev karakter yönünden kendini bulamamış bir kişidir. Bunun en güzel örneğini, lâyıık olmadığı rütbe ve işlere kendini yaklaştıırabilmesinde görüyoruz. Peterburg'a iş için geldiği zaman ya vali yardımcılığı yapmaya ya da önemli bakanlıkların birinde, ekonomi kısmında memur olarak çalışmaya razıdır. Gerçi kahramanımız bunları da küçümsemektedir. Rütbe ve iş sorunlarını çözümlейince iki bin ruble drahomalı bir kızla da evlenirse dünyanın en

mutlu insanlarından biri olmaya adaydır.

Onun bu hayallerinin bir kısmını, burnu gerçekleştirir. Burnu, alıp başını gittiği için son derece öfkelenen Kovalev, Nevski caddesinde onu aramaya başlar. Kendisi, her zaman Nevski caddesi gibi büyük yerlerde gezdiğine göre, burnu da oralarda bir yerde olmalıdır. Gerçekten de Kovalev burnunu bulur. Ancak bir sürprizle karşılaşır. Çünkü burnu üçüncü dereceden memur oluvermiştir. Kilisede yüzyüze geldiklerinde Kovalev'le aralarında geçen konuşma her bakımdan komik ve ilgiçtir:

".... İkimizin de durumu biraz garip değil mi bayım... bana öyle geliyor ki..... yerinizi bilmeniz gerek. Sizi her yerde arayıp duruyorum en sonunda buluyorum hem de nerede?- bir kilisede. Siz de hak verirsiniz ki,..

- Özür dilerim ama neden sözettiğinizi anlamıyorum.....

-Bakın bayım- dedi Kovalev kendi kişisel üstünlüklerini bilen bir insan tavrıyla- sözlerinizi nasıl yorumlamak gerektiğini bilemiyorum.... Bence her şey ortada.... İsteseniz de istemeseniz de benim burnumsunuz.

Burun binbaşuya şöyle bir baktı ve kaşlarını çat-tı.

-Kesinlikle yanılıyorsunuz. Ben özgür biriyim. Zaten aramızda herhangi bir bağlantı olması da imkânsız. Hem üniformanızın düğmelerinden anladığım kadarıyla başka bir yerde görev yapıyor olmalısınız..." (S.40)

— Мне странно, милостивый государь... мне кажется... вы должны знать свое место. И вдруг я вас нахожу, я где же? — в церкви. Согласитесь...

— Извините меня, я не могу взять в толк, о чем вы изволите говорить... Объяснитесь.

— Милостивый государь... — сказал Ковалев с чувством собственного достоинства, — я не знаю, как понимать слова ваши... Здесь все дело, кажется, совершенно очевидно... Или вы хотите... Ведь вы мой собственный нос!

Нос посмотрел на майора, и брови его несколько нахмурились.

— Вы ошибаетесь, милостивый государь. Я сам по себе. Притом между нами не может быть никаких тесных отношений. Судя по юголицам вашего вице-мундира, вы должны служить по другому ведомству.

Üçüncü dereceden bir memur olan burun, Kovalev'in istediğine yani yüksek rütbeye sahiptir. Burnun davranışları da onun bu rütbeyi hemen benimsediğini gösterecek bir nitelik taşımaktadır. Yüksek rütbeli burun, karşısında durarak bir şeyler anlatmaya çalışan Kovalev'in düşük rütbeli bir memur olduğunu anlamıştır. Davranışlarını buna göre ayarlayarak ona küçümser bir tavırla karşılık vermektedir. Hatta Kovalev'in üniformasına bakıp "başka bir yerde çalışıyorsunuz" diyerek aralarındaki rütbe farkını belirtmekten de geri kalmaz. Kovalev'in yüksek rütbe alarak yapmaya can attığı gösterişi onun yerine burnu yapmaktadır. Kovalev ona "yerinizi bilmeniz gerek" derken, yüzündeki yerini kastetmemektedir. Adeta bu sözle Kovalev

ona "bu rütbeyi alması gereken sen değilsin benim" demek istemektedir.

Kovalev üzerinde yoğunlaştırdığı rütbe konusundaki hicvini, Gogol hikâyesinin başlangıcında genelleştirmekten kaçınmamıştır:

".... Ama Rusya öyle garip bir ülke ki eğer beşinci dereceden herhangi bir memur hakkında konuşuyorsanız Kamçatka'dan Riga'ya bütün beşinci dereceden memurlar kendi üstlerine alınacaklardır. Aslına bakarsanız bu bütün rütbe ve unvan sahipleri için geçerlidir...." (S.37-38)

Но Россия такая чудная земля, что если скажешь об одном коллежском асессоре, то все коллежские асессоры, от Риги до Камчатки, непременно примут на свой счет. То же разумеи и о всех званиях и чинах.

Böylelikle Gogol, sadece hikâyesinin kahramanı Kovalev'i değil, ona benzeyen memurları da hicvettiğini göstermiştir.

Ünlü eleştirmen Belinski Kovalev'i "kaba, küçük, göze hemen çarpan, çirkin bir hiçliğin kendisi" diyerek tanımlamaktadır. Ayrıca Belinski onu her yerde rastlanacak bir kişi gibi gördüğünü şu sözlerle açıklamaktadır:

"Bu kişi niçin siz bu kadar ilgilendirdi, niçin o zavallı burnun başından geçen olağanüstü olayla sizi bu kadar güldürdü dersiniz? Binbaşı Kovalev bir tane değil, binlercedir de onun için: Öyle ki yüzlerce kez Kovalev'le karşılaşmanıza rağmen ancak tanıştıktan sonra hemen

tanıyiverirsiniz onları ve binlerce insan arasından ayırt-
etmeye başlarsınız"¹

Gogol "Burun" hikâyesinde rütbe temasının yanısıra
diğer hikâyelerinden oldukça farklı bir konuyu hicvetmektedir. Ko-
yelerinden oldukça farklı bir konuyu hicvetmektedir. Kova-
lev burnunun kaybolduğunu ilân olarak bildirmek için gaze-
teye gider. Burnunun kaybolduğunu ve ilân vermek istediği-
ni söyleyince görevlinin yanıtı şu olur:

"- Gazetemiz çaptan düşebilir. Her önüne gelen
burnunun kaçtığına dair ilân vermeye kalkarsa ne olur ha-
limiz... Herkes gazetelerin başma haberler ve yalan dolan-
la dolduğunu söylemeye başlar." (S.45)

— Так. Газета может потерять репутацию. Если вся-
кий начнет писать, что у него сбежал нос, то... И так
уже говорят, что печатается много несообразностей и
ложных слухов.

Bunu söyledikten sonra görevli, bir adamın kara
tüylü finosunun kaybolduğuna dair bir ilân verdiğiinden
sözeder. Üstelik hesap yetmiş üç ruble tutmuştur! Sonuçta
kara finonun bir kuruluşta çalışan veznedar olduğu or-
taya çıkmıştır. Gazete görevlisi gayet bilmiş bir tavırla
Kovalev'e bunu anlatmaktadır, ancak onun çalıştığı gaze-
telerde çıkan ilânlar ise tam bir saçmalıktır. Örneğin,
ilânın bir tanesi "içki içmeyen bir kâhyanın iş aramasıyla"
ilgilidir. Hemen bunu yanında "1814 te Paris'ten getirtil-
miş, az kullanılmış bir araba satış" ilânı, onun yanında

1) Gogol v şkole: O. Kudryavtseva; S. 266.

ise "bir yıllığına hizmetçilik yapmak üzere ondokuz yaşında çamaşır yıkayan ve öteki işlerden de anlayan bir genç kız aranmakta" olduğu bildirilmektedir. Hizmetçi kız ilânının yanında ise "sadece yayı eksik araba"yla "onyedi yaşında balakırı genç ve azgın bir at" satıldığına dair ilânlara yer verilmiştir.

Bu ilânların saçmalığı her durumda, insanın ya bir eşya ya da bir hayvanla aynı sırada yer almasıdır. Aynı sûtunda iş arayan kâhya ile 1814 yılına ait bir araba ilânı verilirken ondokuz yaşında bir hizmetçi kızıdan sonra, rahatlıkla yayı eksik bir araba ya da balakırı ata yer verilmiştir. Gazetede görevli memurun bu ilânlara rağmen Kovalev'in kayıp burnuna yer ayırmama isteği ağızla anlatılmaktadır. Ayrıca, görevli memur Kovalev'e kaybolan burun macerasını bir yazara anlatmasını ve onun bu konuda yazdığı yazının, "Kuzey Arısı"nda yayınlanabileceğini söyler. Goğol, görevlinin ağzından aktardığı bu sözlerle o dönemin ünlü gazete ve dergileri yayınladıkları haberlerden ötürü hicvetmektedir.

"Burun" Gogol'ün güldürü ağırlıklı hikâyelerinden biridir. Diğer Peterburg hikâyelerinde görülen "güldürürken ağlatan" adı verilen gelenekten uzaktır. Hayal yönü de fazla olan "Burun" hikâyesinde Gogol'ün hicvinin odak noktası yine "Bir Delinin Notları"nda olduğu gibi rütbe tutkusudur.

"Burun" hikâyesinin, Rus edebiyatı için önemli sayılabilecek bir yönü de Dostoyevski'nin "İkinci Kişilik" (Dvoynik) adlı romanı için kaynak olmasıdır. Burnun insan kılgına girerek dolaşması psikolojide çift kişilik adı verilen hastalığı çağrıştırmaktadır. Gerçekte, Dostoyevski

de bu olayı Gogol'den farklı olarak ciddi, psikolojik ve daha derin boyutlarıyla ele almıştır.

"NEVSKİ CADDESİ"

"Nevski Caddesi" Peterburg'la ilgili tipik hikâyelerden birisidir. Hikâyede, Peterburg'un en canlı caddelerinden olan Nevski caddesinde yaşanan olaylardan bir kesit ele alınmaktadır. Nevski Caddesinde Gogol dış parlaklığın ve güzelliğin iç yüzünü gözler önüne sermektedir. Ünlü eleştirmen Belinski'ye göre hikâyede aynı yaşamın iki zıt kutbu verilmektedir. Tablonun bir tarafında endişesiz çocuk gibi saf ve solgun bir ressam vardır. Öte yandan ise açık göz fırsatları kendi işine geldiği gibi değerlendirmeyi bilen bir tip, Pirogov, vardır. Ressam Piskarev romantiktir, hayal aleminde yaşadığı için büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Pirogov ise daha gerçekçidir ancak fazla girişken olması, toplum kurallarının bazıları hiçe sayması sonucunda zor durumlara düşer.

Hikâyenin konusu şöyledir: Peterburg'un en gözde caddesi olan Nevski caddesinde, günün her saatinde çeşitli gruplardan insanlar gezmektedirler. Bunların arasında havai ruhlu Pirogov ile ressam arkadaşı Piskarev de vardır. Bir gün Piskarev ve Pirogov caddede gezerlerken iki güzel kadın görürler. İkisi de ayrı ayrı bu kadınların peşine düşerler. Piskarev hoşlandığı esmer kadını oturduğu yere kadar takip eder. Kadının oturduğu yeri görünceye kadar, onun yüce bir güzelliğe sahip olduğunu düşünür.

Piskarev'e göre tapılması gereken bir kadındır. Ancak kadın Peterburg'un arka sokaklarından birinde ahlâk düzeyi düşük bir yaşam sürdürmektedir. Piskarev iyi niyetini bozmadan, esmer güzelinin, kötü koşullar yüzünden böyle bir yere düştüğüne karar verir. Bu kadının güzelliği Piskarev'in ruhuna işlemiştir. Onun yüzünü her an görebilmek, hayalini canlı tutabilmek için çareyi afyon içmekte arar. Aldığı afyonun etkisiyle hayal dünyasına gömülür. Bu hayal dünyasından uyanmak ona pahalıya mal olur. Kurtuluş yolu kalmadığını anlayınca Piskarev intihar eder.

Pirogov'un peşine düştüğü kadın ise sarışın bir Almandır. Kadın evlidir. Kocası Şiller, çizmelere mahmuz yapmaktadır. Kadının ilgisini çekip onunla konuşmak için, Pirogov, Şiller'e mahmuz yaptırmaya karar verir. Ancak Şiller'in şüpheli kişiliği, Pirogov'un karısıyla ilgilendiğini anlamasını sağlar. Bir gün Şiller sarhoş bir halde eve döndüğünde Pirogov'u karısıyla görünce öfkelenir. Arkadaşlarıyla beraber Pirogov'a dayak atar. Bu olay Pirogov'u kısa bir süre uslandırır. Aradan zaman geçince Pirogov yine çapkınlıklarına devam eder.

Nevski caddesinde gezen insanların tasviriyle Pirogov'un başından geçenler hikâyesinin gülünç yanını, Piskarev'in yaşadıkları ise hüznü yanını oluşturmaktadır. Bu ressam gerçeklerin dışında yaşayan, çevresindeki her şeyi ideal gibi gören bir kişi olarak "mükemmel dikimli ceketler"iyle, özene bezene bıraktıkları favorisiyle kurum içinde dolaşan, karpuz kollu elbiseler giyen ince belli

bayanların doldurduğu ana caddeye kendi iç dünyasında isyan etmektedir. Ancak bu isyanın sonucu yenilgi olur.

Pirogov ise, bu caddenin günlük yaşamından bir parçadır. Bu nedenle hikâyede, yazarın hicvinin odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Pirogov, Gogol'ün yarattığı bayağı kişiliklerden en akılda kalıcı olanlarından biridir. Pirogov boş, kültür düzeyi düşük bir karaktere sahiptir. Ancak bu kusurunu büyük bir başarıyla, kendi gibi kişilerden oluşan topluluk içinde gizlemeye çalışmaktadır. Çevresindeki kişilerde toplantı kurallarını iyi bilen, kültürlü ve soylu adam izlenimi bırakmayı istemektedir. Hikâyeyi anlatan kişi onu detaylı olarak tanıtmadan önce simgelediği topluluktan hicivci bir dille söz etmektedir:

Но прежде, нежели мы скажемъ, кто таковъ былъ поручикъ Пироговъ, не мѣшаетъ кое-что разсказать о томъ обществѣ, къ которому принадлежалъ Пироговъ. Есть офицеры, составляющіе въ Петербургѣ какой-то средний классъ общества. На вечерѣ, на обѣдѣ у статскаго совѣтника или у дѣйствительнаго статскаго, который выслужилъ этотъ чинъ сорокалѣтними трудами, вы всегда найдете одного изъ нихъ. Нѣсколько блѣдныхъ, совершенно безцвѣтныхъ, какъ Петербургъ, дочерей, изъ которыхъ нѣкоторыя перезрѣли, чайный столикъ, фортепіано, домашніе ташцы — все это бываетъ нераздѣльно съ свѣтлымъ эполетомъ, который блещетъ при лампѣ между благонаправной блондинкой и чернымъ фраккомъ братца или домашняго знакомаго. Этыхъ хладнокровныхъ дѣвицъ чрезвычайно трудно расшевелить и заставить смѣяться; для этого нужно большое искусство или, лучше сказать, совсѣмъ не имѣть никакого искусства. Нужно говорить такъ, чтобы не было ни слишкомъ умно, ни слишкомъ смѣшно, чтобы во всемъ была та мелочь, которую любятъ женщины. Въ этомъ надобно отдать справедливость означеннымъ господамъ. Они имѣютъ особенный даръ заставлятъ смѣяться и слушать этихъ безцвѣтныхъ, красавицъ.

Восклицания, задушаемый смѣхомъ: «Ахъ, перестаньте! Не стыдно ли вамъ такъ смѣшнить!» бывають имъ часто лучшею наградою. Въ высшемъ классѣ они попадаются очень рѣдко или, лучше, никогда: оттуда они совершенно вытѣснены тѣмъ, что называютъ въ этомъ обществѣ аристократами. Впрочемъ, они считаются учеными и воспитанными людьми. Они любятъ потолковать объ литературѣ; хвалятъ Булгарина, Пушкина и Греча и говорятъ съ презрѣніемъ и остроумными колкостями объ А. А. Орловѣ.

"Bir subay olan Pirogov'dan söz etmeden önce, onun içinde bulunduğu topluluk hakkında bir şeyler söylemek gerekli. Peterburg'ta toplumun orta sınıfını oluşturan bazı subaylar vardır. Bir eyalet danışmanının ya da kırk yılını bu rütbeyle geçirmiş bir çok danışmanın verdiği yemeklerde, her zaman onlardan birine mutlaka rastlarsınız.... Solgun güzelleri gülmeye, söylediklerini dinlemeye zorlamakta korkunç bir yetenekleri vardır. Kahkahalar arasında kaybolan 'Ah, yeter artık susun! insanları böyle güldürmeye utanmıyormusunuz!' nidaları, onlar için çoğu zaman en güzel hediyedir. Yüksek sosyeteye katıldıkları pek seyrek, hatta hiç olmaz, çünkü bu toplulukta kendilerine aristokrat demelerinden sıkılmaktadırlar. Bununla birlikte bilgili ve okumuş insanlar sayılırken Edebiyattan konuşmaya bayılırlar Bulgarin'i, Puşkin'i ve Greç'i överler. Orlov'u ise zekice söylenmiş acı sözlerinden ötürü nefretle anarlar...." (S.38)

Hikâyeyi anlatan kişi, Pirogov'un içinde bulunduğu bu topluluğu övermiş gibi bir tavırla anlatmaktadır. Âdetta bu subay topluluğu olmasa toplumun orta sınıfından sözedilmeyecek, eyalet danışmanlarının düzenlediği balolar-

dan birine rastlanmasa herşeyin tadı kaçacak ve soluk yüz-
 lü bayanlar gülmeyecekmiş izlenimi yaratılmaktadır. Hikâ-
 yeyi anlatan kişi, subaylar kendilerine "aristokrat" den-
 diği için, yüksek düzeydekilerin toplantılarına gitmedik-
 lerini söyleyerek, bunu iki değişik biçimde yorumlamamıza
 yol açmaktadır. Pirogov ve meslekdaşlarının subaylığı
 aristokratlardan ayrı, hatta daha üstün bir grup gibi gör-
 düklerini düşünmek mümkündür. Bunun için yüksek sosyete-
 nin toplantılara katılmak onlara göre değildir. İkinci yorum
 ise hikâyeyi anlatanın vermek istediğine daha yakındır. Pi-
 rogov ve onun gibi subaylar, gerçekte, her bakımdan kendi
 düzeylerinin üstünde bir topluluk içinde kusurlarının ve
 görgüsüzlüklerinin ortaya çıkmasına neden olabileceği için
 onların arasına girmekten sıkılmaktadırlar. Bu nedenle ken-
 dilerine aristokrat denmesini bahane etmektedirler. Kısaca
 belirtmek gerekirse, "aristokrat" kelimesi onların, düşük
 kültür düzeyleriyle görgüsüzlüklerini hicvetmek amacıyla
 kullanılmıştır. Zaten bu subayları toplantılarına çağıran
 kişiler de çoğu zaman ne uzayıp ne kısalmış kırk yıl aynı gö-
 revî yapmış insanlardır.

Pirogov'un tipindeki subayların kültür düzeyleri-
 nin düşük olduğuna ilişkin, çok yerinde imalar vardır.
 Örneğin boş boş konuşup solgun ve asık suratlı bayanları
 güldürmek onlar için çok büyük ve önemli bir başarıdır.
 Puşkin gibi dâhi bir şairi, edebiyat çevresinde çalışma-
 ları olmasına rağmen pek önemli sayılmayan Bulgarın ve
 Greç gibi yazarlarla aynı kefeye koymaları onların kültür
 düzeylerinin düşüklüğünü göstermektedir. Hikâyeyi anlatan

kişi bu konudan söz ederken, cümlelerin sıralamasını öyle güzel yapmıştır ki başlangıçta övgü izlenimi bırakan anlatım sonuna doğru tamamen hicivsel bir özelliğe bürünmektedir.

Anlatıcı, Pirogov'u daha da şiddetli bir dille hicvetmektedir. Özellikle başlangıçta söylediği cümle, Pirogov'un hicvedildiğini açıkça göstermektedir. Hikâyeyi anlatan kişi: "Ancak subay Pirogov'un bu yetenekler dışında, sadece kendine özgü olanları vardı" der. Bundan sonra özgün yetenekleri saymaya başlar: Pirogov "Don yöresinin Evlâdı Dimitri"¹ ve "Akıldan Belâ"² eserlerindeki şiirlerin bazılarını olağanüstü denecek kadar güzel okumaktadır. Hele pipo dumanıyla bir anda arka arkaya on tane halka yapmakta üstüne kimse yoktur. Kendi aklından uydurduğu fıkraları anlatmakta çok ustadır. Hikâyeyi anlatan kişi onu bu yetenekleriyle ilgili bölümü bitirirken ince bir alayın da bulunduğu sözleri söyler: "Bununla birlikte kaderin Pirogov'a sunduğu bütün yetenekleri saymak biraz zor iştir." Bu sözlerle hikâyeyi anlatan kişi, Pirogov gibi karakteri olan bir insanda, bu tür saçma sapan özelliklerin çok sayıda bulunabileceğini belirtmektedir. Yani onun bu yetenekleri ne kadar sayılırsa sayılsın sonuç değişmeyecektir.

Hikâyede yazarın, hicvinin en önemli odak noktasını Nevski caddesi ve büyük küçük rütbeli, yaşlı genç, bay bayan her tür insan oluşturmaktadır.

1) V. Ozarev adlı bir yazarın tarihi trajedisidir. 1805 ve 1809 yılları arasında çok popüler bir eserdir.

2) A.S. Griboedov adlı 19.yy. başlarında yaşamış önemli bir Rus yazarının komedisi.

Нѣтъ ничего лучше Невскаго проспекта, по крайней мѣрѣ, въ Петербургѣ: для него онъ составляетъ все. Чѣмъ не блеснитъ эта улица-красавица нашей столицы? Я знаю, что ни одинъ изъ блѣдныхъ и чиновныхъ ея жителей не промѣняетъ на всѣ блага Невскаго проспекта. Не только кто имѣетъ двадцать пять лѣтъ отъ роду, прекрасные усы и удивительно сшитый сюртукъ, но даже тотъ, у кого на подбородкѣ выскакиваютъ бѣлые волосы и голова гладка, какъ серебряное блюдо, и тотъ въ восторгъ отъ Невскаго проспекта. А дамы! О, дамамъ еще больше пріятенъ Невскій проспектъ. Да и кому же онъ не пріятенъ? Едва только взойдешь на Невскій проспектъ, какъ уже пахнетъ однимъ гуляньемъ. Хотя бы имѣлъ какое-нибудь нужное, необходимое дѣло, но, взойдши на него, вѣрно, позабудешь о всякомъ дѣлѣ. Здѣсь единственное мѣсто, гдѣ показываются люди не по необходимости, куда не загнала ихъ надобность и меркантильный интересъ, объемлющій весь Петербургъ.

Hikâyeyi anlatan kişi ilk önce Nevski caddesini tanıtmaktadır:

"Nevski caddesinden güzel bir yer yoktur; en azından Peterburg'ta. Bu cadde Peterburg'un her şeyidir. Ne kadar güzel bir parlaklığı vardır bu caddenin. Başkentimizin biricik güzelidir burası. Bildiğim bir şey varsa o da solgun yüzlü memurlardan hiç birinin Nevski caddesinin sunduğu nimetleri, başka nimetlerle değiştirmeyeceğidir. Sadece yirmi yaşına gelmiş, olağan üstü güzel bıyıkları olan mükemmel dikimli elbiseler giyen gençler değil, sakalında beyazlar çıkmış, kafası gümüş tabak gibi parlayan kişilerle heyecan içinde caddeden geçmekte olanlara bile rastlanabilir. Ya kadınlar! Ah kadınlar için Nevski caddesi daha da tatlıdır. Zaten kimin hoşuna gitmezki bu cânim cadde! Nevski caddesine girdiğiniz gibi bir gezinti kokusu alıverirsiniz. Mutlaka yapılması gereken zorunlu bir işiniz olsa bile buraya adımınızı atınca herşeyi unutursunuz. Burası sorumluluğu, işi gücü bulunan kişile-

rin ve bütün Peterburg'u saran çıkar dolu ilginin rastlan-
dığı tek yerdir...." (S.14)

Nevski caddesine yağdırılan bu övgülerin gerçekte ilgisi yoktur. Dikkat edilince caddenin kendi manzarası hakkında bir bilgi verilmediği görülebilir. Hikâyeyi anlatan kişinin sözünü ettiği cadde, üzerinde evlerin ya da dükkânlarla lokantaların bulunduğu bir yer değildir. Burası insan kalabalığının meydana getirdiği organik bir caddedir. Başlangıçta insanı kendine çeken şeyin cadde olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak caddeden geçen bir kişi caddenin cazibesine değil caddede dolaşanların dünyaya, sorumluluğa ve işlerine gösterdikleri kayıtsızlığa kapılmaktadır. Bu düşünceyi hikâyeyi anlatan kişinin "Nevski caddesine girdiğiniz gibi bir gezinti kokusu alırsınız" sözü kuvvetlendirmektedir. Bu bölümde caddeyle ilgili en güzel hiciv ise, başlangıçta "memurların hiç birinin Nevski caddesinin sunduğu nimetlerin değişmeyeceğini"ni belirten cümleden biraz sonra "Peterburg'u saran çıkar dolu ilginin rastlanmadığı tek yer burası" demektedir. Çünkü Nevski caddesinin memurlara sunduğu nimetler cadede dolaşp, temiz hava almak ve eğlenmekten çok daha değişik şeylerdir: rüşvet yeme, bir kişinin yazılarıyla bir başka yere geçme gibi hizmetler kastedilmektedir.

Caddenin tasvirinde detayına girildikçe, hiciv daha güçlü bir karakter kazanmaktadır. Ancak anlatım biçimindeki övgü dolu ton eski şeklini korumaktadır.

"Ne adres yazılı bir kağıt parçası ne de belirli bir buluşma yeri Nevski caddesi kadar kesin bir sonuç verebilir. Nelere kadirdir şu Nevski caddesi! Gezilecek çok az yeri bulunan zavallı Peterburg'un biricik eğlencesi...." (S.14-15)

Никакой адресь-ка-

лецдарь и справочное место не доставят такого яркого известия, какъ Невскій проспектъ. * Всемогущій Невскій проспектъ! Единственное развлеченіе бѣднаго на гулянья Петербурга!

Hikâyeyi anlatan kişinin söylediği hemen hemen her sözü tersine çevirirsek Nevski caddesinin, parlak kelimelerin arkasındaki gerçek yüzü karşımıza çıkacaktır.

Nevski caddesinde gezen tiplerin hicivleri ise, caddenin detaylı tanımından sonra verilmektedir. Buradaki insanlarla ilgili hicivlerde, ilk önce giyim ve dış görünüş ele alınmaktadır. Giyimleri tasvir ederken hikâyeyi anlatan kişi, insanların sık olmak konusunda gösterdikleri gereksiz çabaya ve zayıflığa deyinmektedir. Renklerdeki aşırılık, göze çarpan zıtlıklar Gogol'ün onları hicvetmek için baş vurduğu yöntemlerden biridir. Onların giyisilerinde ya da görünüşlerinde göze çarpan aşırılık ve zıtlıklar için "Nevski caddesinde rastladığınız her şey büyük bir uygunluk içindedir." denmektedir. Bayanların ince bel-leri, bayların ise favorileriyle bıyıkları bu "büyük uygunluğa" dahildir. Bayanların ince bellerini hikâyeyi anlatan kişi yapmacık bir hayranlık altında şu sözlerle aktarmaktadır:

"....Burada rüyanızda bile göremeyeceğiniz kadar ince bellere rastlarsınız: ince, dar beller! Bir şişenin boynundan kalın olmayan beller! Bu belleri gördüğünüz zaman, muhtemelen, hiç de nazik olmayan bir tavırla bu belleri dirseklememek için korku içinde kenara çekilirsiniz. Dikkatsizliğinizden, hatta nefes alışınızdan doğanın bu sanat eserine zarar vermek korkusuyla dolar yüreğiniz...." (S.17)

Здѣсь вы встрѣтите такія талія, какія даже вамъ не снились никогда: тоненькія, узенькія, талія никакъ не толще бутылочной шейки, встрѣтятся съ которыми, вы почтительно отойдете къ сторонкѣ, чтобы какъ-нибудь неосторожно не толкнуть невѣжливимъ локтемъ; сердцемъ вашимъ овладѣетъ робость и страхъ, чтобы какъ-нибудь отъ неосторожнаго даже дыханія вашего, не переломилось

Bu bölümde insanların moda düşkünlüğü hiçv edilmiştir. O dönemlerde ince bele gösterilen düşkünlük Gogol'ün kaleminde hiçv konusu olmuştur. Aynı zamanda bayların da bıyıklarıyla, favorileri için aynı durum söz konusudur. Ayrıca bıyıklara gösterilen özenin dış görünüşle ilgisi vurgulanarak, bu uğurda gösterilen gayretler alaylı bir anlatımla yansıtılmaktadırlar.

Nevski caddesinde gezen insanların hicvedilen bir yönü de, bunların görünüş bakımından kendilerine gösterdikleri dikkatin aynısını başkalarına da göstermelidir. Birbirleriyle gayet dalgın konuşan bu insanlar, aniden konuşmayı kesip karşıdan gelen kişinin kılığını kıyafetini incelemeye koyulurlar. Âdeta karşılarındaki kişiye değer biçmek amacındadırlar:

"....Burada anlaşılması güç binlerce karakter ve olayla karşılaşacaksınız. Tanrım Nevski caddesinde ne çok garip karakter vardır bir bilseniz! Sizinle karşılaştığınız-

da çizmelerinize gözlerini diken ya da yanınızdan geçtikten sonra ceketinizin yırtmacına bakmak için gerisin geri dönen insanlar o kadar çoktur ki! Bu güne kadar insanların bunu niçin yaptıklarını bir türlü anlayamamışımdır. İlk başta onları çizmeci falan sanıyordum. Oysa hiç de öyle bir halleri yoktur. Genellikle farklı dairelerde görev yapan, pek çoğuda olağanüstü yetenek göstererek bir devlet dairesinden ötekine tek bir yazıyla ilişki kurabilenlerdendir. Ya da pastanede gazete okuyan, gezmekle vakit, geçiren insanlardır. Kısacası, büyük bir kısmı akli başında insanlardır...." (S.18)

Гутъ вы встрѣтите тысячу непостижимыхъ характеровъ и явленій. Создатель! какіе странные характеры встрѣчаются на Невскомъ проспектѣ! Есть множество такихъ людей, которые, встрѣтившись съ вами, непременно посмотрятъ на сапоги ваши и, если вы пройдете, они оборотятся назадъ, чтобы посмотрѣть на ваши фалды. Я до сихъ поръ не могу понять, отчего это бываетъ. Сначала я думалъ, что они сапожники, но, однако-же, ничуть не бывало: они большею частію служатъ въ разныхъ департаментахъ. Многие изъ нихъ превосходнымъ образомъ могутъ написать отношеніе изъ одного казеннаго мѣста въ другое; или же — люди, занимающіеся прогулками, чтеніемъ газетъ по кондитерскимъ, — словомъ большею частію все порядочные люди.

Hikâyeyi anlatan kişi saf bir dille, konuşmaya dalmış görünen insanların, karşıdan gelen birini gördüklerinde konuşmayı aniden kesip ilgilerini o kişi yöneltmesini bir türlü anlayamadığını söyler. Çünkü ona göre şık giyimli, maddi durumu iyi hem de kültür düzeyi yüksek kişiler bunu yapmazlar. Hikâyeyi anlatan kişinin bu saflığından yararlanarak Gogol bu insanları "çizmeci" diyerek alaya almaktadır. Çünkü hikâyeyi anlatan kişinin, düşündüğünün

aksine bunu yapanlar iyi görevlerde ve mevkilerde bulunan insanlardır. Yazar bu bölümde Nevski caddesinde gezen insanların iki kusurunu eleştirmektedir; Bunlardan biri kıskançlıktır. Caddede dolaşan kişiler eğer iyi giyimlerine rağmen başkalarının üzerindeki yıtmaçına kadar inceleyebiliyorsa bunun bir nedeni kıskançlıktır. Bu kıskançlığın temelinde "Onda var bende niye yok?" ya da "ben de niye olmasın?" psikolojisi vardır. Ayrıca bu kıskançlıkta rekabet duygusu da bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hicvedilen diğer kusur ise görgüsüzlüktür. Belirli bir mevkide görev yapan kişilerin aynı zamanda kültürel bakımdan da belirli bir düzeye ulaşmış olması gerekir. Ancak bu insanlardan umut edilen aksine, karşıdakini hiç çekinmeden üstelik iyiden iyiye incelemesi görgüsüzlüklerini ortaya koymaktadır. Gogol hem bu insanları hem de pastanede oturup gazete okuyan, etrafını seyreden insanları "aklı başında" diyerek görgüsüzlüklerini alaylı bir dille hicvetmek fırsatını kaçırmamıştır. İş bitiminde Nevski caddesinde her rütbeden memur görülmektedir. İç işlerinden dış işlerine kadar tüm bakanlıklarda çalışan büyüklü küçüklü memurlar gezmektedirler. Gogol hikâyeyi anlatan kişinin ağzından mu memurların durumlarını şu sözlerle aktarmaktadır:

".... Tanrım ne kadar güzel görevler ve ne kadar güzel hizmetler var bu dünyada! İnsanın ruhunu nasıl da yüceltip zevkle dolduruyor bu görevler! Ama ne yazık ki ben resmi bir yerde çalışmıyorum. Ne yazık ki şeflerin memurlara karşı ne kadar ince davrandıklarını görme zevkinden yoksunum!...." (S.16-17)

Боже, какія есть прекрасныя должности и службы! какъ онѣ возвышаютъ и улаживаютъ душу! Но, увы, я не служу и лишень удовольствія видѣть тонкое обращеніе съ собою начальниковъ.

Hikâyeyi anlatan kişi, Nevski caddesinde iş çıkışından sonra dolaşan kişilere âdeta özendiği izlenimini yaratmaktadır. Oysa bu da Gogol'ün o kişiler üzerindeki hicvi gizlemek amacıyla baş vurduğu bir yöntemdir. Bu paragrafta asıl verilmek istenen, sanki bütün gün yoğun bir çalışma temposundaymış gibi Nevski caddesinde gezinmeye çıkan insanların, bunu hiç de hak etmedikleridir. Hikâyeyi anlatan kişi, memurların bu görevlere başkaları aracılığıyla girdiklerinden ve böylelikle kendisinin açıkta, işsiz kaldığından yakınmaktadır. Bu arada sürekli emrindeki memurları hırpalamayı ihmal etmeyen şefler de hicvedilmiştir.

Hikâyede Gogol, Nevski caddesinin parlaklığına kapılan Pirogov ve Piskarev adlı iki genci tasvir etmektedir. Bu iki genç aracılığıyla Nevski caddesindeki yaşantının "iki zıt kutbu" tanıtılmaktadır. Pirogov bu caddenin dış parlaklığına ayak uydurmuştur ve onu yaşamaktadır. Başına gelmeyen kalmasa bile Pirogov caddenin cazibesine kendini kaptırmış kişilerin simgesidir. Piskarev ise bu caddenin çok dışında kalmış ve estetik arayışları içine girmiş bir ressamdır. Büyük bir yanlışlık yaparak estetiği,

esmer güzelin yaşadığı kötü yerde bulunduğunu sanmıştır. Piskarev Nevski caddesinin gözalıcı parlaklığının arkasındaki gerçeği ve acıyı yaşamış en sonunda yok olup gitmiştir.

Gerçekten de bu caddenin gerçek yüzü, en azından bir kısmı, Piskarev'in başından geçen olayla ortaya çıkmaktadır. Nevski caddesinin parlak ve gözalıcı görünüşü tamamen aldatıcıdır. Burası gerçekte çıkarların gözetildiği, çıkar için ilişkilerin kurulduğu bir yerdir. Caddede gezen insanlar her an birbirlerini kollamaktadırlar. Bu isterse giyim konusu, isterse eğlenceci vakit geçirmek için olsun ya da meslek yaşamıyla ilgili fırsatları değerlendirmek amacıyla olsun herkes etrafındakilerle aşırı derecede ilgilidir. Gogol, memurundan Fransız matmazellerine kadar Nevski caddesinde gezen herkesi hicivci bir dille gözler önüne sererken, gerçekte, onların burada gezmeyi hak etmeyen kişiler olduğunu vurgulamaktadır.

"ARABA"

"Araba" Gogol'ün en eğlenceli hikâyelerinden biridir. Bu hikâyede yazar, Rus askerlerinin yaşantısını tanıtmaktadır. Rus askerlerinin yaşamıyla ilgili temanın başlangıcını, "İvan Şponka ve Teyzesi" adlı hikâyede görmüştük. "Araba" gerek konusu ve gerekse geçtiği yer bakımından diğer "Peterburg Hikâyeleri"nden farklıdır. Ancak yazılış tarihi diğer hikâyelerle aynı olduğu için, bu hikâyenin aynı başlık altında ele alınması gelenek haline gelmiştir.

Eleştirmen Belinski "Araba" için "pek çok romantik yazarımızın romanlarında gördüğümüzden daha canlı bir yaşamın ve gerçeğin anlatıldığı, ustaca kaleme alınmış bir hikâye." demektedir.¹ Belinski'nin değindiği bu özelliğinin yanısıra "Araba"da Gogol'e özgü tipik hiciv örneklerinin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Küçük ücra bir yer olan "B....." şehrine bir süvari alayı gelir. Böylece şehirde büyük bir hareketlenme meydana gelir. Askerler şehrin dört biryanını kaplar. Alayın generali bir yemek düzenler. O güne kadar varlıklarından kimsenin haberdar olmadığı çiftlik sahipleri, şehrin tek sosyetesini olan belediye başkanını ve yargıç da yemeye katılırlar. Bu grup arasında en dikkati çeken kişi eskiden askerlik yapmış ancak "hoş olmayan bir macera" nedeniyle ordudan istifa etmek zorunda kalmış çiftlik sahibi Pifagor Çertokutski'dir. Yemek sırasında atlardan söz açılır. General en sevdiği kısrağını gösterir. Çertokutski de General'in gösterdiği kısrağa karşılık Venedik stili arabasını göstermek ister. Ertesi gün için Generali ve subayları yemeğe çağırır. Ancak eve sarhoş döndüğü için, konukların geleceğini kimseye haber vermez. Böylece evde hiçbir hazırlık yapılmaz. Öğlene doğru, halâ uyumaya devam eden Çertokutski'ye gelenler olduğu söylenir. Çertokutski dehşet içinde kalır. Kâhyaya, gelenlere evde olmadığını söylemesi için emir verir. Kendisi ise üstünde sabahlığı olduğu halde arabaların konulduğu yerde gizlenir. Hem de Venedik stili arabasının içine, General, ev sahibinin evde olmadığı söylenince biraz bozular. Arabayı görmek istediğini belirtir. Seyis

1) Gogol v russkoy kritike: Belinski; S 197.

onları Venedik stili arabanın bulunduğu yere götürür. General ve yanındakiler, arabada Çertokutski'nin övdüğü kadar üstün bir özellik göremezler. Belki içinde doğru dürüst bir şey vardır diyerek General arabanın üstünü açar. Büyük bir sürprizle karşılaşır. Çünkü Çertokutski der top olmuş, saçı, başı dağınık bir halde sabahlığıyla arabının içinde büzülmüş konukların gitmesini beklemektedir. General onu bu halde görünce "aa, siz burda mıydınız?" der ve arabanın üstünü örter. Bütün konuklar Çertokutski'nin evini terk ederler.

Hikâyede iki önemli karakter vardır: Süvari alayıyla birlikte B... kasabasına gelen General ve yörenin zengin çiftlik sahiplerinden Çertokutski. Yazar, önce Çertokutski'yi tanıtır. "Peterburg Hikâyeleri"ndeki diğer kahramanlardan farklı olarak, Çertokutski'nin rütbe tutkusu gibi bir kusuru yoktur. Onun kusuru gösterişe haddinden fazla düşkün olmasıdır. Çertokutski, elindeki her şeyin gösterişli olmasına dikkat etmektedir. Güzel ve bol drahomalı bir genç kızla evlenmiştir. Bu evlilikten eline geçen parayı gösterişe düşkün olduğu için hemen güzel atlara, altın yaldızlı kapı kilitlerine, evcil bir maymuna ve Fransız kapıcıya yatırmıştır. Arabalara duyduğu ilgi Çertokutski'nin gösterişe düşkünlüğünün canlı örneklerinden biridir.

Süvari alayı B.... kasabasına gelince gösteriş tutkusu konusunda, Çertokutski'ye benzeyen bir generalin bulunduğunu görürüz. Yazar, General'in "şişman ve iri cüsseli" olduğunu söyler. Arkasından da "bununla beraber su-

baylar onun hakkında iyi bir yönetici demektedirler." sözlerini ekler. Burada yazarın, şişman ve iri cüsseli tanımını yaptıktan sonra "bununla beraber" diye devam ederek diğer cümleyi bağlaması dikkati çekici bir özelliğe sahiptir. Çünkü böyle bir cümle yapısıyla yazar âdeta iri ve şişman fiziksel yapının "iyi yönetici" olmayı engellediği izlenimi bırakmaktadır. General'in ses tonu ise öyle bir anlatılmaktadır ki, bu boş bir şişeden ya da küpten çıkan sestense farksızdır. Generalimizin en fazla ilgi duyduğu konu atlardır.

Bu iki kişi yemekte bir araya gelince çok geçmeden aralarında bir idda başlar. Yemek yendikten, herkes karnını fazlasıyla doyurduktan sonra General güzel kısırağını getirmelerini emreder. Çünkü kısırağı herkese göstermek ve onun sahibi olarak övünmek istemektedir. Yazar, kısırağın pek çok subay ve konuğun bulunduğu avluya girişini ve etrafını saran kalabalığın durumunu şöyle tasvir etmektedir:

"Kısırağın adı Agrafena İvanovna'yda; güneyle güzel-ler gibi sağlıklı ve vahşiydi, nallarını takırdağa takırdağa eşişe yanaştı ve aniden durdu.

General, elindeki çubuğu bırakarak büyük bir hoşnutlukla Agrafena İvanovna'yı seyretmeye koyuldu. Albay eşikten atladı ve Agrafena İvanovna'nın bacaklarını inceledi, diğerleri ise hayranlıklarını çeşitli nidalarla gösterdiler.

Çertokutski de eşikten atladı ve kısrağın arkasına geçti. Hazırolda bekleyen, kısrağın dizginlerinden tutmuş asker ise etrafındakilere dik dik sanki onların üstüne atılmak istercesine bakıyordu." (S.57).

Кобыла называлась Аграфена Ивановна; крепкая и дикая, как южная красавица, она грянула копытами в деревянное крыльцо и вдруг остановилась.

Генерал, опустивши трубку, начал смотреть с дополнительным видом на Аграфену Ивановну. Сам полковник, сошедши с крыльца, взял Аграфену Ивановну за морду. Сям майор потрепал Аграфену Ивановну по логге, прочие пощелкали языками.

Чертокуцкий сошел с крыльца и зашел сй взад. Солдат, вытянувшись и держа узду, глядел прямо посетителям в глаза, будто бы хотел вскочить в них.

Yazar bu bölümde kısrağın, yemeğe katılanlarda bıraktığı izlenimi hicvetmektedir. Onların karşısında kısrak, kısrak olmaktan çıkmış sanki güzel ve vahşi bir kadın haline gelmiştir. Zaten yazar, ona "kısrak" yerine "Agrafena Ivanovna" demektedir. Böylece, toplantıdakilerin kısrağı bir hayvan değil kadın olarak gördüğünü belli etmektedir. General eşige yaklaşmasıyla, çubuğunu bir kenara bırakıp hoşnutlukla Agrafena Ivanovna'yı seyretmektedir. Bu tıpkı yemek yedikten sonra, dinlenmek için güzel kadınların rol aldığı, bir oyun seyretmek gibidir. Diğerleri ise sanki bu güzele değer biçmek istiyormuş gibi, onu daha yakından incelemeyi tercih etmektedirler. Agrafena Ivanovna'yı eşige getiren asker ise, âdeta aldığı pozla misafirleri yanındaki güzele kötülük yapmamaları için ikaz etmektedir.

Çertokutski misafirlerin kısırağa hayran kaldığını ve Generalin bundan büyük bir zevk duyduğunu farkeder. Bu nedenle hem kısırağa bir bahane bulmak hem de gösterişte Generalden aşağı kalmamak için "yürüyüşünü bir görsek" der. Çünkü dikkatleri kendine çekmeyi ve toplumun odak noktası olmayı istemektedir. Kısırağın yürüyüşüne bakar ve arabaya kaşulacak cins olduğunu belirtir. Bundan sonra Generalle aralarında gösteriş yapma yarışı başlar. Çertokutski'nin gösteriş yapma zevkinin yanısıra abartarak anlatma huyu da vardır. Abartarak anlatma huyu nedeniyle gösteriş yapma yarışında, Çertokutski'nin üstüne kimse olmadığı anlaşılmaktadır. General, Çertokutski araba konusunu açınca, Peterburg'daki kardeşine son model bir tane ısmarladığını söyler. Ancak kardeşi onun bu istediğini gönderir mi göndermez mi bilememektedir. Buna karşılık Çertokutski'nin sözde " olağanüstü, Venedik işi" bir gezinti arabası vardır. Kahraman, bu "olağanüstü" arabasını şöyle anlatmaktadır:

".... Bu araba tüy gibi hafiftir. Hayret edersiniz. İçine oturunca, saygı değer Generalim, sanki dadınız sizi beşikte sallıyor sanırsınız.... Öyle bir araba ki sormayın! Yani, saygı değer Generalim, ben böylesini hiç görmemişim. Askerlik görevindeyken arkadaki kutuya on şişe rom ve yirmi funtluk tütün koyuyordum; bunlardan başka altı tane üniforma, çamaşırlar ve saygı değer Generalim, izin verirsiniz, tenya gibi diyeceğim, uzun uzun iki çubuk ta girerdi bu kutuya. Arabanın yan ceplerine ise kocaman bir öküz sığdırabilirsiniz...." (S.58)

а когда вы сядете в нее, то просто как бы, с позволения вашего превосходительства, нянька нас в люльке качала!

— А уж укладиста как! то есть я, ваше превосходительство, я не подывал еще такой. Когда я служил, то у меня в ящике помещалось десять бутылок рому и двадцать фунтов табаку; кроме того, со мною еще было около шести мундиров, белье и два чубука, ваше превосходительство, такие длинные, как, с позволения сказать, солитер, а в карманы можно целого быка поместить.

Görüldüğü gibi Çertokutski'nin söyledikleri git-tikçe abartılı bir biçim almıştır. Yeni Çertokutski'nin gösteriş merakı abartmayla birleşmiştir. Arabanın arkasındaki kutuya girenleri Çertokutski âdeta çok ağır, taşınması zor şeylermiş gibi göstermektedir. Oysa üniforma, tütün ver rom şişelerinden oluşan bunlar her yük araba kutusuna konabilecek cinsten eşyalardır. Ayrıca Çertokutski'nin bu kutuya uzun uzun iki çubuk sığdığını da vurgulaması, çubuk içmeye meraklı olan General'i kızdırmak içindir. En son arabanın yan cebine öküz sığması konusunda söyledikleriyle Çertokutski, abartarak anlatma özelliğinin zirvesine ulaşmıştır. General ise onun sözlerine inanmıştır. Bunun nedeni kendisinin de gösterişe meraklı olmasıdır. İnandığını ise "rahat olmalı", "işte bu iyi" veya "güzel" gibi sözlerle belirtmektedir.

Çertokutski'nin davetine giden ancak onun evde olmadığını öğrenen Generalle yanındaki subaylar arabayı gördüklerinde hiç de övülecek bir yanı bulunmadığını anlarlar.

Gogol'ün hiciv sanatının tipik örneklerinden birini de hemen hikâyenin başlangıcında görüyoruz. Gogol hikâyeyi anlatmaya B.... kasabasının tasviriyle başlar. Bu tasvir "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" in hikâyesinde yer alan Mirgorod şehrinin tasvirine çok benzetmektedir. B.... kasabasının bakımsızlığı ve hareketsizliği hiciv dolu bir anlayışla dile getirilmiştir:

".... Şehirden geçerken sokağa inanılmaz derecede ekşi ekşi bakan alçak, kerpiçten evlere gözünüz ilişirse içinizden..... içinizden gelen duyguları kesinlikle anlatamazsınız. Belki de bu, kumarda kaybedince veya saçma bir şey yapınca duyduğunuz hüzne benzer. Kısacası, pek hoş bir duygu değildir. Evlerin sıvaları yağmur yüzünden dökülmüş, duvarlar alacalı bulacalı bir renk almıştır. Güney illerimizde olduğu gibi burada da çatılar çoğun çok sazlarla örtülüdür. Küçük bahçeler, manzara daha da güzelleşsin diye belediye başkanının emriyle kaldırılmışlardır. Sokaklarda tek bir canlı yoktur. Bazen bir horoz, bir karış tozla yumuşak yastık gibi olmuş köprüyü geçerken görülebilir. Bu toz yığını en küçük yağmurda bile çamura dönüşür. O zamanda, ortalık, belediye başkanının Fransızlar dediği büyük baş hayvanlardan geçilmez olur.... Pazar meydanının da biraz hüzünlü bir görünümü yok değildi hani terzinin evi yüzü yerine köşesini vermiş bir halde aptal aptal bu meydana seyreder. Evin tam karşısında on beş yıldan beri yapılmakta olan iki pencerele taş bir bina durmaktadır...."

(S.53)

Когда, бывало, просаживаешь его и взгля-
нешь на низенькие мазапые домики, которые смотрят на
улицу до невероятности кисло, то... невозможно выразить,
что делается тогда на сердце: тоска такая, как будто бы
или проигрался, или отпустил нехотати какую-нибудь
глупость, — одним словом: нехорошо. Глина на них обва-
лялась от дождя, и степы вместо белых сделалась пегими;
крыши большею частью крыты тростником, как обыкно-
венно бывает в южных городах наших; садки, для луч-
шего вида, городничий давно приказав вырубить. На
улицах ли душа не встретишь, разве только петух перей-
дет чрез мостовую, мягкую, как подушка, от лежащей на
четверть пыли, которая при малейшем дожде превращает-
ся в грязь, и тогда улицы городка Б. наполняются темн до-
родными животными, которых тамошний городничий на-
ывает французами.

Самая рыночная пло-
щадь имеет несколько печальный вид: дом портного
выходит чрезвычайно глупо не всем фасадом, но углом;
против него строятся лет пятнадцать какое-то каменное
строение с двух окнах;

Son derece sessiz olan B.... kasabasında canlı
varlıkların bulunduğuna dair ilk belirtiler ya horozlar ya
da çamur içinde yuvarlanan büyük baş hayvanlardır. Kasaba-
nın tasvirinde göze çarpan bir özellik te, binaların canlı
varlıklarmış gibi anlatılmasıdır. Bu da âdeta şehrin gerçek
sahipleri içinde oturanlardan çok onlarmış gibi bir izle-
nim vermektedir. Gogol bu tasviriyle kasabanın bakımsızlı-
ğından sorumlu olan halkı hicvetmektedir. Hareketsizliği-
nin yanısıra bakımsızlığı da göze batan kasaba, belediye
başkanının manzara düşkünlüğü uğruna ortadan bahçelerin
kaldırılmasıyla iyice acınacak bir hale gelmiştir. Yaza-
rın burada belediye başkanını da hicvetmekten geri kalma-
dığını anlıyoruz.

Bu hareketsiz kasabayı canlıdır, her yönüyle
değişik bir atmosfer kazandıran subaylar ise hikâyedeki

ilginç örnekler arasındadır. Gogol, kasabayı âdeta çekirge gibi istilâ eden subayların getirdiği canlılığı şu sözlerle aktarmaktadır.

".... Ancak süvari alayı B.... kasabasında konaklamaya başladığı gibi her şey değişti: Sokaklar renklendi, canlandı kısacası kasaba bambaşka bir çehreye bürünüverdi. Küçük evler başında şapkası, çalimsı yürüyen, becerikli subayları sık sık görür oldular. Subaylar ya arkadaşlarıyla üretim ve kaliteli tütün konusunda konuşmaya ya da araba üzerine kağıt oynamaya giderlerdi. Arabaya, alay arabadeniyordu. Çünkü alay dışında kimsenin eline geçmeden bu güne kadar alaydaki herkesi dolaşmıştı bir bakarsınız bu gün içinde bir binbaşı, ertesi gün mülâzım subaylarının amirindeki, bir hafta sonra ise tekrar binbaşının eline geçmiştir ve binbaşının emireri arabayı yağlamaktadır. Evlerin arasındaki tahta çitler tamamen, güneşe asılmış subay kasketlerinden görünmez olmuştu. Gri bir kaput daima, herhangi bir evde kapının arkasında sallanıyordu...."

(S.54)

Но как начал стоять в уездном городке Б. кавалерийский полк, все переменялось. Улицы запылали, оживились — словом, припяти совершенно другой вид. Низенькие домики часто видели проходящего мимо ловкого, статного офицера с султаном на голове, шедшего к товарищу поговорить о производстве, об отлученном табаке, а иногда поставит на карточку дрожки, которые можно было назвать полковыми, потому что они, не выходя из полку, успевали обходить всех: сегодня катался в них майор, завтра они появлялись в поручицковой коляске, а чрез неделю, смотри, опять майорский депицик подмазывал их салом. Деревянный плетень между домами весь был усеян висевшими на солнце солдатскими фуражками: серая шинель торчала непременно где-нибудь на воротах:

Bu cümlelerde sadece subayların B.... kasabasına getirdiği canlılığı öğrenmekle kalmıyoruz. Yazar büyük bir ustalık ve hicivsel anlayış içinde subayların günlerini ne şekilde geçirdikleri hakkında bilgi vermektedir. Subayların en büyük zevki kâğıt oynamaktır. Arkadaşlarına giden subayların, bunu sırf kâğıt oynamak için bahane olarak kullandıkları bellidir. Alay arabasını da kâğıt oyununun amacı haline getirmeleri oyunun daha zevkli ve iddialı bir duruma dönüşmesini sağlamıştır. Yazar arabanın bir gün binbaşıda, ertesi gün bir subayda daha sonra tekrar binbaşıda, görüldüğü ve o güne kadar alaydaki herkesi dolastığını söylemektedir. Bununla, rütbesi büyük yada küçük olsun, emir erinden generaline kadar, hepsinin kumar oynadığını ima eder.

"Araba" tipik bir Gogol hikâyesidir. Her zamanki gibi zayıf yönleri olan kahramanlar vardır: gösteriş meraklısı General, gösteriş merakının üzerine abartarak anlatma huyunu da karakterine yerleştirmiş Çertokutski ve kimsenin işine yaramayan işler yapan, "sabahtan akşama akşamdan sabaha kadar" uyuyan tembel belediye başkanı. General Çertokutski'ye kıyasla gösteriş merakını, tatmin edebilmektedir. Çünkü etrafındaki subaylar onu her an poh pohlamaktadırlar. Çertokutski ise, bu merakını ortaya koyacak ortam bulamamıştır. Bu eksikliğini abartarak konuşma huyuyla kapatmaya çalışmaktadır. Belediye başkanı ise her ikisinden de daha şanslıdır. Gösteriş yapabilecek bir mevkiye sahiptir. Ancak tembelliği buna izin vermemektedir.

"Peterburg Hikâyeleri"nde Gogol, hem büyük şehirlerdeki yaşamı hem de memurların dünyasını ortaya koymuş-

tur. Büyük şehirlerde, özellikle Peterburg'ta iki tür yaşam biçimi vardır. Bunlardan biri soylu ve yüksek rütbeli kişilerin sürdürdükleri yaşam, diğeri ise "küçük" adam olan memurların ekonomik zorlukları içinde gösterdikleri yaşama çabasıdır. "Dikanka Hikâyeleri'yle "Mirgorod"da gördüğümüz toprak sahipleri, "Peterburg Hikâyeleri'nde karşımıza soylu ve yüksek rütbeli kişiler olarak çıkarlar. Toprak sahiplerinin çiftliklerinde çalışan köylüler ise, bu hikâyelerde, "küçük memurlar"ı simgelemektedirler.

"Peterburg Hikâyeleri"nde Gogol, "zavallı, küçük adam" temasına daha çok ağırlık vermiştir. Yazar "zavallı, küçük adam"ın hem toplumla hem de yüksek rütbelerle yaptığı gizli savaşı gözler önüne sermektedir. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi Gogol bu hikâyelerde yarattığı kahramanlarını kusur ve zayıflıklarıyla insan olarak kabul etmiştir. Bu nedenle yazarın en acıklı durumda olan kahramanları bile, gözlerimizin önünde açılan acı dolu yaşamıyla bizleri hüznün zirvesine ulaştırdığı gibi, bir anda "Cezayir beyinin tam burnunun altında bir ben olduğunu biliyor muydunuz?" diyerek bu zirveden aşağı yuvarlayabilecek kadar gülünç dişilerdir.

"Peterburg Hikâyeleri'ndeki kahramanların iki önemli sorunları vardır. Bunlardan biri rütbe tutkusu diğeri ise toplum içine kabul edilme sorunudur.

Gogol, rütbe tutkusunu hem "Bir Dâlinin Notları"nda hem de "Burun" hikâyesinde ele almıştır. Ancak yazar

"Bir Delinin Notları"nda, rütbe tutkusunu trajik-komedi tarzında işlemiştir. Hikâyenin Kahramanı Poprişçin, rütbe tutkusuna kapılmış bir kişidir. Onu bu tutkuya iten en önemli neden gururuna aşırı derecede düşkün olmasıdır. Küçük rütbesi nedeniyle, üstleri onu sürekli, azarlayıp horlamaktadırlar. Poprişçin'in tek istediği biraz saygı görebilmek ve içinde yaşadığı topluma kabul edilmektir. Oysa tüm bunlar o toplumun kurallarına göre, yalnızca yüksek rütbe sahibi olmakla elde edilebilecek şeylerdir. Poprişçin de içinde bulunduğu düzende, insanın değerinin karakter ve kişilikle değil, rütbeyle ölçüldüğünü farketmiştir. Sonuçta, rütbeye karşı kendisinden başka kimsenin görmediği duymadığı gizli bir savaşa sürüklenmiş ve yenik düşmüştür. Gogol, Poprişçin'in acı dolu yaşamını anlatırken, onun hasta aklıyla yüksek rütbeliler üzerindeki düşüncelerini de hicivsel bir anlayışla yansıtmıştır.

"Burun" hikâyesinde ise, Gogol'ün rütbe tutkusu nedeniyle hiçvettiği kişi bu kez toplum ya da yüksek rütbeli kişiler değil kahramanın kendisidir. Hikâyenin kahramanı Kovalev, rütbeyi Poprişçin gibi gururunu kurtarmak ve başkalarının saygısını kazanmak amacıyla istememektedir. Onun için rütbe, yalnızca gösteriş yapmaya yarayan bir araçtır. Rütbesine bir söz söylendiğinde korkunç öfkelenmektedir. Çünkü Kovalev rütbesine söylenen kötü bir sözün, onu küçük düşüreceğine inanmıştır. En kısa söyleyişle, Kovalev, rütbeyi kendi lüks ihtiyaçlarını karşılamak, herkesin, özellikle, kadınların kendisinden söz etmesini sağlamak ve büyük caddelerde gururlu bir tavırla gezinmek için

istemektedir. Bu hikâyede Gogol, insanların rütbe tutkusunu Kovalev'in kişiliğinde hicvetmiştir.

Gogol, toplum içine kabul edilmenin bir başka yolunu, "Palto" hikâyesinde ele almıştır. Bu hikâyede rütbe yerini giyime, daha doğrusu, şıklığa bırakmıştır. Gogol'ün "Palto" da uyguladığı formülü "şık olan topluma kabul edilir" şeklinde düşünebiliriz. Palto sınırlı, tek düze bir yaşam tarzı sürdüren Akaki Akakiyeviç'in dış dünya ile ilişki kurmasında neden olmuştur. Kahraman o güne kadar, girmeye cesaret edemediği dış dünyaya içinde yaşadığı topluma yeni paltosuyla açılır. Paltosunu ilk giydiği gün arkadaşları, onun şerefine toplantı düzenlerler. İşte daha önce bütün arkadaşlarının alaya aldığı Akaki Akakiyeviç, toplum içine kabul edilmiştir. Gerçekten de palto şerefine düzenlenen bu toplantı, toplumun giyime verdiği önemi göstermektedir. Ancak paltosu çalınca, âdeta kahramanın da dünyayla ve toplumla bağlantısı kopar. Başvurduğu herkes, ona sırt çevirir. Bir kez daha toplum tarafından dışlanan Akaki Akakiyeviç ölür.

"Nevski Caddesi"nde Gogol, büyük şehirlerin başka bir yönünü ele almaktadır. O dönem Rusya'sında göz kamaştırıcı başkent parlak görüntüsünün altında yatan gerçek yüzü gözler önüne serilmektedir. Memurundan çıplak ayaklı, üstü başı kirli çocuklara kadar herkesin gezdiği Nevski caddesi de bu parlak görüntünün bir parçasıdır. Nevski caddesi çıkar ilişkilerinin kurulduğu, orada gezmeyi hak etmeyen pek çok kişinin gezdiği ve herkesin kendini göstermek amacıyla gittiği bir yerdir. Nevski caddesinin gerçek yü-

zünü, ilk önce ressam Piskarev'in başına gelen trajik olayla anlarız. Daha sonra yazar, amaçsızca gezen, etrafı sürekli gözleyen, havai kişilerin simgesi Pirogov'la Nevski caddesinin ne kadar boş bir yer olduğunu gösterir. Nevski caddesini, aynı zamanda, haksız bürokratik kuralların konduğu bir yer olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Gogol, bu eserinde rütbe tutkusuyla aklını yitiren Poprişçin'in, burnunu kaybeden zavallı Kovalev'in ve paltosuz kalmaya dayanamayarak ölen Akaki Akakiyeviç'in kaderlerini hazırlayan büyük şehir ve toplumsal kuralları oluşturan insanlar hakkında genel bir fikir vermektedir.

"Peterburg Hikâyeleri"nin sonuncusu olan "Araba" konu bakımından diğerlerinden farklıdır. Yazar, bu eserde gösteriş yapmaya düşkün iki insanın rekabetini alaylı vehicivçi bir dille anlatmaktadır. Eserin kahramanları, içinde buldukları topluluğun merkezi olmak ve ilgi çekmek isteğine kapılmışlardır. Bunu da gösteriş yaparak sağlayacaklarına inanmışlardır. Ancak bu kez gösteriş ne rütbede ne de giymededir. Kahramanlar mal varlıkları ve özellikle, ilgi duydukları konularda sahip oldukları mallarla gösteriş yapmaya çalışmaktadırlar. "Araba" da hicvin odak noktası, yine kişilerin karakterlerindeki çarpık yönlerdir.

"ÖLÜ CANLAR"

Gogol, "Ölü Canlar" romanını 1839 da yazmaya başlamıştır. 1842 yılında ilk cildi yayınlanan bu roman, yazarın olgunluk döneminde ulaştığı doruk naktasıdır. "Ölü Canlılar"ın ilk cildini Gogol'ün sanatının antolojisi şeklinde nitelendirmek yanlış olmaz. Çünkü Gogol'ün yaşamı boyunca yazdığı eserlerinde ortaya konmuş olan bütün sanatsal özellikler burada olağanüstü bir güçle birleştirilmiştir.

Gogol, "Ölü Canlar" da seyahat romanı geleneği ile kurnazca plânlanmış macera romanı geleneğini biraraya getirmiştir. Bilindiği gibi, bu iki geleneğin birleşimini M. de Saavedra Cervantes'in "Don Quixote" adlı eserinde de görmek mümkündür. Puşkin'e yazdığı mektuplarda, Gogol'ün birkaç kez Cervantes'ten söz ettiği bilinmektedir.¹

Romanın konusunu Gogol'e 19.yy.ın en büyük şairi A.S. Puşkin vermiştir. Başlangıçta romanı kendisi yazmak amacıyla olan Puşkin, bu konunun Gogol gibi dâhi bir yazarın elinde üstün bir eser olacağını sezmiş ve "Ölü Canlar", yazmayı ona bırakmıştır. Romanda anlatılan olayın benzerinin Puşkin'in çiftliğine yakın bir bölgede geçtiği söylenmektedir.

1) V. Gippius: Gogol; S.137.

Romanda, 19.yy. Rusya'sının her toplum kesiminden insana yer verilmiştir. Her eserde ayrı ayrı ele alınan toprak sahipleri, memurlar, köylüler ve yöneticiler bu romanda biraraya getirilmişlerdir. Ancak, toprak sahipleri diğerlerine göre biraz daha ön plânda tutulmuşlardır.

Roman,Çiçikov adlı kahramının toprak sahiplerinden ölü mujikleri satın almak amacıyla N.... kasabasına gelmesiyle başlamaktadır. Çiçikov'un amacı ölü mujikleri kâğıt üzerinde canlı gösterip, her biri için devletten iki yüz ruble alarak zengin olmaktır. Ölülerini satın alma işlemlerini çözümlemek için bir kaç toprak sahibini ziyaret eder. Bunların arasında Manilov, Sobakeviç, Nozdrev, Koroboçka ve Pilyuşkin yer almaktadırlar. Çiçikov davranışlarını yerine göre ayarlamakta son derece ustadır. Bu nedenle kısa zamanda kasabadaki herkese ve toprak sahiplerine kendini sevdirebilir. Şerefine davetler bile düzenlenir. Ancak Nozdrev'le Koroboçka etrafa Çiçikov'un ölü mujikleri satın aldığını yayarlar. Sonuçta Çiçikov şehri terk etmek zorunda kalır.

Gogol çeşitli karakterler taşıyan pek çok toprak sahibini tasvir ettiği için, eserin ilk cildi Rus eleştiri sanatında "portreler galerisi" olarak adlandırılmaktadır. Gogol,"portreler galerisi"nde tasvir ettiği bütün karakterlerde insanların belli bir yönünü hicvetmektedir.

"Galeri"nin ilk portresi Manilov'dur. Gogol Manilov'da hayal dünyasında yaşayan, gerçekte tüm bağlarını koparmış bir insanı hicveder. Manilov çiftlik işlerini

kenara bırakmış pencere önünde elinde piposuyla oturarak hayal kuran bir kişidir. Hayal dünyasında yaşayan toprak sahibinin bu huyu, âdeta onun fiziksel görünüşüne de yansımış gibidir. Yazar Manilov'u ve onun gibi kişilerin görünüşlerini şu şekilde hicvetmektedir:

".... Yeryüzünde çok sık rastlanan ve birbirlerine çok benzeyen, bu arada, ne kadar çok incelenirse incelensin kendilerinde özel bir şey görülmeyen bu bayların portresini çizmek çok zordur. Bütün ince, neredeyse hiç görünmeyen yüz hatlarını yakalayabilmek için büyük bir güç sarfetmek gerekir...."¹ (S.25)

рет готов; но вот эти все господа, которых много на свете, которые с вида очень похожи между собою, а между тем как приглядываясь, увидишь много самых неожиданных особенностей,— эти господа странно трудны для портретов. Тут придется сильно напрягать внимание, пока заставишь перед собою выступить все тонкие, почти невидимые черты.

Manilov, yüz hatları pek belli olmayan kişiler sınıfına sokulmaktadır. Çünkü hayal dünyasında yaşayan Manilov'un yüzü de hayal gibi belirsiz bir hale gelmiştir. Yazar Manilov ve onun gibilerinin, hayal dünyasında yaşadıkları için karakterlerinin oturmamış olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Manilov'la uzun uzun konuşulduğunda, onun nasıl bir insan olduğuna karar vermek gittikçe güçleşmektedir. Manilov için söylenecek en son söz "bu nasıl bir insandır anlayamadım. Tanrı bilir ancak ne olduklarını!"dır.

1) N.V. Gogol: *Mertvie duşi*; S.25 (izdatelstvo hudojestvennaya literatura; Moskova, 1965).

Manilov, bazen, kurduğu hayallerde o kadar ileri gider ki kendi bile işin içinden çıkamaz olur. Manilov'un hayalleri nasıl içinden çıkılmaz bir hale getirdiği şu sözlerde anlatılmaktadır:

".... Arkadaşlarla birlikte sürdürülen yaşamın iyiliklerini, sevdiği bir arkadaşıyla ırmak kenarında oturma-
nın ne kadar, güzel olduğunu düşünmeye başladı. Sonra bu nehir üzerine köprü, yüksek balkonu olan kocaman bir ev yaptırdığını hayal etti, Evin balkonu o kadar yüksekti ki Moskova bile görünüyordu. Akşamları, bu balkona oturup açık havada çay içiyorlar, tatlı konular üzerinde sohbet ediyorlardı. Sonra Çiçikov'la güzel arabalara binerek herkesin onlara son derece nazik davrandığı toplantılara gidiyorlardı. Hatta Çar onların arkadaşlıklarının ne kadar güzel olduğunu öğrenince, general rütbesi veriyordu onlara. Düşünceleri ilerledikçe işin içinden çıkamaz oldu...."

(S.41)

Он думал о благополучии дружеской жизни, о том, как бы хорошо было жить с другом на берегу какой-нибудь реки, потом чрез эту реку начал строиться у него мост, потом огромнейший дом с таким высоким бельведером, что можно оттуда видеть даже Москву и там пить вечером чай на открытом воздухе и рассуждать о каких-нибудь приятных предметах. Потом, что они вместе с Чичиковым приехали в какое-то общество в хороших каретах, где обворожают всех приятностию обращения, и что будто бы государь, узнавши о такой их дружбе, пожаловал их генералами, и далее, наконец, бог знает что такое, чего уже он и сам никак не мог разобрать.

O hayal kurmaktan fırsat kalmadığı için çiftlik işlerini hepten bir kenara bırakmıştır. Çiftlik işler her

gün daha da kötüye giderken Manilov, kurduğu hayallere çiftliği de katmaktadır. Evden gölcüğe toprak altından tünel açıldığını, gölcüğün üstüne köprü kurulduğunu bu köprülerdeki dükkânlarda tüccarların köylülere işe yarayan şeyler sattığını, köylülerin mutlu yaşadıklarını hayal ederek bu konuda ne köylülerin ne de çiftliğin hakkını da yememektedir.

Manilov düşüncesini söze dökmekten yoksundur. Kahramanımızın dili, hayalleri kadar kuvvetli değildir. Bir konu üzerinde uzun süre konuşamamakla cümleleri uzadıkça saçmalamaktadır.

Manilov'un en göze çarpan özelliklerinden biri, odasının her köşesine serpiştirilmiş pipo tütünleridir. Yazar onun odasındaki tütün yığınlarını şöyle tasvir etmektedir:

"Oda, gerçekten, hiç te fena değildi..... ama odada en çok tütünlere yer verildiği anlaşılıyordu. Çeşit çeşit tütün vardı: kesede duran tütünler, tabakada duran tütünler ve nihayet masanın üstünde yığın halinde duran tütünler..Her iki pencerenin içinde de çok güzel, özenerek küçük tepelikler halinde sıralanmış küller diziliydi. Bu kül tepelerinin, bazen, ev sahibinin hoşça zaman geçirmesine yaradığı belli oluyordu...." (S.35)

Комната была, точно, не без приятности:

по
 больше всего было табаку. Он был в разных видах: в кар-
 тузах и в табачнице, и, наконец, насыпан был просто ку-
 чью на столе. На обоих окнах тоже помещены были горки
 выбитой из трубки золы, расставленные не без старания
 очень красивыми рядками. Заметно было, что это иногда
 доставляло хозяйину препровождение времени.

Manilov'un hayal kurmaktan sonra en çok zevk aldığı şey kullanılmış ya da kullanılmamış tütünleri dört bir tarafa serpiştirmektir. Özellikle küllerden yaptığı tepeciklerle pencere içlerini süslümesi onu hem eğlendirmekte hem de can sıkıntısını gidermesine yaramaktadır. Bütün bunlar Manilov'un hiç bir yararı olmayan, boş işlerle vaktini geçirdiğini göstermektedir.

Manilov'un karısı da onun gibidir. Ev işlerini tamamen bırakmıştır. "Canım, cicim" sözleriyle, hoş sürprizlerle geçirdikleri yaşamlarında bu çiftin tek bir amacı yoktur.

Manilov ailesinde durgun, gerçek dünyaya karşı merak duymayan ve hayaller içinde yaşayan insanlar hicvedilmektedir. Onların bayağılığı, insana özgü en değerli nitelikleri göz göre göre harcamalarındadır.

Romanda karşımıza çıkan ikinci portre bayan Koroboçka'dır. Koroboçka şüpheci, biraz cimri sayılabilecek, titiz bir kadındır. Yazar Koroboçka'nın dış görünüşünün tasvirini yapmaz. Yalnızca, Manilov'da olduğu gibi, genelleme yaprak belli bir yaşlı kadın tipi kategorisine koyar:

".... bu yaşlı kadın boynunu bükerek ürününün azlığından, zarara girmediğinden yakınan bununla beraber komodinlerin çekmecelerine gizledikleri alacak renkteki keseciklere para koyan ninelerden biridir. Onlar bir kesede rubleler, ötekinde yarım, üçüncüsünde çeyrek rubleler giz-

lerler. Baksanız komidinlerin içinde çamaşır, gecelik, yün yumak, eski bir kaftanken elbise haline getirilmiş eşyalardan başka şey yok sanırsınız...." (S.47)

одна из тех матушек, небольших помещиц, которые плещутся на неурожай, убытки и держат голову несколько набок, а между тем набирают понемногу деньжонок в пестрядевые мешочки, размещенные по ящикам комодов. В один мешочек отбирают всё целковники, в другой полтиннички, в третий четвертачки, хотя с виду и кажется, будто бы в комоду ничего нет, кроме белья, да починных кофточек, да пятяных моточков,

Koroboçka'nın kişiliğinde, yaşlandığı halde gözü halâ malde mülkte olan bir kadın hicvedilmektedir. Onun, keseciklerde paralar sakladığı halde, neredeyse, aç kalacağından yakınmaya kalkması sadece karşısındakinin kendisinden birşey istemesini önlemek içindir. Koroboçka elindeki bir eşya, artık kullanılmaz hale gelene kadar kullanmaktadır. Koroboçka, eşyayı ancak kendi işene yaramayacağına inandığı zaman elinden çıkarmaktadır. Kısacası, elindeki her şey işe yaramak zorundadır. Bu isterse paçavraya dönmüş bir elbise isterse ölü bir mujik olsun. Ölü mujikleri Çiçikov'a satmayı, ancak onlardan kendisine hayır gelmeyeceğini anlayınca kabul eder:

".... Doğrusu bilemeyeceğim-diyerek bir süre durakladı ev sahibi. - Bu güne kadar hiç ölü satmadım.

- Daha neler! Satsanız zaten şaşırtıcı bir şey olurdu. Yoksa halâ onların bir işinize yarayacağını mı düşünüyorsunuz?

- Yoo hayır, düşünmüyorum ama... Aslına bakarsanız işime yaradıkları da yok. Beni güç durumda bırakan ölü olmaları...." (S.54)

— Право, не знаю,— произнесла хозяйка с расстановкой.— Ведь я мертвых никогда еще не продавала.

— Еще бы! Это бы скорей походило на диво, если бы вы их кому-нибудь продали. Или вы думаете, что в них есть в самом деле какой-нибудь прок?

— Нет, этого-то я не думаю. Что ж в них за прок, проку никакого нет. Меня только то и затрудняет, что они уже мертвые.

Koroboçka'nın ölü mujikleri satmasının nedeni işine yaramadıkları içindir. Bir de paraya aşırı düşkün olan Koroboçka bu konuda kimseye güvenmemektedir. Çiçikov ölü mujikleri satın alana kadar yaşlı kadın şüpheliği ve güvensizliği yüzünden ona epey zorluk çıkarır.

Yazarın bu yaşlı kadına karşı hicivsel anlayışla dolu yaklaşımını, ona verdiği isimden anlamak mümkündür. Koroboçka adı, aslında, "korobka" kelimesinden gelmektedir. "Korobka" kutu demektir. Gogol bu adı onun çekmecelere para saklama huyunu hicvetmek için takmıştır.

Yaşlı Koroboçka'dan sonra karşımıza Nozdrev çıkar. Nozdrev, bitmez tükenmez bir enerjiye sahiptir. Pek çok işe girişmiştir.ancak hepsi skandal ve macera ile sona ermiştir. Etrafındakileri davranışlarıyla şaşırtmak, toplumun dikkatini üzerin çekmeyi istemektedir. Ancak yalan söylemekten öteye geçemez.

Nozdrev'in en önemli özelliklerinden biri abartarak anlatma huyudur. Her şeyi aşırı derecede abartarak an-

latmaktan büyük zevk almaktadır. Nozdrev ve ona benzeyen kişilerin abartma huyunu, yazar şu sözlerle hicvetmektedir.

".... ya büfenin yanında dikilir sadece güler ya da öyle bir atmaya başlar ki en sonunda kendisi de aşırıya gittiğini anlar. Üstelik abarttığı şeylerin, o anda konuyla ilgisi kesinlikle yoktur. Aniden mavi ya da pembe renkli bir atı olduğunu söyler ya da buna benzer bir şey uydurur. En sonunda dinleyen kişi "biraz fazla atmaya başladın kardeş!" diyerek yanından uzaklaşır...." (S.74)

или парекется в буфете таким образом, что только смеется, или проврется самым жестоким образом, так что наконец самому делается известно. И наврет совершенно без всякой нужды: вдруг расскажет, что у него была лошадь какой-нибудь голубой или розовой шерсти, и тому подобную чепуху, так что слушающие наконец все отходят, произнеся: «Ну, брат, ты, кажется, уж начал пули лить».

Nozdrev sahip olduğu malları, başından geçen olayları ve yaptıkları hakkında ne zaman konuşmaya başlasa sınırlı olmayan abartarak anlatma huyuna engel olamamaktadır: Gölünde öyle iri balıklar vardır ki iki kişi zor taşımaktadır, hele tarlasının birinde öyle çok tavşan vardır ki toprak görünmemektedir. Hatta kendisi bir tavşanı elleriyle yakalamıştır. Bir oturuşta on yedi şişe şampanya içmektedir.

Nozdrev'in toplumun dikkatini çekmek için başka bir yöntemi vardır: her gittiği yerde olay çıkarmaktadır. Yazarın deyişiyle, "hassas burnu" bir kaç kilometre ötede-

ki balo ve panayırların kokusunu aldığı gibi, hemen oraya gitmektedir. Nozdrev orada katıldığı kumar oyunlarında karışıklık yaratmakta ve "oyun her zaman başka bir oyunla" sona ermektedir. Yazar onun "hassas bir burnu" olduğunu söylerken, büyük ilgi duyduğu av köpekleriyle ortak yanını vurgulamaktadır. Böylece kaba kuvvetten zevk alan, içki içmekten hoşlanan ve kumar masalarından hiç kalkmayan bu kişinin insansı bir özelliği kalmadığını anlamak mümkündür.

Nozdrev'in kaba ve dövüşken kişiliği, Çiçikov,la arasında geçen olayda iyere ortaya çıkar:

" Dövün onu!" diye bağırdı.Nozdrev. Elinde sopa tutuyordu. Yüzünü ateş başmış, alnında ter damlaları belirmişti. Sanki alınmaz bir kaleye saldırıyordu. "Dövün onu!" diye bağırdı tekrar. Ses tonu aşırı yiğitliğiyle ün yapmış, bu nedenle göz altında bulundurulması gereken bir teğmenin savaşın en hareketli anında mangasına "haydi çocuklar ileri!" diye bağırmasından farksızdı. Ancak teğmen artık savaş coşkusuna kaptırmıştır kendisini, gözü dönmüştür, önünde Suvarov vardır, büyük bir işe girişmiştir. Coşku içinde "ileri çocuklar ileri!" derken, önceden hazırlanmış plâni alt üst ettiğini düşünmeden bağırır...." (S.92)

-- Бейте его! -- кричал Поздрев, порываясь вперед с черешневым чубуком, весь в жару, в поту, как будто подступал под неприступную крепость. Бейте его! -- кричал он таким же голосом, как во время великого приступа кричит своему взводу: «Ребята, вперед!» — какойнибудь отчаянный поручик, которого взбалмошная храбрость уже приобрела такую известность, что дается нарочный приказ держать его за руки во время горячих дел. Но поручик уже почувствовал бранный задор, все пошло кругом в голове его; перед ним носится Суворов, он лезет на великое дело. «Ребята, вперед!» — кричит он, порываясь, не помышляя, что вредит уже обдуманному плану общего приступа.

Burada kahramanın kaba karakterini, "poşlost", ortaya koya. kaba davranışlar değişik ve daha önemli bir ortamın insanlarıyla kıyaslanmaktadır. Böylece yazar Nozdrev'in içine düştüğü bayağılığı açıkça gösterme olanağı yaratmıştır. Bu bölümdeki hicvin tek taraflı olmadığını belirtmek gerekir. Nozdrev'den başka, savaşa kendini aşırı derecede kaptıran, gözü dönmüş ve saldırganlık duyguların savaş ortamında ortaya koyan bir subay tipini de hicvetmiştir.

Nozdrev'in kişiliğinde kaba, kumar düşkünü, skandalcı, içindeki enerjiyi boş şeylere harcayan ve abartarak konuşma coşkusuyla her an yalan söyleyen güvenilmez bir karakter hicvetilmektedir.

Çiçikov Nozdrev'den sonra, toprak sahiplerinden bir başkası olan Sobakeviç'in evine gider. Görüşü hayli detaylı anlatılan Sobakeviç yarı insan yarı hayvan bir varlıktır. Yazar Sobakeviç'i şöyle tasvir etmektedir:

"....Çiçikov, Sobakeviç'e yandan bakınca, bu kez daha çok orta boylu bir ayıya benzetti. Adeta bu görünüşün daha da pekişmesi içinmiş gibi giydiği frak kahverengiydi. Ceketinin kolları ve pantolonu uzundu..... Yüzünün rengi bakır beşliklerdeki gibi kızıl kahverenkteydi. Doğanın yeryüzünde incelikleriyle fazla uğraşmadığı eğe, burgu gibi araçlar kullanmadan sadece ve sadece tuttuğu gibi kesip attığı yüzler olduğu bilinen bir gerçektir. İlk vuruşta bir burun, ikincide dudaklar ortaya çıkmış ve büyük bir

matkapla gözler oyulmuştur. Yontulmaya gerek bile görülmeden "yaşıyor ya siz ona bakın!" denerek dünyaya bırakılıvermiştir bu kişiler. İşte Sobakeviç'in de sağlam ve şaşılacak derecede özen gösterilmemiş bir suratı vardı...." (S.99-100)

Когда Чичиков взглянул искоса на Собакевича, он ему на этот раз показался весьма похожим на средней величины медведя. Для довершения сходства фрак на нем был совершенно медвежьего цвета, рукава длинные, панталоны длинные, ступнями ступал он и шкряпал и вкось и наступал беспрестанно на чужие ноги. Цвет лица имел каленый, горячий, какой бывает на медном фитале. Известно, что есть много на свете таких лиц, над отделкою которых натура недолго мудрила, не употребляла никаких мелких инструментов, как-то: напильников, буравчиков и прочего, но просто рубила со всего плеча: хватила топором раз — вышел нос, хватила в другой — вылезли губы, большим сверломковырнула глаза и, не обскобливши, пустила на свет, сказавши: «живет!» Такой же самый крешкий и на диво стаченный образ был у Собакевича:

Adı daha çok aylar için kullanılan, Mihayil Semyonoviç olan bu kişiye doğanın fazla özen göstermemesi pek de şaşılacak bir durum sayılmayabilir. Sobakeviç'in içinde yaşadığı ev de, çalışma odası da görünüşüyle tam bir uyum içindedir. Odadaki her şey yazarın deyişiyle âdeta "ben de bir Sobakeviç'im!" diye bağırmaktadır. Sobakeviç'in çalışma odasındaki resimler bile onun gibidirler. Örneğin Yunanlı kadın kahraman Bobelina'nın ayağı bile "kibar salon beylerininkinden iki kat büyük"tür. Öteki resimlerde yer alan kişiler ise şişman ve iri yapıdadırlar.

Sobakeviç insanlara karşı nefretle doludur. Şehirdeki emniyet müdürü, yargıç, vali gibi devletin önemli

kademelerindeki kişiler de dahil olmak üzere herkesi düzenbaz ve dolandırıcı olarak nitелеmektedir. Oysa kendisinin de, düzenbaz ve dolandırıcı kabul ettiği bu kişilerden hiç bir farkı yoktur. Manilov'un Çiçikov'la sohbeti bir iyi yüreklilik yarışı sayılırsa Sobakeviç'ininki de tam bir aldatmacadır.

Çiçikov'un ölü mujik satın alma önerisini rahat bir tavırla karşılayan Sobakeviç'in sakin hali yerini, kendi kölesi olan ölmüş mujiklerini niteliklerinden söz ederken ateşli bir coşkuya yerini bırakır. İyi bir fiyatla satılması için pazarda malının reklâmını yapan tüccardan farkı yoktur:

"- Niçin cimrilik ediyorsunuz canım? dedi Sobakeviç -Doğrusu söylediğim fiyat hiç pahalı değil. Başka bir düzenbaz sizi aldatırdı, mujik yerine acâip bir şey satardı; oysa ben öyle iyi malveriyorumki size, hepsi seçme: sadece zanaatkâr değil sağlıklı köylülerdir hepsi. Örneğin Miheyev'i ele alalım ne arabacıdır o! Öyle arabalar yapar ki baştan ayağı yay,onun yaptıkları gibi Moskova'da da yoktur. Son derece sağlamdır cilâsında boyasını da kendi yapar!

- Ya marangoz Probka Selifan'a ne demeli? Böyle bir mujik bulamayacağınız konusunda sizinle iddaya girerim. Üstelik kafam pahasına! Ne yetenekli adamdı o!.... Miluşkin'i, bizim kerpiç ustasını hatırlıyorum da! İsteddiğiniz her eve şömüne yapardı. Ya çizmeci Maksim Telyatnikov...."
(S.108)

— Да чего вы скупитесь? — сказал Собакевич. — Право, недорого! Другой мошенник обманет вас, продаст вам дрянь, а не души; а у меня что ядреный орех, все на отбор: не мастеровой, так иной какой-нибудь здоровый мужик. Вы рассмотрите: вот, например, каретник Михеев! ведь больше никаких экипажей и не делал, как только рессорные. И не то как бывает московская работа, что на один час, — прочность такая, сам и обобьет, и лаком покроет!

— А Пробка Степан, плотник? я голову прозакладую, если вы где сыщете такого мужика. Ведь что за силща была!

— Милушкин, кирпичник! мог поставить печь в каком угодно доме. Максим Телятников, сапожник:

Bu satırlarda az konuşan Sobakeviç'i coşkulu bir hatibe dönüştüren şey tüccarlık ruhu ve insanları aldatma isteğidir. İnsanlara duyduğu nefreti bu yolla, biraz olsun, tatmin etmeye çalışmaktadır. Onun insanları aldatma huyu çevresindeki diğer toprak sahipleri tarafından da bilinmektedir. Hatta Nozdrev Çiçikov kendisinden bir şey almayınca küfür etmek yerine "Sen bir Sobakeviç'sin" diyerek hakaret etmiştir.

Sobakeviç'in sözleriyle devranışları arasındaki uygunsuzluk, yazarın bu kişiyle ilgili hicvinin odak noktalarından biridir. Örneğin Çiçikov ölü mujikleri satın alma işlerini bitirirken Sobakeviç'e "Sizden bu işin aramızda kalmasını rica edeceğim." der. Sobakeviç ise "Elbette üçüncü bir kimseyi işe katmanın gereği yok. Yakın arkadaşlar arasında tartışılan şeyler onların arasında kalmalıdır...." diyerek karşılık verir. Oysa, gerçekte, Sobakeviç insanlardan nefret eden biridir. Herkes ona göre "ya-

lanıcı, düzenbaz ve hain"dir. Bu nedenle arkadaşlık gibi değeri olan konular hakkında konuşması Sobakeviç'e pek de yakışmamaktadır. Kendini ince ruhlu bir insan gibi göstermeye çalışır, ancak onunla ilgili bölüm geliştikçe gerçekten incelik ve nezaketten uzak biri olduğu ortaya çıkar.

Sobakeviç'in, önceki eserlerindeki yiyeceğe düşkünlük kusuru Sobakeviç'in kişiliğinde doruk noktasına ulaşmıştır. Çiçikov'la yemeğe oturduklarında, Sobakeviç oburluğunu sanki büyük bir yetenekmiş gibi ballandıra ballandıra anlatır.

".... Domuz mu yiyeceğiz tüm domuzu koydurturum. masaya, koyun varsa koyunun hepsini getirirler, kazsa bütün kazı koydurturum. Ben iki çeşit yemek yerim ama canım ne kadar istiyorsa o kadar yerim...." (S.105)

У меня когда свиинна — всю свиинью давай на стол, баранина — всего барана тащи, гусь — всего гуся! Лучше я съем двух блюд, да съем в меру, как душа требует.

Sobakeviç'in bu söyledikleri onun hantal, ayıya benzeyen görünüşüyle doğrulamaktadır.

Gogol Sobakeviç'te kaba, dolandırıcı, insanlara düşman, obur ve kimseye güvenmeyen, kendine karşı da güven uyandırmayan, çıkarıcı bir tipi hicvetmiştir.

"Portreler galerisi"nin son karakteri Pilyuşkin'dir. Pilyuşkin maddi ve manevi tüm özelliklerden yoksundur. Onun bu hale gelmesinin nedeni cimriliktir. Cimrilik Pilyuşkin'de hastalık haline gelmiş eşyaların ve paranın esiri olmuştur. Gogol'ün onda hicvettiği yön

budur. Kahramanın yaşam biçimi ve dünyaya bakış açısı, portresinde gözler önüne serilmektedir. Yazar tasvirinden onun insansı görünüşten ve insan kişiliğinden yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Bu toprak sahibinin yüzüne ilk kez bakıldığında kâhya kadın mı yoksa kâhyamı olduğuna karar vermek zordur. Yarı uzamış sakalı, dikkatli bir fındık faresini andıran gözleri ve peçeteyle örtmediğinde yemek yerken kirlenebilecek kadar öne çıkık çenesiyle garip bir varlıktır. Bu acıip görünüşü giyimiyle daha ilginç bir hale gelmektedir:

".... Kıyafeti daha da dikkat çekiciydi. Bir defa, ne kadar dikkat edilirse edilsin gömleğin hangi cins kumaştan dikildiğini anlamak imkânsızdı. Kolları, eteklerinin üst kısmı öylesine yağlanmış ve parlamıştı ki çizme yapmak için son derece uygun bir deri cinsine benzemişti. Arkasında iki yerine dört yırtmaç vardı. Boynuna yine ne olduğu pek de anlaşılmayan bir şey bağlamıştı. Kravat olmadığı keskin bilinen bu şeyin, çorap mı bel kuşağı mı yoksa atkı mı olduğunu anlamak imkânsızdı...." (S.123-124)

Гораздо замечательнее был наряд его: никакими средствами и стараниями нельзя бы докопаться, из чего состряпан был его халат: рукава и верхние полы до того засалились и заосмизлись, что походили на юфть, какая идет на сапоги; назад вместо двух болталось четыре полы, из которых охловьями лезла хлопчатая бумага. На шее у него тоже было повязано что то такое, которого нельзя было разобрать: чулок ли, подвязка ли или набрюшник, только никак не галстук.

Görüldüğü gibi Pilyuşkin'in giyimi de iç dünyasındaki cimriliğin dışarı yansıması halidir.

"Ekonomi" yapma ve "düzen" konusundaki duyarlılığı nedeniyle kendisine iltifat eden. Çiçikov'a, Pilyuşkin'in gösterdiği konuk sever davranışı yazar şöyle hicvetmektedir:

".... Ancak bizde konuk severlik duygusu öylesine gelişmiştir ki cimri bir adam bile bu kuralı yıkacak cesaretlerinde bulamaz. Yarım ağızla, dişlerinin arasından "Lütfen oturun, rahatınıza bakın" der...." (S.128) Bunu izleyen

Но так как гостеприимство у нас в таком ходу, что и скряга не в силах преступить его законов, то он прибавил тут же несколько внятнее: «Прону покорнейше садиться!»

satırlarda ise Pilyuşkin'in konuklardan yiyecek ve içecek nasıl esirgenir problemini ne kadar dâhiyane bir biçimde çözdüğünü anlarız: ya konuk gelmeden yemeğini yemiştir, ya da mutfak o anda yemek pişirilmesi imkânsız bir haldedir. Ancak Pilyuşkin Çiçikov, boşuna vergi verdiği ölü mujik derdinden onu kurtaracağını söyleyince konuk severlik duygusu iyice artar. Çiçikov'a çayla, bir kaç haftalık çöreklerden ikram etmesi için hizmetçiyi koşturur. Hatta içindeki böcek, toz gibi yabancı maddeleri temizledikten sonra, yapılmasının üzerinden seneler geçmiş likörünü bile ikram eder.

Pilyuşkin'in cimriliğinin hastalık derecesine ulaştığını ispatlayan en büyük delil odasının köşesindeki ıvır zıvır, eşya vs. yığınıdır. Bu yığın âdeta onun cimriliğinin bir anıtı olmuştur. Pilyuşkin'in sokağa çıkınca sağdan sol-

dan bir şeyler toplaması ve bunu o yığına katması köylülerin bile dikkatini çekmiştir. Hatta sokakta görüldüğünde "işte bizimki balık avına çıkıyor"diyerek onu alay konusu yapmışlardır. Onun sokaktaki hali ve yığına ulaşan şeyler şu şekilde anlatılmaktadır.

"Gerçekten de o geçtikten sonra sokakta tek bir çöp kalmazdı: oradan geçmiş bir subayın mahmuzunu mu düşmüş yere hemen alır ve o bilinen yığına götürür bırakırdı; köylü kadınlardan biri kovasını kuyu başında unutmaya görsün Pilyuşkin fırsatı kaçırmadan kapıverirdi kovayı. Bununla birlikte bir mujik onu suç üstü yakalarsa tartışmaz ve çaldığını geri verirdi. Ancak eşyayı yığına ulaştırmışsa herşey bitmiş demektir...." (S.124-125)

И в самом деле, после него незачем было мести улицу: случилось проезжавшему офицеру потерять шнору, шнора эта мигом отправилась в известную кучу; если баба, как-нибудь зазевавшись у колодца, позабывала ведро, он утаскивал и ведро. Впрочем, когда приметивший музик уличал его тут же, он не спорил и отдавал похищенную вещь; но если только она попадала в кучу, тогда все кончено:

Pilyuşkin, sokakta gördüğü her şeye büyük bir aç gözlülükle saldırmaktadır. Bu toplananların işe yaraması falan önemli değildir onun için. Amaç onları yığına ulaştırmaktır o kadar. Pilyuşkin, kendi kölesi olarak ona hizmet eden, onun için çalışan fakir mujiklerin bile kullanmaya tenezzül etmedikleri mallara göz koymuştur.

Gogol bu tipte, Pilyuşkin adını verdiği cimriliğin insan biçimine girmiş karakterini hicvetmektedir. Ancak Pilyuşkin'le, ilgili son bölümde yazarın sözleri tamamen ciddi bir ton kazanmaktadır. Son bölümde insanlığını yitirmiş bu kişiye büyük bir sitem vardır.

19.yy.ın ünlü eleştirmenlerinden olan Şevıryov, hem Pilyuşkin hem de diğer toprak sahipleri için şunları söylemektedir:

"Karakterlerin düzenleniş biçimine bakınız: Onların bu tür bir perspektif içinde verilmesi boşuna değildir. İlk önce Manilov'la Kokoboçka'ya gülüyorsunuz Nozdrev'le Sobakeviç'e biraz daha ciddi bir gözle bakıyorsunuz. Ancak Pilyuşkin'i görünce bir düşüncedir alıyorsunuz içinizi insanoğlunun bu hastalığı karşısında hüznü duyuyorsunuz...."¹

Şevıryov'un bu sözleri, toprak sahiplerinin karakterlerini tanıttığı gibi, hikâyenin anlatımındaki tonun değişikliğini de açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Gerçekte karakterlerin sıralanma düzeni, Gogol'ün kahkahalarla başlatıp hüznü ve ciddi bir biçimde sona erdirdiği anlatım üslubunun kurallarına uygundur.

Romanın kahramanı Pavel İvanoviç Çikikov, Gogol'ün yarattığı karakterlerin en etkilisidir. Bunun nedenini Gogol'ün yarattığı bütün kahramanların özelliklerinin Çikikov'da

1) N.G. Çernişevski: *Oçerki gogolevskojo perioda*; S.143.

toplanmış olmasında aramak yanlış olmaz. En basit söyleyişle Çiçikov bir "bayağılıklar yığını"dır. Eleştirmen Seviryov "Ölü Canlar" için yazdığı bir makalede Çiçikov'u "kurnazlığıyla bütün hayvanları yendi hem de insan doğasının ününü devam ettirerek." sözleriyle tanımlamıştır.² Belinski ise Çiçikov'u "dolandırıcı ve kazanan kişi olarak dâhi ancak tamamen boş ve her bakımdan çirkin bir karakter" diyerek nitelendirmektedir.³

Yazar Çiçikov'un dış görünüşünü şöyle tasvir etmektedir:

".... Atlı arabada bir bay oturuyordu. Çok yakışıklı değildi ama çirkin de denemezdi. Şişman sayılmazdı buna karşılık ince olduğu da söylenemezdi. Yaşlı denmezdi ama doğrusu pek genç değildi...." (S.5)

В бричке сидел господин, не красавец, но и не дурной наружности, ни слишком толст, ни слишком тонок; нельзя сказать, чтобы стар, однако ж и не так чтобы слишком молод.

2) V. Gippius: *Gogol*; S.146

3) *Gogol v russkoy kritike*: Belinski; S.184.

Bu tasvire bakarak, Çiçikov'da belirgin bir özellik bulmanın zor olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çiçikov'un yaşamdaki en büyük amacı, zengin olmaktır. Zengin olmak için her şeyi göze almaktadır. Gogol'ün hicvinin odak noktası da Çiçikov'un zengin olmak uğruna her şeyi göze almasıdır. Kahramanımız, bu konuda babasının verdiği öğüdü tutmaktadır. Babasının ona en son öğüdü şudur: "Paranın yardımını ve iyiliğini hiç bir şeyde bulamazsın" Çiçikov, zengin olmak için her işi denemiştir. Hatta Çiçikov, bir ara, gençliğinde devlet memurluğu bile yapmıştır. Son derece kıvrak bir zekâsı olan kahramanımız, düşük dereceli rütbesine rağmen, diğer memurlar arasında sivrilmiştir. Aynı dairede çalışan memurların aksine giyimi, davranışları ve gülümsemesiyle hemen farkedileceğini kavramıştır. Gogol, onun farklı yönlerini ortaya koyarken aynı dairede çalışan memurları hicveder:

"... Hastanede çalışan bu memurların çirkin ve asık suratlı olduklarını söylemek gerek. Yüzlerindeki ifade, tıpkı tam pişirilmemiş ekmeğinkine benzer: yanaklarının bir tarafı şişmiştir, çeneleri öbür yana kaymıştır, çatlamış dudaklarının üstünde kocaman bir çıban vardır. Kısacası çok çirkin-dirler. Karşılarındaki kişiyle, sanki onu dövecekmiş gibi sert bir sesle konuşurlar. Dinsel konularda Slav doğasının daha pek çok eksikleri olduğunu göstermek istercesine, kendilerini Bakûs'ün özel fedailerini sayarlar. Kafayı iyice buldukları için olsa gerek, yanlarına girince havada pek hoş olmayan bir koku duyulur..." (s.241-242)

ниях. Надобно сказать, что палатские чиновники особенно отличались невзрачностью и неблагообразием. У иных были лица точно дурно выпеченный хлеб: щеку раздуло в одну сторону, подбородок покосило в другую, верхнюю губу занесло пузырем, которая в прибавку к тому еще и треснула; слюном, совсем некрасиво. Говорили они все как-то сурово, таким голосом, как бы собирались кого прибить; приносили частые жертвы Вакху, показав таким образом, что в славянской природе есть еще много остатков язычества; приходили даже подчас в присутствие, как говорится, напизавшись, отчего в присутствии было нехорошо и воздух был вовсе не ароматический.

Böyle bir ortamda her zaman saygılı, güler yüzlü ve dinç haliyle Çiçikov, müdürün gözüne bile girmeyi başarmıştır. Çiçikov, müdürün çirkin kızına sırf çıkarı için ilgi göstermekten çekinmez. En sonunda, hoş görünen özellikleri ve müdürün kızına gösterdiği ilgi sayesinde adliyede hayli önemli bir işe girer. Açıkgöz Çiçikov, adliyede bol para kazanmanın çaresini hemen bulur. Bürokratik düzen onun için son derece elverişli bir ortamdır. Bu devlet dairelerinde çalışırken Çiçikov, o dönemin rüşvetçi memurlarının tipik bir sembolüdür. Çiçikov rüşvet almak için oldukça ilginç bir sistem geliştirmiştir. Adliyeye işi düşen bir ricacıya ilk başta, güleryüzlü davranmakta ve onun bütün sorunlarını ertesi gün çözümleyeceğini söylemektedir. Ertesi gün tekrar gelen ricacıya binbir özürle çok işi olduğunu ve onun sorunuyla uğraşamadığını, bir kez daha gelmesini söyler. Ricacı, ona para vermeyi teklif eder. Çiçikov, buna şiddetle karşı çıkarak kendisinin bu tür şeylerle ilgilenmediğini, dürüst bir insan olduğunu belirtir. Birkaç gün sonra saf ricacı, üçüncü kez Çiçikov'a umutla gelir. İşte bu üçüncü gelişte Çiçikov, manevrasını dahiyane bir

biçimde gerçekleştirir ve ricacının parasını alır.

"... Ricacı artık akıllanmıştır: iş olacak mı olmayacak mı? Ağız aramaya başlar, aldığı yanıt ise yazıcılara bir kaç kuruş vermek gerektiğidir. "- Niçin vermeyeyim ki? yirmi beş kopek vermeye çoktan hazırım; para verilmesi gereken başka kimseler var mı?" "-Hayır hayır yirmi beş kopek olur mu hiç! Yirmi beş ruble vermek gerek."

"- Yirmi beş ruble yazıcılara ha! İmkânsız bu." diye bağırır ricacı. "-Niye bu kadar heyecanlanıyorsunuz canım?" gibi bir karşılık verirler. "- yazıcılara yirmi beşer ruble vereceğiz, geri kalanlar ise daire başkanlarına verilecek." Ricacı alnına vurur okkalı bir küfür savurur, rüşvetçiliğe, memurların sözde nazik ve soylu davranışlarına sayıp dökmeğe başlar... Ricacı, elbette, haklıdır. Ama ortada rüşvetçi de yoktur. Yöneticilerin hepsi son derece soylu ve dürüst insanlardır. Asıl haydutlar, yazıcılarla sekreterlerdir..." (s.244)

Проситель берется за ум: да полно, нет ли чего? Выведывает; говорят, нужно дать писарям: «Почему ж не дать? я готов четвертак, другой». — «Нет, не четвертак, а по беленькой». — «По беленькой писарям!» — вскрикивает проситель. «Да чего вы так горячитесь? — отвечают ему, — оно так и выйдет, писарям и достанется по четвертаку, а остальное пойдет к начальству». Бьет себя по лбу недогадливый проситель и бранит, на чем свет стоит новый порядок вещей, преследование взяток и вежливые, облагороженные обращения чиновников.

Bu bölümde, hem o dönemin bürokratik çarkını döndüren memurların rüşvet yeme biçimini, hem de Çiçikov'un bu fırsattan nasıl yararlandığını görüyoruz. Çiçikov rica-

cıyı, gerçekte kendisi için aldığı rüşvetin sekreter ve yazıcılara dağıtıldığına inandırmaktadır. Bu rüşvet, gıya dağıtıldığı için, ortada doğrudan doğruya sorumlu bir kimse de yoktur. Sorunun bu şekilde örtbas edilmesi, oldukça ilgi çekicidir. Bu paragrafta, dikkati çeken bir başka özellik, ricacının sözlerinde göze çarpmaktadır. Ricacı rüşvet vermeye hazır olduğunu söyler ve daha başka kime rüşvet vermek gerektiğini sorar. Bu sözlerden o dönem halkının da, rüşvet vermeye hiç karşı çıkmadıklarını, hatta bu durumu benimsedikleri anlaşılabilir. Ancak onların asıl gücüne giden şey, rüşvet miktarının birden bire artmış olmasıdır.

Çiçikov, adliyedeki görevinden sonra, devletin yaptırdığı binalar grubunun yapım işleriyle uğraşan komisyonda üye olarak görev alır. Bu binaların yapımının oldukça yavaş ilerlemesine karşılık, şehrin çeşitli bölgelerinde hayret verecek bir hızla, adeta mantar gibi pek çok yeni ev ortaya çıkmaktadır. Çünkü, üyeler devlet binalarının yapımı için ayrılan parayı kullanarak kendilerine ev yaptırmayı daha uygun bulmuşlardır. Üyelerin bina yapımında kullandıkları bu ilginç yöntem Çiçikov'un da işine yarar. Kahramanımız eline geçen parayla lüks bir yaşam sürmeye başlar. Hollanda tarzı ince gömlekler diktirir, usta bir aşçı tutar. Eyalette başka kimsede bulunmayan güzel, kahverengi kırmızı damalı çuha kumaş alıp, elbise bile diktirir. Tüm bunları şık bir arabayla tamamlar. Çiçikov gümrüklerde çalışmaya başlayınca ekonomik bakımdan oldukça

iyi bir duruma gelir. Ancak Çiçikov'un büyük bir vurgun yapmak üzere hazırladığı plân arkadaşının ihbar etmesiyle bozulur. Mahkemelere düşerler. Çiçikov, yazarın deyişiyle "kurnaz nazik tavırları, iyi konuşmayı bilmesi, eletek öpmesi ve para gücü sayesinde" kendini savunur ve mahkemeneden kurtulur. Tüm bunlara karşın zavallı Çiçikov' rüşvetle kazandığı paraları mahkeme görevlilerine rüşvet için dağıtmak zorunda kaldığından ekonomik bakımdan sarsıntıya uğrar. Yine bu olayda, yazar, kahramanının her kalıba girebilme yeteneğini alaylı bir dille hicvetmektedir. Çünkü onun mahkeme görevlilerinin karşısında ortaya koyduğu niteliklerin sıralaması çok ilginçtir; yazar Çiçikov'un bir insan için erdem sayılabilecek nitelikleriyle kötü olanları arka arkaya vermiştir: kurnaz-nazik, eletek öpeniyi konuşmayı bilen.

Mahkeme işinden ustaca sıyrılan Çiçikov, ekonomik durumunu düzeltmek için bir toprak sahibinin yanına, kâhya olarak girer. Ancak toprak sahibi iflâs etmiştir, köylülerinin bir kısmı açlıktan ölmüştür. Toprak sahibi devletten borç alması için Çiçikov'u görevlendirir. Bu konuda Çiçikov'la görevli memur arasında geçen konuşma, kahramana ölü mujikleri sağ göstererek devletten para koparma düşüncesini verir.

Gerçekte, Çiçikov'un bütün çabaları fırsatları değerlendirerek para kazanmaktır. Çiçikov için yaptığı işin niteliği önemli değildir. Sevmediği bir işi yapabilir ya da herhangi bir yolsuzluğa başvurabilir. Yeter ki

işin ucunda onu rahata kavuşturacak para olsun. Çiçikov zaman zaman aile mutluluğu konusunda hayaller kurmaktadır. Yazar onun bu hayallerini şöyle anlatmaktadır:

"... Çiçikov bazan derin düşüncelere daldı ve düşüncelerinde hep adaletli bir yan olurdu. '... şimdi ben neyim? Ne işe yarıyorum? Aile babalarının yüzüne nasıl bakacağım? Yer yüzünde boşuna yaşadığımı bile bile vicdan azabı çekmez miyim? Sonra çocuklarım bana ne der? 'İşte diyecekler babamız, bu insanlıktan payını almamış olan adam bize beş kuruş bırakmadı...'

Artık herkes, Çiçikov'un torunları ve çocukları için ne düşündüğünü biliyor. Ne duygulu bir konu değil mi? Belki Çiçikov değil, bir başkası olsaydı, kimsenin kafa yormadığı bu konu aklına gelince elini şöylebir sallar ve 'ya çocuklarım ne der?' sorusunu kendine sormazdı bile..." (s.251)

Он рассуждал, и в рассуждении его видна была некоторая сторона справедливости: «Почему ж я? зачем на меня обрушилась беда? Кто ж зевает теперь на должности? — все приобретают. Несчастливым я не сделал никого: я не ограбил вдову, я не пустил никого по миру, пользовался я от избытков, брал там, где всякий брал бы; не воспользуйся я, другие воспользовались бы. За что же другие благоденствуют, и почему должен я пропасть червем? И что я теперь? Куда я гожусь? какими глазами я стану смотреть теперь в глаза всякому почтенному отцу семейства? Как не чувствовать мне угрызения совести, зная, что даром бремяю землю, и что скажут потом мои дети? Вот, скажут, отец, скотина, не оставил нам никакого состояния!»

Уже известно, что Чичиков сильно заботился о своих потомках. Такой чувствительный предмет! Иной, может быть, и не так бы глубоко запустил руку, если бы не вопрос, который, неизвестно почему, приходит сам собою: а что скажут дети?

Yazar burada, maddeye haddinden fazla düşkün olan Çiçikov'un kendine pek de yakışmayan, duygusal konular

üzerinde düşünmesini hicvetmektedir. Son cümledeki "başkası olsaydı 'ya çocuklarım ne der?' sorusunu kendine sormazdı bile" sözleriyle yazar, Çiçikov'la aile mutluluğunu ilgilendiren düşünceler arasındaki zıtlığı ortaya çıkarmak istemiştir.

Gogol Çiçikov'da para canlısı, yaşamda paradan başka bir amacı bulunmayan ve bu uğurda pek çok güçlüğü katlanmayı göze alan bir karakteri hicvetmektedir. Çiçikov'un karakterinde, çiftliklerine gittiği toprak sahiplerinden bazılarının sivri özelliklerini de görmek mümkündür. Aile mutluluğu ve evleneceği zengin kızla ilgili hayallerinde Manilov'a, dolandırıcılıkta Sobakeviç'e, para ve mal konusundaki titizliğiyle Koroboçka'ya benzemektedir. Çiçikov, aynı zamanda, Gogol'ün diğer hikâyelerde ortaya koyduğu şıklığa düşkün, dış görünüşüne büyük özen gösteren ve lüksü seven kahramanlarından da birer parça taşımaktadır. "Bayağılıklar yığını" olarak nitelendirebileceğimiz Çiçikov, Gogol'ün yarattığı en ilginç karakterlerden biridir.

"Ölü Canlar"da, Gogol'ün en güzel hiciv örneklerinden birini de mahkemeler oluşturmaktadır. Çiçikov, ölü mujikleri satın alma işlemlerini yasallaştırmak için NN... şehrinin mahkeme binasına gider. Mahkeme binasını yazar Yunanlılar'ın ahlâk ve adalet tanrıçası Themis'in tapınağına benzetmektedir. Burada çalışan memurlar da Themis rahipleridir. "... İkinci ve üçüncü kat pencerelerinden Themis rahiplerinin satın alınmaz başları önce görüldü,

sonra kayboluverdi: muhtemelen tam o sırada başkan içeri girmişti..." cümlesinde yazar, Themis tapınağında görevli memurların rüşvetçiliklerini sadece "satın alınmaz başlar" sözüyle belirtmektedir. Yine aynı cümleden camdan dışarısını seyreden, ancak başkan odaya girdiği zaman hemen iş başına dönen Themis rahiplerinin, günlerinin büyük bölümünde işle fazla ilgilenmediği de anlaşılmaktadır.

Her işin rüşvetle yapıldığı, rüşvet ödenmediği zaman işlerin, dava sahibinin ömrü boyunca sürdüğü bu mahkeme binasından ve memurlardan söz ederken yazarın sürekli Themis tapınağı ya da Themis rahipleri demesi hicvin altında gizlenen oldukça şiddetli bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Eserde, N... kasabasında yaşayan kişilere, özellikle kasabanın sosyete kesimine geniş yer verilmiştir. Çiçikov'un ölü mujikler satın aldığı ortaya çıkınca, mantık dışı hatta saçma sayılabilecek yorumlara girişen bu insanlar, oldukça alaylı bir dille hicvedilmişlerdir.

Yazar, ilk önce bu soylu kesimin baylarını tanıtmaktadır. Örneğin, vali "çok iyi bir insandır. Zamanının büyük bir kısmını tül üzerine nakış işlemekle geçirmektedir. Yazarın Themis tapınağı adını verdiği mahkemenin başkanı, çalışma saatleri içinde işini bırakıp gidebilecek kadar sorumluluk sahibidir. Polis müdürü, şehirlilerin hakkında; "Aleksi Ivanoviç bizden para sızdırır ama, doğrusu, sırası geldi mi bizi ortada bırakmaz." diyerek

söz ettikleri bir haraç kesicidir. Belediye başkanı ise incecik dallı, etrafları yeşile boyanmış çubuklar sayesinde ayakta duran ağaçlarla dolu güzel bir park yaptırmak gibi işlerle uğraşmaktadır.

Bu topluluğun kültür ve eğitim düzeylerinden söz ederken, Gogol'ün anlatımı alaylı bir takdirle doludur.

"... Pek çoğu eğitimden yoksun kalmamıştı. Mahkeme başkanı Jukovski'nin¹ "Ludmilla"sını pek güzel okurdu. Bazı yerleri, özellikle "Çam ormanı uykuya dalmak üzere, vadi ise uyuyor" mısrasını ve "çu"² kelimesini öyle güzel okurdu ki gerçekten vadinin uyuduğunu düşünmemek elde değildi. Etkiyi daha da arttırmak için tam o kelimeyi söylerken gözlerini kapatırdı; Posta müdürü kendini, daha çok, felsefeye vermişti. Büyük bir gayretle, hatta, geceleri bile Jung'un "Geceler" ve Eckartshausen'in "Doğanın Gizemlerine Anahtar" adlı eserlerini okumaktaydı. Bunlardan uzun uzun notlar çıkarıyordu. Ancak bunların ne işe yaradıklarının kimse bilmiyordu... Geri kalanlar ise daha iyi ya da daha az öğrenim görmüş kişilerdi: bazıları Karamzin'i, bazıları "Moskovskie Novosti" gazetesini, hatta bazıları da... eh onlar hiç bir şey okumuyordu..." (s.165-166).

(1) Jukovski (1783-1852): 19.yy.ın en ünlü Rus şairlerindedir.

(2) "çu" kelimesini Türkçe'ye çevirmek zordur. "Çu" Rusçada dikkati çekmek, uyarmak için kullanılan bir ünlem-dir. Özellikle Jukovski'nin şiirlerinde çok sık rastlanan bu ünlemleri Gogol, eserinde kullanarak hiciv kaynağı yapmıştır.

Многие были не без образования: председатель палаты знал наизусть «Людмилу» Жуковского, которая еще была тогда непростывшею новостью, и мастерски читал многие места, особенно «Бор заснул, долина спит», и слово «чу!» так, что в самом деле виделось, как будто долина спит; для большого сходства он даже в это время закрывал глаза. Почтмейстер вдавался более в философию и читал весьма прилежно, даже по почтам, Юнговы «Ночи» и «Ключ к таинствам природы» Жаккартаузена, из которых делал весьма длинные выписки, но какого рода они были, это никому не было известно; впрочем, он был остряк, цвист в словах и любил, как сам выражался, уснастить речь. А уснащивал он речь множеством разных частиц, как-то: «сударь ты мой, эдакой какой-нибудь, знаете, понимаете, можете себе представить, относительно так сказать, некоторым образом», и прочими, которые сыпал он мешками; уснащивал он речь тоже довольно удачно подмаргиванием, приниженным одним глазом, что все придавало весьма едкое выражение многим его сатирическим намекам. Прочие тоже были более или менее люди просвещенные: кто читал Карамзина, кто «Московские ведомости», кто даже и совсем ничего не читал,

Üst düzeyde görev yapan bu insanların kültüre gösterdikleri eğilim, gerçekte, taklitten başka bir şey değildir. Yazar, mahkeme başkanının "Ludmilla"yı çok güzel, özellikle de "çu" kelimesini oldukça etkili okuduğunu söyler. Çünkü o şiir okurken çevresindekiler uykuya dalmaktadır. Mahkeme başkanı, onların dikkatini çekip uyandırmak için "çu" kelimesini etkili okumak gereğini duymaktadır. Posta müdürü ise sanki okuduğu kitaplar hakkında, bir yerde konferans ya da ders verecekmiş gibi not almaktadır. Hiç bir işe yaramayan notları, yalnızca bu konularla ilgilenen ve uzmanlaşmış kişileri taklit etmek için almaktadır. Kültürlü görünmeye çalışan bu topluluğun düzeyi yavaş yavaş bir şey okuma gereğini duymayan kişilere kadar düşmektedir. Yazar âdeta üst düzeyden başlayıp,

okuyucuyu kötü duruma hazırlamak ister gibi okunan şeylerin kalitesini düşürmekte ve sözü esas amacına getirmektedir.

N.... kasabasının bayanları ise; Gogol'ün kasabada oturanlar konusunda ortaya koyduğu hiçvin zirvesini oluşturmaktadırlar. Bu bayanlar Rusça konuşmak yerine Fransızca konuşmayı tercih etmektedirler. Rusça onlara göre, kaba bir dil olduğundan biraz kibarlaştırmak gerektiğine inanmışlardır! Bu nedenle "sümkürdüm" (ya vısmorkalas; ya plyunula) yerine "burnumu rahatlattım" (ya oblegçila sebe nos), "bu bardak kötü kokuyor" (etot stakan vonyayet) yerine de "bu bardak görgü kurallarına aykırı" (etot stakan nehoroso vedyot sebya) demeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Her türlü ahlâk dışı davranış onları müthiş öfkelenlendirmektedir. Buna karşılık, N... kentinin bayanları kendi sırlarını ustalıkla gizlemesini bilmektedirler. Yazar, onlarla ilgili bu bilgileri aktarmadan önce: "N... kasabasının kadınları.... hayır hayır bir türlü yazamıyorum: bir ürkeklik var içimde nedense N... kasabasının kadınları mükemmeldirler... Tanıtım kalemim bir türlü hareket etmiyor, sanki üzerinde bir ağırlık var..." (S.166.167) demektedir. Gogol'ün N... kasabasının kadınlarıyla ilgili paragrafta, böyle bir giriş yapması tamamen kasıtlıdır. "Bir türlü yazamıyorum...." gibi sözlerle yazar onların, gerçekte, uygunsuz davranışlarını anlatmanın zorluğunu ya da titizlikle eşlerinden gizledikleri sırlarını açıklamayı istemediğini orkaya koymaktadır. Zaten onlarla ilgili genel bilgilerin sonuna:

Итак, вот что можно сказать о дамах города N. говоря поповерхностней. Но если заглянуть поглубже, то, конечно, откроется много иных вещей: но весьма опасно заглядывать поглубже в дамские сердца.

".... İşte N... kasabasının kadınları hakkında bunları söylemek mümkündür. Ancak iş daha detaylı bir biçimde yaklaşırsanız, önünüze oldukça farklı konular çıkacaktır. Hem sonra kadınların kalplerini yakından incelemeye kalkışmak tehlikelidir...." (S.168)

Gogol bu sözleriyle N... kasabasında yaşayan bayanların bir takım uygunsuz davranışlarını açıklamaya çalışmıştır. Gogol, kadınlarla ilgili hicve, diğer eserlerinden farklı olarak, bu romanında ilk kez ayrıntılı bir biçimde yer vermiştir.

İki ciltten oluşan eserin ilk cildinde, Gogol'ün amacı, bayağılıkları ve kusurları ortaya koymaktır. Yazar bu konuda şunları söylemektedir:

"... Ben erdemli kahramanlar yaratmadım. Romanda yer verdiğim tiplerin çoğuna, eksikliklerin kahramanları diyebiliriz. Bence önemli olan pek çok yönden bayağılaştırdığımız yaşamın yüce önemine daha derin bir biçimde inebilmektir...."¹

Gerçekten de, romanda karşımıza çıkan her kahraman bir eksikliğin, kusurun sembolüdür: Manilov hayalperesttir, Nozdrev kaba ve skandalcı, Sobakeviç insanlardan nefret eden, dolandırıcı bir karaktere sahiptir, Koroboçka

1) N.V. Gogol: *Polnoe sobranie soçineniy tom III; S. 449, Leipzig 1861.*

malını mülkünü kendine saklayan ve daha fazlasını isteyen, aç gözlü yaşlı bir kadındır. Pilyuşkin ise sanki cimriliğin insan kılıfına girmiş bir sembolüdür. Romanda N.... kasabasının soylu kesimine büyük bir ağırlık verilmiştir. Kasabalıların tanıtıldığı bu bölümde yazar önemli işler yaptıklarını düşünen, gerçekte ise tembel yöneticileri, rüşvetçi memurları, değersiz ve taklitten öteye geçmeyen, sınırlı bir kültür düzeyinde olan önemli kişileri hicvetmektedir. Rusça yerine Fransızca konuşmayı tercih eden, modaaya uygun giyinmeye çalışan ve bol bol dedikodu yapan N... kenti kadınları da eserin ilginç karakterleri arasında yer almışlardır. Çiçikov ise, her kahramanda bulunan unsurlardan bazılarını taşıyan bir "bayağılıklar yığını" dır. O hem memur, hem kâhya, hem çiftlik sahibi hem de davranışlarıyla yüksek rütbeli bir kişidir.

Gogol, bu romanıyla Ukrayna'nın Soroçinsk kasabasıyla başlattığı Mirgorod ve Peterburg'ta da sürdürdüğü insan kusurlarının, sadece bu bölgelere değil, tüm Rusya'ya özgü olduğunu göstermek istemiştir.

"Ölü Canlar"ı pikaresk roman olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Çünkü eser, pikaresk roman geleneklerine uygun özelliklere sahiptir. Bilindiği gibi "pikaresk" romanda yazarın hayal gücünden kaynaklanan ülkelere yapılan yolculuklarla gerçek dünyada geçen yolculuk ve serüvenler arasında önemli farklılıklar yoktur. Kahraman çeşitli toplum çevrelerinde dolaşır ve türlü olaylar-

la karşılaşır. Bütün detaylar birleşince ortaya yerilmek istenen yaşamın bir tablosu ortaya çıkar.¹

Eserin ilk cildi yayınlandığında, edebiyat çevresinde büyük yankılar uyandırmıştır. Özellikle Belinski romanda, büyük bir sanatsal yaratıcılık görmüştür. Aynı zamanda, o dönem Rusya'sının toplumsal yarası kabul edilen kölelik sistemini, cesaretle gözler önüne serdiği için ilerici görüşlere sahip eleştirmenler yazarı göklerle çıkarmışlardır. 19.yy'ın eleştirmen ve yazarları "Ölü Canlar"da Gogol'ün gerçekçiliğinin en üst basamağına ulaştığını belirtmişlerdir. Ancak Gogol'ün kendi eserini değerlendirme açısı çok farklıydı. "Yazarın İtirafları"nda Gogol:

"Ölü Canlar"ı okuduğumda Puşkin "-Tanrım Rusya ne kadar hüznünlü bir ülkeymiş!" demişti. Oysa bu beni şaşırttı. Çünkü, Rusya'yı böyle tanıyan Puşkin, bunların hepsinin sadece birer karikatür ve benim hayal gücümün ürünü olduğunu farketmemiş" demektedir.²

"Ölü Canlar"ı, pikaresk roman olarak kabul ettiğimizden Gogol'ün söylediklerindeki gerçek payı ortaya çıkaracaktır.

Gogol "Ölü Canlar" üzerine yazdığı dört mektuptan üçüncüsünde bir yandan Belinski ve çevresindekilerinin aksine, erdemli kahramanlar yaratmamakla suçlayan kişilere yanıt verirken, diğer yandan da eserde kendi iç dünya-

1) Ünal Aytür: *Bazi Hiciv Teknikleri Üzerine*, A.Ü.D.T.C.F. Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi, S. 143-144. Ankara, 1968.

2) V.Gippius: *Gogol*, S.141.

sının izleri bulunduğunu belirtmektedir.

".... Kahramanlarım, kötü insanlar değiller. Onlardan tekinin iyi bir yönünü gösterdiğimde, okuyucu sempati duymuştur. Ama her birinin bayağılığı okuyucuları korkuttu. Onları, korkutan, birbiri ardınca kahramanlarımın daha da bayağı tipleri simgelemeleri, hiç birinin teselli veren yönünün bulunmaması, hiç bir yerde rahat nefes aldirmamaları veya zavallı okuyucuya cesaret vermeleridir.... Rus insanını değersizlikten çok, kusur ve eksiklikleri korkutmuştur. Değersiz olana tiksinti duyan bir kişi, değersizin zıttı olan bir ortamda yaşayan doğru kişi demektir. İşte benim üstünlüğümde bu. Ama bu üstünlük, bir kez daha söylüyorum eğer benim ruhsal durumumla birleşmemiş olsaydı, içimde bu kadar gelişmezdi. Okuyucularımdan bir tanesi bile kahramanlarıma gülerken bana da güldürdüğünün farkında değil...."¹

Gerçekte iki cilt olan eserin, ikinci bölümünü, Gogol başarısız bularak yakmıştır. İkinci bölümde roman ya ar tarafından daha ciddi ve psikolojik bir anlayışla ele alınmıştır. Yazar, özellikle hiciv konusunda yetenekli olduğu için, ikinci ciltte kendinden beklenen başarıyı gösterememiştir. Ancak, her şeye rağmen "Ölü canlar"ın ilk cildi, Rus ve dünya edebiyatının en seçkin eserleri arasında yer almaktadır.

1) N.V. Gogol: *Polnoe sobranie soçineniy, tom III; S. 449-450. Leipzig 1981.*

N.V. GOGOL'ÜN HİCİV SANATINDA ANLATIM
ÖZELLİKLERİ

Gogol, eserlerinde ortaya koyduğu hiciv sanatı için çeşitli yazım teknikleri kullanmıştır. Bunların başında Rusçada "skaz" adı verilen anlatım tekniği gelmektedir. Gogol "skaz" tekniğini, özellikle, ilk dönemlerde yazdığı eserlerde kullanmıştır. Yazar, hikâyeyi kendisi anlatmaz. Genellikle hikâye ya olayın geçtiği yerde oturan ya da olayı yaşayanları tanıyan bir kişinin ağzından anlatılmaktadır. "skaz" tekniği yazara hikâyesini dilediği gibi yönlendirme olanağı vermiştir. Kimi zaman, "Dikan-ka Hikâyeleri" ve "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç"te olduğu gibi hikâyeyi anlatan kişi son derece saftır. Kimi zaman ise hikâyeyi anlatan kişi duygusal bir karaktere sahiptir ve olayları kendi duyguları çerçevesinde yönlendirir. Hikâyeyi anlatan kişi, ara sıra fazla konuştuğu için, kahramanların kusurlarından da söz eder, Hatta, bu kusurları över gibi anlatır. Çünkü hikâyeyi anlatan kişi bunları kusur olarak görmemektedir. "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" hikâyesinde bunun tipik bir örneği vardır. Hikâyeyi anlatan kişi başlangıçta, her iki kahramanın da karakter özelliklerinden söz eder. İvan İvanoviç'in vazgeçemediği alışkanlıklarından birini şu sözlerle aktarır:

"Harika bir insandır İvan İvanoviç! Kavun yemeği çok sever. En sevdiği meyva da kavundur zaten. Yemeği-

ni yiyip, üzerinde sadece gömleği olduğu halde sundurmaya çıkar. Gapka'ya, iki tane kavun getirmesini emreder. Gelen kavunları keser, çekirdeklerini çıkarır, özel bir kâğıda sarar ve yemeye başlar. Sonra Gapka'dan mürekkebi ister, çekirdekleri sardığı kâğıdın üzerine 'bu kavun şu şu tarihte yendi' diye yazar. Eğer, o gün konuğu varsa 'şu şu kişi de bana katıldı.' cümlesini ekler."

Hikâyeyi anlatan kişi, İvan İvanoviç'in kavun yeme alışkanlığından söz etmeden önce "harika bir insandır İvan İvanoviç" demektedir. Anlatıcıya göre onun kavun yedikten sonra çekirdekleri sardığı kâğıda, her defasında not düşmesi olağan bir durumdur. Bu nedenle, onun gözünde İvan İvanoviç harikalığından bir şey kaybetmez. Aynı zamanda hikâyeyi anlatan kişi, fazlaca ayrıntıya girerek İvan İvanoviç'in sundurmada, üzerinde sadece gömlekle oturduğunu belirtir. Bu kahramanın pek de hoş olmayan bir davranış özelliğidir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi, hikâyeyi anlatanın gözünde bunlar kusur değildir. Üstelik, hikâye boyunca "harika insandır" sözü, her iki kahraman için de sık sık kullanılmaktadır.

Aynı özellik, duygusal karakter taşıyan anlatıcıda da vardır. Onun kahramanlara yaklaşımı ne kadar duygusal olursa olsun, sözlerinde kendisinin farkına varmadığı alaylı, hicivsel bir ton bulunmaktadır. Zaten, yazarın "skaz" tekniğini kullanmasındaki amaç ta budur.

Bu bölümde sayfa numaraları verilen paragrafların alındığı Rusça kitaplar, yazarın eserlerinin incelendiği bölümde verilmiştir.

Çoklukla, hikâyeyi anlatan kişi, saflık içinde gülünç üslupla yansıttığı olaylara hiç beklenmedik bir biçimde, hikâyenin son bölümünde, ciddi ya da felsefi bir boyut getirir. Duygusal anlatıcı ise ortaya son derece şiddetli bir hiciv koyabilir. Bunun en tipik örneği, "Eski Zaman Beyleri" adlı hikâyedir.

Hikâyenin yaşlı kahramanları, Pulheriya Ivanovna'yla Afanasi Ivanoviç'in çiftliklerinde yemek yapmak ve yemekle geçirdikleri sessiz, sakin yaşam tarzı son derece duygusal ve sevgi dolu bir yaklaşımla yansıtılmaktadır. Hikâyeyi anlatan kişi, onlara duyduğu acıma ve sevgiyi: "zavallı ihtiyarcıklar", "zavallı adam", "zavallı kadın" sözleriyle vurgular. Yaşlı çiftin ölümünden sonra mirasçı olarak gelen kişi, çiftliği mahveder. Mirasçının tanıtıldığı son bölümde, hikâyeyi anlatan kişi duyduğu öfkeyi, onu ve rüşvetçi haciz görevlilerinin şiddetli bir biçimde hicvederek ortaya koymaktadır:

".... Çok geçmeden nereden geldiği bilinmeyen uzak bir akraba, çiftliğin mirasçısı geldi. Korkunç bir reformcu olan bu mirasçı, hangisi olduğunu şimdi hatırlamadığım bir alayda emir eri olarak hizmet etmişti. Çiftlik işlerindeki düzensizliği ve bozukluğu anında fark etti. Tüm sorunları kökünden çözümlenmeye, düzeltmeye ve her şeyi yoluna koymaya kesin karar verdi. Altı tane güzel İngiliz orağı aldı, her kulübeye numara koydu, nihayet, her şey öyle bir yoluna girdi ki altı ay sonra çiftliğe haciz geldi. Bir mahkeme üyesiyle soluk üniformalı yüzbaşından

oluşan haciz görevlileri, kısa bir süre içinde geriye kalan bütün tavuk ve yumurtaları silip süpürdüler...."

(S.40)

Hikâyeyi anlatan kişi, yaşlıların mutluluk içinde sürdürdükleri yaşam tarzını bir anda yok erdiriveren miras yediği "korkunç reformcu" diyerek hicvetmekte ve ona duyduğu öfkeyi dile getirmektedir. Ancak bu satırlarda reformcu mirasyediden başka, rüşvetçi haciz görevlileri de şiddetle eleştirilmektedir. Bu paragrafı izleyen bölümde, çiftlikte tavuk, yumurta ne varsa her şeyi yiyen haciz görevlilerinin hiç bir çekinme duygusuna kapılmadan miras yediyle içki bile içtiklerini görüyoruz. Mirasçı ise çiftliği umursamadan rahat bir yaşam sürdürmektedir. Hikâyenin sonuna doğru anlatıcının kullandığı ton gittikçe daha şiddetli bir hicve dönüşmekte ve hikâyenin başlangıcındaki duygusal tondan hemen hemen hiç bir iz kalmamaktadır.

Gogol, hikâyelerinin yapısal özelliklerini ilgilendiren "skaz" tekniğinin yanısıra, seçtiği kelimelerin fonetik yapılarına da büyük özen göstermiştir. Bunun en ilginç örneklerini kahramanlarına koyduğu isimlerde görüyoruz. Yazar, kahramanlarına verdiği isimleri "neologizm"ler yaratarak, kendisi uydurmuştur. Gogol, sadece kahramanın karakterine uygun bir isim yaratmakla kalmamış, bu yöntemle daha hikâyenin başında ona, kişiliğini ortaya koyan belirgin bazı özellikler de kazanmıştır. Örneğin, Akaki Akakiyeviç Basmaçkin. İsim fonetik bakımından olduğu kadar, yazarın kahramana bu isim nasıl takıldığını ayırın-

tılı bir biçimde anlatması bakımından da oldukça ilginçtir. Hikâyede yazar, isim konmasıyla ilgili bu bölümü şöyle anlatmaktadır:

".... Anneye, bebeğe koyması için üç isimden birini seçmesini söylediler: Mokki, Sossi veya çilekeş Hozdazat 'Hayır' diye düşündü çoktan ölmüş olan kadın 'hepsi birbirine benziyor.' Anneyi memnun etmek için takvimin sonraki yaprağını çevirdiler. Bu kez de üç isim çıktı karşılıklarına: Trifili, Dula ve Varahası. 'şansa bak.-dediğin.- ne biçim isim bunlar. Doğrusu böylelerini hiç duymamıştım. Hiç olmazsa Varadat ya da Varuh olsaydı. Ama çıka çıka Trifili'yle Varahası çıktı.' Bir sayfa daha çevirdiler bu kez de Pavsikahi ve Vahtisi isimlerini gördüler...."(S.60)

Görüldüğü gibi kahramanın annesinin karşısına çıkan bu isimler, ses açısından komik oldukları kadar herhangi bir anlamları da yoktur. Annenin bebeye koymak üzere aklına gelen isimlerin de onlardan bir farkı bulunmadığı açıktır. Nihayet anne "bu kaderin oyunu" diyerek bebeğe babasının ismi olan Akaki'yi koyar. Böylece Akaki Akakiyeviç ismi doğmuş olur. Yazarın bu ismi seçmesi rastlantı değildir. Çünkü bu isimle yazar hiç bir değişiklik görülmeyen, tek düze yaşam biçimini ortaya koymaktadır. Ayrıca kahramana hiç bir ismin yakıştırılmaması, binlerce isim arasından bir tanesinin seçilememesi ve nihayet babasının adının takılması âdeta onun silik kişiliğinin kanıtıdır.

Akaki Akakiyeviç'in soyadı ise Başmaçkin'dir. Başmaçkin soyadı, yumuşak ve ses çıkarmayan bir ayakkabı türüne verilen addan gelmektedir. Bu nedenle Gogol'ün seçtiği Başmaçkin soyadı "Palto" eserinin kahramanı gibi gü-rültüsüzce, sessizlik içinde dünyadan geçen bir insanı sembolize etmektedir.

Aynı türde, karakteristik isimler başka hikâyelerde de vardır. Örneğin, "Araba" hikâyesinin kahramanının ismi Çertokutski'dir. İki ayrı kelimenin birleşmesiyle oluşan bu ismi, yazar uydurmuştur. "Çort" "kutsıy" ise kesik kuyruklu, kısa kuyruklu anlamına gelmektedir. Bu kelime aynı zamanda, onuru kırılmış kişiler içinde kullanılmaktadır. Kasabaya alayıyla birlikte gelen general, verdiği yemekli toplantıda davetlilere kısırağını gösterir ve onunla övünür. Hikâyenin gösteriş düşkünü kahramanı Çertokutski ise ondan aşağı kalmamak için, Venedik stili arabasını göstereceğini söyler. Kıskandığı için generali, sürekli arabası olup olmadığını sorarak, kendi arabasını abartılı bir biçimde anlatıp överek tahrik etmeye başlar. İşte Çertokutski bu yönüyle, şeytandan farksızdır. Çertokutski bir ara askerlik yapmış, ancak "hoş olmayan bir macera" nedeniyle ordudan atılmıştır. Generali, aynı zamanda içinde bulunduğu ortam nedeniyle kıskanması bir yana, bu ortamdan dışlanmış bir kişi olarak onuru da kırılmıştır. Sonuçta Çertokutski adlı bu kahraman, hikâyede onuru kırılmış bir şeytanı sembolize etmektedir.

Bu tür isim özelliklerine, Gogol'ün "Ölü Canlar" romanında da rastlıyoruz. Bu romanda yazar, Koroboçka adlı yaşlı bir kadını da tanıtmaktadır. Koroboçka ismi, "korobka" yani kutu çekmece anlamına gelen bir kelimedenden türetilmiştir. Koroboçka adlı bu yaşlı kadın çekmecelerinde, küçük keseciklerde para saklamakta ve en büyük kutu olan evinden dışarıya en ufak bir malın çıkmasına izin vermemektedir. Gogol ona bu huyu nedeniyle Koroboçka adını vermiştir.

Gogol, Fransız edebiyatından Rus edebiyatına geçen ve 18.yy'da D.f.Fonvizin gibi Rus yazarlarının çok sık kullandığı karaktere uygun isim geleneğini, kendi eserlerinde hicivsel bir anlayışla ele almıştır.

Gogol'ün eserlerinde sık kullandığı bir başka anlatım tekniği ise, "alogizm" dir. "Alogizm", anlatımda mantık dışı özellikler ortaya konmasıdır. "Alogizm", kahramanların diyalog ya da monologlarında görülebilir.

"Alogizm" in en güzel örneklerinden bir tanesini, "Dikanka Hikâyeleri"ni anlatan Arıcı Sarı Panko'nun ikinci önsözünde görüyoruz. Panko, yöre halkının geleneksel akşam toplantılarından söz ederken, "biz bu toplantılarda öyle boş şeylerden konuşmayız. Genellikle kültürümüzü arttıran konular üzerinde konuşuruz" der. Ancak, sonra hiç umulmadık bir biçimde toplantıya katılanların saatlerce "nasıl elma salamurası yapılır?" sorununu tartıştıklarını anlatır. Burada "alogizm", "kültür" le "elma salamurası" arasında kurulan saçma bağlantıdadır.

"Alogizm" in örneklerinden bir diğeri de yine Arı-
cıSarı Panko'nun anlattığı "Noel Arifesi" adlı hikâyede
karşımıza çıkmaktadır. Hikâyeye son derece doğal bir gi-
rişle başlayan ve baş kahraman şeytanı tanıtan Panko, bir-
den bu konuyu bir kenara bırakarak, uzun uzun giyimden
söz etmeye başlar:

".... Cadı kadın, kendini karanlıkta bulunca çığ-
lığı bastı. Şeytan ise yavaş yavaş ona yaklaşarak koltuğu-
nun altından tuttu ve kulağına genellikle kadınların hoşuna gidecek söz-
ler seyledi. Dünyanın düzeni ne gariptir! Herkes birbirini taklit etme
sevdasına kapılmış gidiyor. Eskiden Mirgorod'da kış aylarında bir yargıç
bir de vali çuhayla kaplı kuzu postundan kürkler giyerdi. Kü-
çük memurlar ise kürksüz deriden, gocuk kullanırlarda. Ya
şimdi" Hem yargıç yardımcısı hem de kadaastro memuru ken-
dilerine kuzu postundan çuhayla kaplı yeni kürkler diktir-
diler....Papaz ise yazın giymek üzere, kadife şalvarlar ve
çizgili kumaştan bir yelek diktirdi. Kısacası, herkes gi-
yime kuşama düştü! Şu insanlar ne zaman bırakacaklar böy-
le boş şeyleri!" (S.143)

Panko, söze başladığı konuyu dağıtmış ve insan-
ların giyimleriyle, nasıl birbirlerini taklit ettiklerini,
hatta köylerinde kimin ne diktirdiğini, nasıl giyindiğini
anlatmaya başlamıştır. Panko şeytanı safça, fiziki bir
yaratılmış gibi anlatırken, köyün dedikodusuna geçerek
o yöre halkının üzerinde kafa yordukları konuları ortaya
koymaktadır. Böylece yazar, Panko'nun bu saf gevezeliğinden

faydalanarak, onun içinde bulunduğu topluluğun kültür düzeyini yansıtan kişileri hicvetmiştir.

Hem olayda hem de diyalogta oluşan "alogizmin" ilginç bir örneğini de "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" hikâyesinde görüyoruz. Birbirlerine saçma bir nedenle küsen iki arkadaş, çareyi mahkemeye başvurmakta bulurlar. Her ikisi de şikâyet dilekçesi verir. Ancak İvan Nikiforoviç'in dilekçesini, İvan İvanoviç'in domuzu çalar. Domuzun dilekçeyi çalması eski arkadaşların arasının iyice açılmasına neden olur.

Domuzun mahkeme binasını basması ve dilekçeyi çalması en dikkat çekici mantık dışı olaylardan biridir. Bize göre mantık dışı olan bu hırsızlık olayı, hikâyenin kahramanları için normaldir. Hatta bu konu onlara göre üzerinde tartışmalar yapılabilecek bir nitelik bile taşımaktadır. Zaten yazarın hicvinin odak noktası da budur. Belediye başkanı, İvan İvanoviç'i domuzun cezalandırılması konusunda ikna etmeye çalışır. İvan İvanoviç'e "kanun, bir şey çalan kişi suçludur diyorsa sizin domuzunuz da suçludur." der. İvan İvanoviç ise buna kesinlikle karşı çıkar ve "Domuz da Tanrı'nın yarattığı bir varlıktır" diyerek yanıt verir. Belediye başkanının bu konuda ona söyledikleri ise şöyledir:

"- Elbette haklısınız! Herkes sizin bilgili, bilimden ve ona benzer konulardan anlayan birisi olduğunuzu bilir. Oysa ben bilimle hiç bir zaman haşır neşir olamadım: yazı yazmayı otuz yaşında öğrendim. Biliyorsunuz ben

askerliğimi er olarak yapanlardanım.... Evet 1801 yılında kırk ikinci piyade alayının dördüncü kolunda emir eriydim. Kolumuzun komutanı, izin verirseniz söyleyeyim yüzbaşı Yermeyev'di...." (S.224)

Domuzla ilgili konuşma geliştikçe, kahramanların diyalogu başka konulara geçmiş, konular arasındaki mantık bağı kaybolmuştur.

Gogol, "alogizm"i son eseri olan "Ölü Canlar" romanında da devam ettirmiştir. Romanın kahramanı Çiçikov'un ölü mujikler satın almak için uğradığı, hayalperest Manilov'un konuşmalarında konu bakımından kopukluk gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Çiçikov ona başka toprak sahipleriyle görüşüp görüşmediğini sorduğunda Manilov'un verdiği yanıt şu şekildedir:

"- Elbette, diye sözüne devam etti Manilov- eğer komşunuz iyi biriye o zaman iş değişir. Örneğin komşunuz nezaket, güzel konuşma sanatı gibi konulardan, bilimden anlayan biriye o zaman insanın ruhu canlanır ve hatta insan âdeta, buharlaşır...." (S.32)

Gerçekle bağını kopararak, hayal dünyasında yaşayan Manilov'un yanıtları Çiçikov'un sorduğu soruya açıklık getirmemektedir. Hatta kahraman kendisi bile saçmaladığının farkına varır ve konuşmasını, etrafında oluşturduğu hayal perdesini kaldırmak ister gibi elini sallayarak keser. Onun hayal dünyasında yaşadığını, Çiçikov'un sorduğu soruya mantıksızca verdiği bu yanıtta görüyoruz.

"Alogizm"e yakın özellikler gösteren ve Gogol'ün eserlerinden çok sık kullandığı bir teknik te "absurd" yani saçmalaktır.

"Bir Delinin Notları"nda, hikâyenin kahramanı Poprişçin toplum tarafından ezilmesi ve yüksek rütbelere duyduğu tutkusu nedeniyle aklını yitirir. Böylece kendini İspanya kralı sanan Poprişçin'i akıl hastanesine kapatarak işkence yaparlar. Poprişçin'e yapılan işkenceler ona maddi açıdan çok ruhsal acılar vermektedir. Poprişçin'in son notları oldukça dokunaklıdır:

".... Anneciğim kurtar zavallı oğlunu! Onun bu hasta hali için ağla! Bak, ona nasıl eziyet ediyorlar! zavallı öksüzünü kucakla bir defa! Artık dünyada yer yok ona. Fırlatıp attılar bir kenara! Ağla anneciğim zavallı hasta oğlun için ağla!..."

Bu acı dolu sözlerden sonra yazar kahramanını hicvetmek için ona "...Aa Cezayir beyinin tam burnunun altında bir ben varmış biliyor muydunuz?" sorusunu sordurmaktadır. Bu sözler Poprişçin'in normal gerçeklerden işkenceyle ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Onun sorduğu bu soruyu halüsinasyon sonucu ortaya çıkan bir "absurd" olarak nitelendirebiliriz.

"Ölü Canlar" romanından tanıdığımız hayalperest Manilov, bazen hayallerinde o derece ileri gider ki olaylar ve düşünceler arasındaki mantık bağları kaybolur. Sonuçta hayaller, hayal olmaktan çıkarak saçma sapan bir ha-

le girerler. Manilov ölü mujikler satın almaya gelen bu kibar insanı çok sever. O gittikten sonra Manilov hayallere dalar ve bu hayallerinde Çiçikov'a bile yer verir:

"....Arkadaşlarla birlikte sürdürülen yaşamın iyiliklerini, sevdiği bir arkadaşıyla ırmak kenarında oturmanın ne kadar güzel olduğunu düşünmeye başladı. Sonra bu ırmak üzerine köprü, çok yüksek bir balkonu olan kocaman ev yaptırdığını hayal etti. Evin balkonu o kadar yüksekti ki Moskova bile görünüyordu. Akşamları, bu balkona oturup açık havada çay içiyorlar, tatlı konular üzerinde sohbet ediyorlardı. Çiçikov'la güzel arabalara binerek herkesin onlara son derece nazik davranacağı toplantılara gidiyorlardı...."

Manilov gerçek dışı hayallerinde bu kadarla yetinmez. Daha ileri giderek Çiçikov'la kurduğu güzel arkadaşlığa hayran kalan çarın onlara generallik rütbesi vererek ödüllendirdiğini hayal eder. Manilov, çiftliğiyle ilgili konularda da saçma hayaller kurmaktadır. Örneğin, evinin yakınındaki göle toprak altından tünel açtırır, gölünün üzerine bir köprü kurdurtur ve bu köprüler üzerindeki dükkânlarda köylüler satış yaparlar.

Saçmalık bakımından, Manilov'un hayallerinden farksız bir başka örneği de Gogol'ün ilk hikâyelerinden olan "İvan Şponka ve Teyzesi"nde kahramanın gördüğü rüyada rastlıyoruz. Tek düze bir yaşam tarzı sürdüren İvan Şponka'yı, teyzesi evlendirmek istemektedir. Ancak, alıştığı düzenin bozulacağına inanan Şponka için bu plân tam anlamıyla kor-

kunçtur. Teyzesinin bu plânını öğrendiği gün Şponka, bir kâbus görür. Evinin her köşesinde karısı olduğunu idda eden bir kadın vardır. Şapkasının ve kulağının içinde, cebinde, sandalyenin üzerinde elini nereye atsa karşısına bir kadın çıkmaktadır. Kâbus şu şekilde devam eder:

".... Birden bire tek ayağının üstünde sıçramaya başladı, teyzesi ise onu seyrediyor ve ciddi bir tavırla '-Evet evet, sıçramak zorundasın çünkü artık evlisin.' diyordu. Teyzesine yaklaştı ama karşısında duran teyzesi değil koca bir çan kulesiydi. Birisinin, onu iple çan kulesine sürüklediğini hissediyordu. Acıklı bir sesle '-Kim sürüklüyor beni?' diyordu. '-Ben senin karın! seni çan olduğun için sürüklüyorum.'" '-Hayır, ben çan değilim, ben İvan Fyodoroviç'im.' diye bağıırıyordu. P.. piyade alayının albayı oradan geçiyor ve ona 'evet evet sen bir çansın!' diyordu....' (S.276-277)

İvan Şponka'nın gördüğü bu kâbus, Gogol'ün ilk "absurd" örneklerindendir. Gogol, "absurd"un en güzel örneklerini, ruhsal sıkıntıları bulunan Şponka ve Poprişçin adlı kahramanlarında vermiştir.

"Absurd"u yaratan anlatım tekniğinin başka bir örneğini de, Gogol'ün olgunluk döneminin en büyük eseri olan "Ölü Canlar"da görmekteyiz. Çiçikov, ölü mujikler almak için yörenin toprak sahiplerinden biri olan Sobakeviç'i ziyaret eder. Çiçikov, Sobakeviç'e ölü mujikler satın alacağını söyleyince aralarında hararetli bir fiyat tartışması başlar. Sobakeviç her ölü mujik başına akıl almayacak

bir fiyat ister. Ancak Çiçikov fiyatı yüksek bularak iş-ten vazgeçmeye bakar. Çünkü, onun amacı ölü mujikleri kâğıt üzerinde yaşıyor gösterip devletten para almaktır. Sobakeviç ise, ölü mujikleri istediği fiyata satmak için onu ikna etmeye çalışır. Sobakeviç ölü mujiklerini övmeye başlar, onların yeteneklerini sanki halâ yaşıyorlarmış ve Çiçikov'a hizmet edeceklermiş gibi göklere çıkararak anlatır:

"-....Başka bir düzenbaz olsaydı sizi aldatırdı, mujik yerine acaip bir şey satardı. Oysa ben öyle iyi mal veriyorum ki size, hepsi seçme: sadece zanaatkâr değil aynı zamanda sağlıklı köylülerdir. Örneğin Miheyev'i ele alalım ne arabacıdır o! Öyle arabalar yapar ki baştan aşağı yay. Onun yaptıkları gibi Moskova'da da yoktur. Son derece sağlamdır. Üstelik cilâsını da boyasını da kendisi yapar..... ya marangoz Probka Selifan'a ne demeli? Böyle bir mujik bulamayacağınız konusunda sizinle iddaya girerim. Hem de kafam pahasına! Ne yetenekli adamdı o!.... Miluşkin'i bizim kerpiç ustasını hatırlıyorum da! İsteddiğiniz her eve sömine yapardı. Ya çizmecici Maksim Telyatnikov...."(S.108)

Sobakeviç'in ölü mujiklerini satmak için söylediği, abartmalı övgünün bir benzerini "Araba" hikâyesinde görmek mümkündür. B... kasabasına gelen süvari alayının Generali, verdiği yemekte kısrağını toplantıdaki herkese gösterir ve onunla övünür. Yemeğe katılan kasabalı çiftlik sahiplerinden Çertokutski hem ilginin merkezi olmak hem de General'den aşağı kalmamak için, Venedik işi

arabasını övmeye başlar. Onun arabası için söylediği bu abartmalı sözler, gittikçe mantık dışı bir hal alır ve sonuçta saçmalık düzeyine ulaşır.

"- Bu araba öyle güzeldir ki! Yani, sayın generalim, ben böylesini daha önce önce hiç görmemiştim. Askerde görev yaparken, arkasındaki kutuya on şişe rom ve on kilo tütün koyuyordum. Ayrıca, altı tane üniforma, çamaşırlarım, izin verirseniz sayın generalim tenya gibi uzun diyeceğim, iki çubuk sığardı. Bu arabanın yan ceplerine öküz bile sığar." (S.58)

Bu konuşmada on şişe rom, altı üniforma, çamaşır ve on kilo tütün gibi maddelerden sonra, söz arabanın yan ceplerine gelip te Çertokutski bu ceplere öküz bile sığabileceğini söyleyince iş çığrından çıkar. Kahramanın söylediği son cümleyle konu, saçmalığın doruğuna ulaşmıştır.

"Burun" hikâyesinde Gogol başlı başına bir absurd örneği sergilemektedir. Burada, hikâyenin kahramanı binbaşısı Kovalev burnunu kaybeder. Onu üçüncü dereceden bir memur kılığında bulur. Burnunu eski yerine döndürmeye kesin kararlı olan Kovalev onunla konuşur:

"-.... İkimizin de durumu biraz garip değil mi banyım.... bana öyle geliyor ki... yerinizi bilmeniz gerek. Sizi her yerde arayıp duruyorum, en sonun da buluyorum hem de nerede?- bir kilisede. Siz de hak verirsiniz ki....

- Özür dilerim ama neden söz ettiğinizi anlayamıyorum....,

- Bakın bayım dedi Kovalev kendi kişisel üstünlüklerini bilen bir insan tavrıyla- sözlerinizi nasıl yorumlamak gerektiğini bilemiyorum.... Bence her şey ortada.... İstesenez de istemesenez de benim burnumsunuz.

Burun, binbaşıya baktı ve kaşlarını çattı.

- Kesinlikle yanılıyorsunuz. Ben özgür biriyim. Zaten aramızda herhangi bir bağlantı olması da imkânsız. Hem üniformanızın düğmelerinden anladığım kadarıyla başka bir yerde görev yapıyor olmalısınız...:" (S.40)

"Burun" hikâyesindeki saçma olaylar sadece Kovalev'in burnunu kaybetmesi ve onu bularak konuşmasıyla sınırlı değildir. Örneğin hikâye, berber Yakovleviç'in, burnu kahvaltıda yediği ekmeğin içinde bulmasıyla başlar. Son bölümde ise, bir polis Kovalev'e burnunu bir mendil içinde geri getirir. Ancak yeni bir sorun vardır: burun eski yerine nasıl konacak? Kovalev'e gelen doktor bunun imkânsız olduğunu söyleyerek, burnu hatıralık eşya gibi bir kavanozda saklamasını tavsiye eder. Aslında buna pek gerek kalmaz, çünkü Kovalev'in burnu kendiliğinden eski yerine kuruluverir.

Gogol'ün eserlerinde çok sık rastlanan "alogizm" ve "absurd", gerçekte, onun anlatım tekniğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar.

"Poşlost", Gogol'ün yarattığı kahramanları daha gülünç bir hale getirmek için kullandığı bir üslup özelliğidir. Yazarın hikâye ve romanlarında "poşlost" iki deği-

sık biçimde ortaya konmuştur. Bunlardan biri hikâye kahramanlarının yaşadıkları ortamla ilgilidir. Olayın geçtiği çiftlik, kasaba ya da şehrin tasvirı, genellikle, topluma yöneltilmiş bir hicivdir.

"İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" in hikâyesinde oldukça boş bir yaşam süren, sıkıntıdan birbirlerini mahkemeye vererek bunu yaşamlarının amacı haline getiren iki arkadaşın başından geçenler anlatılmaktadır. Ancak, hikâyeyi anlatan kişi yalnızca bununla yetinmez ve onların yaşadığı şehrin bir tasvirini yapar:

"Olağanüstü bir şehirdir Mirgorod! Çeşit çeşit yapı vardır. Damı sazdan olanı mı, samandan olanımı istersiniz. Hatta ahşaptan olanı bile vardır! Sağda bir sokak, solda bir sokak her yerde olağanüstü çitler görürsünüz. Çitlerin etrafını şerbetçi otu sarmıştır, üzerlerine saksılar asılmıştır. Ay çiçekleri, çitlerin arkasından, güneşe benzeyen başlarını gösterirler, kırmızı gelincikler görünür. Yer yer iri bal kabakları çarpıp göze... Ne ihtişamdır bu! Çitlerde her zaman, onlara daha da canlı görünüm kazandıran keten bir eteklik, gömlek yada şalvar sallanıp durur.

Mirgorod'da tek bir hırsızlık ya da dolandırıcılık olayına rastlanmaz. Çünkü herkes aklına ne gelirse onu asar çitlere...." (S.211)

Bu tasvirde, şehrin düzensizliği, pisliği, orada yaşayan halkın görgü kurallarından habersiz olmaları alaylı bir üslupla anlatılmaktadır. Yazarın şehir halkını hic-

vettiği bir başka özellik ise, şehrin meydanındaki çukurdur. Bütün bakımsızlık ve pislik yetmiyormuş gibi bir de meydanın tamamını kaplayan koca bir çukur vardır. Bu çukur şehir halkı tarafından âdeta bir anıt, bir maskot ya da şehrin en önemli özelliği olarak kabul edilmiştir. Şehir halkı bu çukuru o kadar benimsemişlerdir ki, meydanda bulunan bir bina denize bakar gibi bu çukura baktığı için şanslı bile sayılmaktadır. Yazar, hikâyeyi anlatan kişinin yaşadığı şehire duyduğu sevgi ve saflıktan yararlanarak bu çukuru şu şekilde hicvetmektedir:

"Meydana yaklaşınca, gördüğünüz manzaranın tadını çıkarmak için bir an mutlaka duraklarsınız. Meydanın tam ortasında çukur vardır. Ne şaşırtıcı bir çukurdur bu bilerseniz! Üstelik, o güne kadar, benzerini başka bir yerde görmemişsinizdir.! Hemen hemen bütün meydanı kaplar. Uzaktan ot yığınınına benzeyen, büyüklü küçüklü bütün evler, etrafını sardıkları bu çukuru hayran hayran seyretmektedirler." (S.211)

"Ölü Canlar"ın kahramanı Çiçikov'un, ölü mujikler satın almak amacıyla geldiği N... kasabası da aşağı yukarı aynı durumdadır. Çiçikov, kasabaya geldiği zaman etrafta gördükleri pek iç açıcı değildir. Taş evlerin gözü alan sarı renkleri, ahşap evlerin pis gri bir rengi vardır. Bu evlerin kaç katlı oldukları ise hiç belli değildir. Her taraf tabelalarla doludur. Sokak boyunca çitler sıralanmıştır. Sokakların genişliği neredeyse, evleri gözden kaybedecek kadardır. Ağaçlar büyümemiştir, parkın hali ise içler

acıdır. Gogol, kasabanın bu tasviriyle orada yaşayan halkın ilgisizliğini, düzensizliğini ve görgüsüzlüğünü tıpkı, Mirgorod'da olduğu gibi alaylı bir dille yansıtmaktadır.

Bu türlü tasvirleriyle yazar, okuyucuyu yavaş yavaş kahramanlarında ortaya koyduğu bayağılıklara hazırlamaktadır. Kahramanların yemeye, içmeye, giyinmeye ve rütbeye gösterdikleri aşırı düşkünlük, abartarak konuşma eğilimi, yalancılık dolandırıcılık, rüşvet gibi özellikler onun hikâyelerinde alaylı ve hicivli bir dille ele alınmış bayağılık örnekleridir.

Örneğin, "Ölü Canlar" romanının kahramanlarından olan Sobakeviç yemeye aşırı düşkündür. Zaten yazar, Sobakeviç'i tanıtırken onun bir ayıya benzediğini belirtir. Çiçikov'la sofraya oturduklarında Sobakeviç, yemek yeme konusundaki alışkanlığını ballandıra ballandıra anlatır.

".... Örneğin bir domuz mu yiyeceğiz, tüm domuzu koydurturum masaya. Koyun varsa koyunun hepsini getirirler. Kazsa bütün kazı koydurturum. Ben iki çeşit yemek yerim ama canım ne kadar istiyorsa o kadar yerim...." (S.105)

Kahramanların oburlukları, Gogol'ün eserlerinde oldukça önemli bir yer tutar. Hatta yazar, "Eski Zaman Beyleri" adlı hikâyesinin büyük bir kısmını bu konuya ayırmıştır. Hikâyede hicvedilen bayağılık, yaşlı çiftin tek düşüncelerinin yemek yemekten ibaret olmasıdır.

Gogol'ün en çok üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de, kahramanlarının rütbeye gösterdikleri aşırı düşkünlüktür. Bunun en güzel örneği "Burun" hikâyesinde verilmektedir. Hikâyenin kahramanını Kovalev Kafkasya'lı bir memurdur. Başkente geldiğinde, en büyük amacı vali yardımcılığı ya da bakanlıklarda iyi bir görev almak ve yüksek rütbe elde etmektir. Kovalev, rütbeyi saygınlık kazanmak için değil gösteriş yapmak için istemektedir. Onun rütbe-ye duyduğu tutku şu sözlerle dile getirilmektedir:

".... Kovalev'in çok alıngan bir insan olduğunu belirtmek gerek. Hakkında ne söylenirse söylensin başıslayabilirdi, ancak rütbesiyle ünvanına bir şey söylendiğinde buna asla katlanamazdı...." (S.47)

Görüldüğü gibi Kovalev, rütbesini kişiliğinden bile üstün tutmaktadır. O, başkalarının kendi kişiliğine değil, rütbesine saygı göstermesini istemektedir.

Başka bir bayağılık türü olan rüşvetçilikle Gogol hem o dönem Rusya'sının bürokratik düzenini eleştirmekte, hem de rüşvet alan memurların ahlâk düşüklüğünü göstermektedir. Memurların rüşvet alma yönteminin en sistematik örneğini, "Ölü Canlar" romanının kahramanı Çiçikov vermektedir. Çiçikov, adliyede memurluk yaparken kendisine gelen zor durumdaki ricalara sorunlarını çözümleneceğini söyleyerek umutlandırmaktadır. Ancak buna karşılık ricacıyı bir kaç gün oyalamakta ve en sonunda ricacıyı rüşvet vermeye razı edecek duruma getirmektedir. Rüşveti alırken, çeşitli bahaneler uydurarak kendi için değil sekreterlerle

yazıcılar için aldığıını söylemektedir. Böyle kurnazca bir oyuna başvuran Çiçikov aracılığıyla yazar, rüşvet yemenin o dönemde hemen hemen tüm memurlara özgü olduğunu göstermektedir. Toplum ise, memurların rüşvet almadan iş yapmalarını kabullendiği için eleştirilmektedir.

".... Ricacı artık akıllanmıştır: iş olacak mı olmayacak mı? Ağız aramaya başlar. Aldığı yanıt ise yazıcılara bir kaç kuruş vermek gerektiğidir. "Niçin vermeyim ki? Yirmi beş kopek vermeye çoktan hazırım para verilmesi gereken başka kim var?" "- Hayır hayır yirmi beş kopek olur mu hiç! Yirmi beş ruble vermek gerekir." "-Yirmi beş kopek yazıcılara verilir mi?" diye bağırır ricacı. "- Niçin bu kadar heyecanlanıyorsunuz ki?" şeklinde karşılık verirler. "- Yazıcılara yirmi beşer ruble vereceğiz geri kalanlar ise başkanlara verilecek...." (S. 244)

Gogol'e özgü tipik anlatım tekniklerinden bir başkası ise "kişileştirme sanatıdır. Yazar, cansız varlıkları canlılara özgü nitelikler kazandırarak, insanları ve toplumu hicvedebilmektedir. Bu tekniğinin en başarılı örneklerini özellikle kasabaların tasvirlerinde görmektedir.

"Araba" hikâyesinin başlangıcında yazar, olayın geçtiği B... kasabasının tasvirini yapar. Binalar, kasaba halkının hareketsizliği ve sessizliğine karşılık, âdeta canlı gibidirler. Hatta yazarın cansız varlıkları tasviri öylesine kuvvetlidir ki kasabanın gerçek sahipleri onlarmış gibi bir izlenim uyanmaktadır:

".... Şehirden geçerken sokağa inanılmaz derecede ekşi ekşi bakan alçak, kerpiçten evlere gözünüz ilişirse içinizden.... içinizden gelen duyguları kesinlikle anlatamazsınız.... Pazar meydanının da biraz lüzumlu bir görünümü yok değildi hani: terzinin evi yüzü yerine köşesini vermiş bir halde aptal aptal bu meydana doğru uzanmıştır...." (S.53)

"Kişileştirme" tekniğinin en ilginç ve komik olan örneği bir başka örneği ise "Burun" hikâyesinde verilmektedir. Kovalev'in yüzündeki yerinden ayrılan burun, üçüncü dereceden bir memur kılığında sahibinin karşısına çıkar. Hatta onunla konuşur. Burun, hikâyede Kovalev'in elde etmek istediği yüksek rütbenin sembolüdür. Yazarın Kovalev'in burnuna üçüncü dereceden bir memur olarak kişilik kazandırmasının amacı, Kovalev'deki rütbe tutkusunu hicvetmektedir.

Gogol, "kişileştirme" tekniğinin ilk örneklerini "Dikanka Hikayeleri"nde vermektedir. Bu eserde, Gogol "kişileştirme"yi metafizik varlıklara uygulamıştır. Örneğin "Noel Arifesi" adlı hikâyede şeytan, tıpkı bir insan gibi tasvir edilmekte ve insanlarla kıyaslanmaktadır. Şeytanın insanlarla kıyaslanmasının nedeni, insanları birtakım özellikleriyle, kötülüğün hayali simgesi olan şeytandan pek de aşağı kalmadıklarını göstermektir. Bu hikâyede şeytan insanın içindeki kötü eğilimlerin kişileştirilmiş bir sembolüdür.

".... Önden bakıldığında tam bir Almandı: dar, sürekli sağa sola dönüp duran, önüne çıkan herşeyi koklayan suratı, tıpkı bizim domuzlarınkı gibi yuvarlak bir mantar şeklinde sona eriyordu. Bacakları o kadar inceydi ki, eğer bu bacaklar Yareskov muhtarının olsaydı daha ilk kazkada kırıverirdi. Ama arkadan bakınca üniformalı savcı yardımcısından farksızdı. Çünkü arkasında öyle uzun, öyle sivri bir kuyruğu vardı ki, son moda üniformalara konan yırtmaçları andırıyordu. Oysa çenesinin altındaki keçi sakalına, kafasında yükselen dindik boynuzlara ve baca temizleyicisinininki kadar kirli üstüne başına dikkat edilince bunun bir Alman ya da savcı yardımcısı değil yalnızca bir şeytan olduğunu anlamak mümkündü...." (S.140-141)

Gogol'ün hikâyelerinde rastladığımız uygun sözcük seçimi, âdeta onun anlatım tekniğinin bir parçası haline gelmiştir. Çünkü yazar, son derece yerinde seçtiği tek bir sözcükle, hikâye kahramanlarının kaderlerinin ve iç dünyalarının köklü bir değişime uğramasına neden olmaktadır. Gogol'ün sözcük seçiminde gösterdiği büyük ustalığın en güzel örneklerinden birini "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" hikâyesinde görüyoruz. İki arkadaşın birbirlerine küsmelerinin ve mahkemelere kadar düşmelerinin tek nedeni "kaz" kelimesidir. İvan İvanoviç İvan Nikiforoviç'ten tüfeğini ona vermesini istediğinde aralarında bir tartışma çıkar. Bu tartışma sırasında İvan Nikiforoviç arkadaşına "siz bir kazsınız!" der. "Kaz" sözünü duyan İvan İvanoviç buna çok gücenir ve iki arkadaşın arası bir daha düzelmemesine bozulur. "Kaz" sözcüğünün önemsiz bir olayı

büyük boyutlara götürmesinin nedeni, bu sözcüğün arkasındaki gerçektir. Yani bu sözcük, İvan İvanoviç'in boş kafalı olduğunu en açık biçimde ortaya koymaktadır. Belinski'nin dediği gibi, "eğer başka bir kuş adı söyleseydi iki arkadaş küsmeyeceklerdi."

Buna benzer bir başka örnek "Bir Delinin Notları" adlı hikâyede yer almaktadır. Daire başkanının kızına âşık olan Poprişçin, hasta zihninin etkisiyle kızın köpeğinin bir başka köpekle mektuplaştığını ve bu mektupları ele geçirirse onun hakkında pek çok şey öğrenebileceğini sanır. Bir gün Poprişçin, köpeğin mektuplarını ele geçirir! Mektuplardan birinde Meci ondan da söz etmektedir. Ancak küçük köpeğin Poprişçin'den hiç hoşlanmadığı açıktır çünkü Meci onu "torbaya sokulmuş bir kaplumbağaya" benzetmektedir. Ruhsal dengesi zaten bozuk olan Poprişçin, bu mektubu okuduktan sonra bir köpeğin bile onun kişiliğine saygı duymadığını görerek kendisini iyice kaybeder. Onu akıl hastanesine kadar sürükleyen son damla, kaplumbağa sözcüğüdür.

Gogol'ün sözcük seçimindeki bu ustalığı, bazen tek bir sözcüğün bile insanların zayıf yönlerini ortaya çıkarmaya yeteceğini ortaya koymaktadır.

Gogol, bu bölümde ele aldığımız anlatım tekniklerini, hiciv alanında büyük bir başarıyla uygulamıştır. Bu teknikler, 18.yy.ın ünlü hiciv yazarları tarafından da kullanılmıştır. Ancak birbirlerinin benzeri eserler vermekten öteye geçmemişlerdir. Gogol, bu sınırı aşarak 19.yy.

Rus edebiyatının hiciv sanatına yepyeni anlatım teknikleri ve değişik boyutlar getirmeyi başaran tek yazar olmuştur. Onun ortaya koyduğu anlatım teknikleri daha sonraki yıllarda ün kazanan Saltıkov Şchedrin ve genç Anton Çehov tarafından benimsenmiştir. Ancak Gogol'ün, hiciv alanında gösterdiği dehanın bir benzeri daha yoktur.

SONUC

Tezimizde, N.V. Gogol'ün sanatsal özelliklerinin önemli yönü olarak kabul ettiğimiz hiciv ögesi üzerinde durduk. Gogol'ün hikâye ve romanlarında, hiciv sanatının odağını insan karakterindeki ve toplum yapısındaki kusurlar oluşturmaktadır.

Gogol'ün üzerinde durduğu insan kusurlarından bir tanesi, yiyeceğe düşkünlüktür. Yiyeceğe düşkünlük konusunun ilk örneğini, "Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları" adlı eserinde görüyoruz. Hikâyeleri anlatan Arıcı Sarı Panko, ilk bölümün önsözünde yörenin geleneksel akşam toplantılarında yedikleri yemeklerden söz etmektedir. Panko, aynı zamanda, karısının yaptığı börek, çörek cinsi yiyeceklerin ne kadar lezzetli olduğunu anlatır. Hatta okuyucuya hitap ederek, evine gelirse onu güzel yemeklerle ağırlayacağını belirtmektedir. İkinci bölümün önsözünde ise, bu toplantılarda bir araya gelenlerin genellikle yemek üzerine tartıştıklarını ve hatta bunu bir kültür konusu olarak kabul ettiklerini görüyoruz.

Yemeğe düşkünlüğün, özellikle ele alındığı ve bir bayağılık örneği şeklinde hicvedildiği tek hikâye ise, "Eski Zaman Beyleri"dir. Tüm ömürlerini çiftlik sınırları içinde geçiren Pulheriya Ivanovna ile Afanasi Ivanoviç'in en büyük zevkleri yemek yemektir. Evdeki hareketin ve

koşuşturmanın tek nedeni, yemektir. Bunun dışında yaşlı çiftin yaşamı son derece sessiz ve tekdüzedir. Bir günü yedi hatta sekiz öğüne bölen bu kahramanlarda, yemek yemenin âdeta bir alışkanlık haline geldiğini görüyoruz. Gece-leri uyuyamamaktan yakınan Afanasi İvanoviç'le Pulheriya İvanovna, bunun nedeninin büyük bir olasılıkla fazla yemekten olabileceğini hiç düşünmemekte ve çareyi yine bir şeyler yemekte aramaktadırlar.

Yemek düşkünlüğünün en üst düzeye ulaştığı karakter ise "Ölü Canlar" romanında karşımıza çıkan Sobakeviç'tir. Bir oturuşta, bütün bir koyunun neredeyse tamamını yiyen Sobakeviç bundan büyük bir zevk almaktadır.

Gogol'ün hikâye ve romanlarında görülen bir diğer bayağılık konusu ise, insanların şıklığa ve giyme düşkünlükleridir. Gogol'ün eserlerindeki kahramanlar çoğunlukla giyimi ya da şık olmayı saygınlığın bir ölçütü olarak görmektedirler. Bunun örneklerinden bir tanesi, yine Arıcı Sarı Panko'nun ilk önsözünde verilmektedir. Akşam toplantılarına katılan kişilerden söz ederken Panko köyün zangocu Foma Grigoryeviç'i tanıtır. Ancak Panko bize, köy zangocunun davranışlarını, karakterini ya da inançlarını anlatmak yerine sadece onun evdeyken ya da bir yere giderken nasıl giyindiğini tarif eder. Kısacası karşımızda, köy zangocunun kişiliği yerine, giyimiyle ün yapmış bir kişi durmaktadır. Panko'nun da ona saygı duymasının nedeni, onların bulunduğu çevrenin ölçülerine göre, köy zangocunun iyi giyinmesidir. Aynı eserde yer alan "Noel Arifesi" adlı hikâ-

yede ise, Panko olaylardan daha önemli bulduğu giyim konusundan yine söz etmeye başlar. Köyde kimin ne giydiğini, ne diktirdiğini uzun uzun anlatan Panko bu haliyle Gogol'ün tasvir ettiği Ukrayna yöresi halkının dedikoduya meraklı, sürekli başkalarının ne yaptığıyla ilgilenen tipik bir semboldür.

"Ölü Canlar" romanının kahramanı, Çiçikov da giyime son derece düşkündür. Giyimine büyük özen gösteren Çiçikov için, bu durum ruhsal temizlikle eş anlamdadır.

Giyim konusunun trajik bir örneğini ise, "Palto" hikâyesinde görüyoruz. Yeni bir giyim eşyasına sahip olmanın insan ruhu üzerindeki etkisini Gogol, bu hikâyede büyük bir başarıyla dile getirmiştir. O güne kadar insan içine çıkmayan, arkadaşları tarafından dışlanan Akaki Akakiyeviç yeni paltosunu giydiğinde toplum için girmeyi başarmış hatta kendine olan güveni yerine gelmiştir. Arkadaşları ise yıllarca hiç yapmadıkları bir şeyi yaparak, Akaki Akakiyeviç'in yeni paltosu şerefine davet düzenler. Bu hikâyede, ancak yeni bir palto sayesinde kendine güven duymaya başlayan Akaki Akakiyeviç ve giyme önem veren toplum hicvedilmektedir.

Gogol'ün kahramanları arasında, gösterişe düşkün olanlar da vardır. Gösterişe düşkün insanların hicvedildiği en güzel hikâye "Araba"dır. Eserde iki tane gösteriş meraklısı kahraman vardır ve ikisi de bu konuda son derece ustadırlar. General güzel atıyla gösteriş yaparken

Çertokutski de ata karşılık Venedik işi arabasını ileri sürmektedir. Ancak Çertokutski'nin gösteriş merakını, abartma huyunun tamamladığını belirtmek gerekir.

Gogol'ün hikâyelerinde işlediği, en büyük bayağılık konularından bir başkası da kahramanların yüksek rütbenin hâkimiyetine duydukları inanç ve yüksek rütbe elde etmek tutkusudur. Gogol bu konuyu en ayrıntılı bir biçimde iki hikâyesinde incelemiştir. Bu hikâyelerden bir tanesi "Burun", diğeri ise "Bir Delinin Notları"dır.

"Burun" hikâyesinde, Gogol'ün konuya yaklaşımı tamamen hicivsel bir anlayışla doludur. Hikâyenin kahramanını rütbesini gururu yerine koymuştur. Kişiliğine hakaret edilince buna hiç sesini çıkarmayan Kovalev, rütbesine en ufak bir söz söylendiğinde büyük bir öfkeye kapılmaktadır. Onun için rütbe her şeyden daha önemlidir. Kahramanın bu tutkusu öyle bir düzeye ulaşmıştır ki burnunun yerinden ayrılarak, etrafta üçüncü dereceden bir memur kılığında dolaşırken bulur. Kovalev burnunu, yakaladığı zaman "herkesin yerini bilmesi gerek bayım" derken, gerçekte, üçüncü dereceden memur rütbesi almanın kendi hakkı olduğunu belirtmektedir. Gogol "Burun" hikâyesinde, yüksek rütbeyi sadece gösteriş yapmak ve rahat bir yaşam sürmek amacıyla isteyen kişileri hicvetmiştir.

"Bir Delinin Notları"nda rütbe tutkusu, daha trajik bir açıdan ele alınmıştır. Hikâyenin kahkamanı Poprişçin, küçük rütbeli bir memur olduğu için dairedeki herkesin özellikle de bölüm şefinin ezdiği bir kişidir. Kimse-

nin ona saygı duymadığından yakınmaktadır. Poprişçin, yüksek rütbeyi sadece kişiliğine saygı duyulması için istemektedir. Yüksek rütbeyle yaptığı savaşta, en büyük düşmanı onu her an hor gören bölüm şefidir. Poprişçin, bölüm şefine duyduğu öfkeyi dile getirirken sözlerinin uyandırdığı etki hem güldürücü hem de acıklıdır.

Gogol, özellikle bu ikinci hikâyesinde kahramanıyla birlikte, onun aklını yitirmesine neden olan ve yüksek rütbenin hâkimiyetine inandıran toplum koşullarını hicvetmiştir.

Gogol'ün hicvinin odak noktalarından birini de rüşvetciliğin oluşturduğunu görüyoruz. Memurların rüşvet almalarıyla ilgili hicvin en belirgin, ilk örneği "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" adlı hikâyede verilmektedir. Birbirine küsen iki arkadaşın başından geçenleri anlatırken hikâyeyi aktaran kişi kasaba mahkemesinin binasından da söz eder. Burada görevli memurların rüşvet aldıklarına dair ilk belirti binanın sahanlığında "ricacıların unuttukları" yiyecek cinsi şeylerdir.

Gogol, rüşvetcilik sorununa en ayrıntılı biçimiyle "Ölü Canlar" romanında yer vermiştir. Romanın kahkamanı Çiçikov'un geçmişini anlatırken yazar, onun memurluk yaptığı yıllara da değinir. Bu bölümde yazar, Çiçikov'un memurluk görevindeyken ricacılardan nasıl rüşvet alındığını alaylı bir dille ortaya koymuştur. Ayrıca Çiçikov'un toprak sahiplerinden ölü mujikler satın alma işini yasallaştırmak için gittiği, adliyede çalışan görevli memurların

hiç çekinmeden rüşvet aldıklarını ve rüşvet verenlerin de bunu soğukkanlı bir tavırla karşıladıklarını görüyoruz.

Gogol, bürokrasi ve rüşvetle ilgili hicivlerinde toplum düzeninin aksayan yönlerinden birini ortaya koymuştur.

Gogol eserlerinde gördüğümüz kimi zaman acımasızlaşan, kimi zaman ise yumuşak bir alay havası taşıyan hiciv sanatıyla Rus edebiyat tarihinde, üzerinde en çok tartışılan sanatçılardan biri olmuştur. Çağdaşlarından bir kısmı, Gogol'ü insanları ve toplumu alaya almakla, kusurlu tipler yaratmakla suçlamışlardır. 19.yy'ın en ünlü Rus eleştirmeni Belinski ve çevresindekiler ise genç yazarı büyük şehirlerdeki yaşantının ve düzenin ezdiği "küçük adam"ın edebiyattaki temsilcisi, toplumsal kurallardaki ve devlet mekanizmasındaki çarpıklıkların amansız tasvirçisi kabul etmekteydiler. Aynı zamanda, Rus toplum yaşamının böyle bir cesaretle eleştirilip alaya alınmasının olumlu bir gelişim olduğu inancıyla, Gogol'ün eserlerini toplumsal açıdan değerlendirmeyi uygun görmüşlerdir.

Gerçekten de, Gogol'ün hikâye ve romanlarına bakılınca tasviri yapılan bayağı insan tipleri, toplum düzenindeki çarpıklık ya da eksikliklerin sonucu olarak görülebilir. Bürokratik düzendeki aksaklıklar, önemli düzeylerde görevli kişilerin ahlâksal düşüklükleri, kayıtsızlıkları, büyük şehirlerin acımasız kurallarının "küçük adamı" ne hale getirdiği Gogol'ün sık sık üzerinde durduğu, hicvetmekten kaçınmadığı konular arasındadır. Bir hiciv yazarı

olarak, Gogol'ün içinde yaşadığı toplumu ve çağını eleştirmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Ancak, Gogol'ün eserlerinde ortaya koyduğu tek hedefi, toplumsal çarpıklıkları göstermek değildir. Hikâye ve romanlarındaki en önemli bir başka hedef de insanın kendisidir. Gogol, tüm eserlerinde insanı insana tanıtmakta zayıflık, kusur ve bayağılıklarıyla insanı gözler önüne sermektedir. Yazarın, insan doğasında bulunan kusurlara göz yumamadığını "Ölü Canlar" için yazdığı mektuplarından anlıyoruz. O bu kusurları "duygusal bir hakaret getiren, öldürücü düşmanlar" olarak nitelendirirken, "onları nefretle, alayla ve elime geçen her türlü silâhla izliyorum" demektedir.¹ Gogol, biraz abartarak biraz da gülünçleştirerek başkalarının fark etmediği bayağılık ve kusurları insanlara göstermeyi, sanatının amacı olarak kabul etmiştir. Çünkü Gogol, her şeye rağmen insanın üstün gücüne ve insan doğasına derin bir inanç duymaktadır. "Hayır, insan duygusuz bir varlık değil, eğer ona sorunu olduğu gibi gösterirsen harekete geçecektir. Üstelik eskisinden daha çok hareketlenecektir. Çünkü doğa onu esnek yaratmıştır...."² derken insanı harekete geçirecek etkenin kendi eserlerinde var olduğunu kastetmekte ve böylece sanatının amacını vurgulamaktadır.

Gogol'ün eserlerinde hicvettiği insan kusurları, sadece kendi içinde yaşadığı çağın ya da toplumun kusurları değildir. Bu kusurlar her çağda ve insan yaşamının her evresinde görülebilecek türdendir.

1) N.V. Gogol: *Polnoe Sobranie Soçineniy*, tom III; S.451. 1861.

2) Gogol v škole: V.G. Korolenko; S.586.

BİBLİYOGRAFYA

1. *Gogol v russkoy kritike*. Sbornik statyey; Gosudarstvennoe izdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı, Moskva 1953.
2. *Gogol v škole*. Sbornik statyey pod redaktsiyey deystvitelnogo çlena APN RSFSR Prof. V.V.Golubkova i kandidata filologičeskih nauk A.N. Dubovnika. Izdatelstvo Akademii Pedagogičeskih Nauk RSFR, Moskva 1954.
3. GİPPIUS, V., *Gogol*. Izdatelstvo "Mısl", Leningrad 1924. Reprinted by Brown University Press Providence, Rhode Island.
4. SLONİMSKİ, A.L., *Tehnika komičeskogo u Gogolia*. Introduction by Donald Fanger, Brown University Slavic Reprint II 1969.
5. EYHENBAUM, B., *O proze*. Sbornik statyey; izdatelstvo "Hudojestvennaya Literatura" Leningradskoe otdelenie, Leningrad 1969.
6. ÇERNİŞEVSKİ, N.G., *Oçerki gogolevskogo perioda russkay literaturı*. Gosudarstvennoe izdatelstvo Hudojestvenoy Literaturı, Moskva 1953.
7. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Vavilov, S.İ. Gosudarstvennoye izdatelstvo "Hudojestvennaya Literatura", Moskva 1949.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi